

Studiu de fundamentare
ZONE CONSTRUITE PROTEJATE – TIMISOARA 2011

BORDEROU

FOAIE DE CAPĂT	1
I. PIESE SCRISE	8
1. MEMORIU GENERAL - NOTA METODICĂ GENERALĂ	8
1.1 Prezentarea echipei de autori	8
1.2 Bazele legislative, obiectivele și limitele studiului	8
1.3 Descrierea metodelor și direcțiilor de cercetare	10
1.4 Evidențierea surselor documentare	10
1.4.1 Documente cartografice și tehnice	11
1.4.2 Documente iconografice	14
1.4.3 Bibliografie generală - lucrări despre Timișoara publicate	15
1.5 Prezentarea critică a bibliografiei generale.....	18
1.6 Prezentarea studiilor anterioare pe care se bazează cercetarea...	19
2. ANALIZA EVOLUTIEI URBANISTICE SI ARHITECTURALE A TIMIȘOAREI	20
2.1 Mărturii arheologice și istorice pe aria Timișoarei - <i>din cele mai vechi timpuri până în anul 1028</i>	20
2.2 Orașul medieval - <i>perioada apartenenței la Regatul Ungariei 1028 – 1552 (din 1541 sub Principele Transilvaniei)</i>	21
2.3 Orașul otoman - <i>perioada stăpânirii turcești 1552 – 1716.</i>	22
2.4 Cetatea bastionară și suburbiile sale - <i>perioada germană/austriacă 1716 – 1867</i>	24
2.5 Transformarea Timișoarei într-un oraș modern, „deschis”. - <i>perioada apartenenței la Regatul Ungariei în cadrul Monarhiei Austro – Ungare 1867 – 1918</i>	28
2.6 Orașul cartierelor de vile și al arhitecturii moderne „cubiste”	

- perioada aparțenței la Regatul României 1919 – 1947.....	30
2.7 Orașul cartierelor de blocuri, al zonelor industriale și al construcțiilor din panouri mari prefabricate - perioada dictaturii comuniste 1947 – 1989.	33
2.8 Orașul contemporan - Timișoara în perioada tranziției și a economiei de piață (din anul 1990 până în prezent).....	34
3. ANALIZA STRUCTURII URBANE ACTUALE A TIMIȘOAREI	35
3.1 Caracteristici generale ale structurii urbane actuale.....	38
3.2 Cartierele istorice	38
3.2.1 Monumente, situri și ansambluri monument istoric și zone protejate din cartierul Cetate	38
a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări).....	38
b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații).....	45
c.) Caracteristici funcționale actuale.....	45
d.) Caracteristici tehnice.....	46
e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural al cartierului Cetate.....	47
3.2.2 Monumente, situri și ansambluri monument istoric și zone protejate din cartierul Fabric	48
a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări).....	48
b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații).....	51
c.) Caracteristici funcționale actuale.....	52
d.) Caracteristici tehnice.....	53
e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural al cartierului Fabric	53
3.2.3 Situl monument istoric „Vechiul cartier Iosefin”, monumentele istorice și ansamblurile monument istoric și zonele protejate din cartierul Iosefin.....	54
a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări).....	55
b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații).....	56
c.) Caracteristici funcționale actuale	56
d.) Caracteristici tehnice	57

e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural din situl monument istoric „Iosefinul Vechi” și din ansamblurile și zonele protejate ale cartierului istoric Iosefin.....	57
--	----

3.2.4 Monumentele istorice și ansamblurile monument istoric din cartierul Elisabetin.....	58
a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări).....	58
b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații).....	60
c.) Caracteristici funcționale actuale.....	61
d.) Caracteristici tehnice.....	61
e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural reprezentat de clădirile monument istoric, ansamblurile, siturile și zonele protejate din cartierul Elisabetin.....	62

3.2.5 Monumente și situri istorice izolate (din afara cartierelor istorice închegate) din Timișoara.....	62
---	-----------

4. STABILIREA MODULUI DE CONSTRUIRE ÎN TERITORIUL STUDIAT.....	63
4.1 Considerente generale.....	63
4.1.1 Trama strădală istorică	65
4.1.2 Structura parcelară (parcelarul).....	66
4.1.3 Fondul construit istoric.....	66
4.1.4 Funcțiunile admise în zonele istorice protejate.....	67
4.1.5 Ocuparea terenului în zonele istorice.....	67
4.2 Metode de protecție și gradul de aplicare a măsurilor de protecție	68
4.3 Modul de construire permis în zonele istorice protejate.....	68
4.3.1 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Cetate	69
4.3.2 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Fabric.....	69
4.3.3 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Iosefin	69

4.3.4	Modul de construire în zonele monumentelor și siturilor istorice izolate (din afara cartierelor istorice închegate) din	
Timișoara		70
4.4	Propuneri pentru unele măsuri strategice vizând ameliorarea stării tehnice a construcțiilor din zonele istorice protejate	71

5 LINII DIRECTOARE PRIVIND INTERVENȚIILE ASUPRA MONUMENTELOR ISTORICE, ANSAMBLURILOR, SITURILOR ȘI ZONELOR ISTORICE PROTEJATE DIN

5.1	Dispoziții generale	74
5.2	Prevederi specifice pentru elementele constitutive ale construcțiilor caracteristice din zonele istorice protejate ale Timișoarei	75
5.2	Concluzii	75
1.	Acoperișuri	76
2.	Fațade	80
3.	Ferestre	83
4.	Portale, porți și uși de intrare	86
5.	Vitrine	89
6.	Copertine	91
7.	Firme și reclame	93
8.	Curți interioare	96
9.	Iluminatul stradal	99
10.	Amplasarea instalațiilor tehnice contemporane pe clădirile istorice	100
11.	Glosar de termeni	102

II. PIESE DESENATE

PLANURI PREZENTÂND EVOLUȚIA TIMIȘOAREI DIN SECOLUL AL XII-LEA PÂNĂ ÎN PREZENT

PLAN□A 1 - EVOLUȚIA PLANIMETRICĂ A STRUCTURII URBANE A
TIMIȘOAREI DE LA ÎNCEPUTURI (SEC.XII-XIII) PÂNĂ ÎN ANUL 1300

PLAN□A 2 - EVOLUȚIA PLANIMETRICĂ A STRUCTURII URBANE A
TIMIȘOAREI ÎN SECOLELE AL XIV-LEA ȘI AL XV-LEA

PLAN□A 3 - PLANUL TIMIȘOAREI ÎN ANUL 1716 MARCÂND
EVOLUȚIA PARCURSĂ ÎN SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

PLAN□A 4 - “PLANUL TIMIȘOAREI FOARTE EXACT RIDICAT
[TOPOGRAFIC n.t.] ÎN ANUL 1716 DE CĂTRE DOMNUL PERRETE...”¹

PLAN□A5 - “PLANUL TIMIȘOAREI... FOARTE EXACT RIDICAT
[TOPOGRAFIC n.t.] DE CĂTRE DOMNUL PERRETE...”

PLAN□A 6 - “PLANUL CANALULUI BEGA DE LA TIMIȘOARA...”
1732

PLAN□A 7 - “PLANUL C NR.1... CETATEA TIMISOARA” 1734

PLAN□A 8 - “PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA... LA SFÂRȘITUL
ANULUI 1734”

PLAN□A 9 - PLANUL TIMIȘOAREI ÎN ANUL 1734

¹ Textele indicate între ghilimele reprezintă titlurile originale ale planurilor istorice,
titlurile date fie în întregime, fie parțial.

PLAN□A10 - “PLAN CU CELE TREI SUBURBII APROBATE ÎN ANUL 1744...”

PLAN□A11 - PLANUL TIMIȘOAREI ÎN ANUL 1750

PLAN□A12 - “PLANUL TERENULUI ESPLANADEI DIN JURUL CETĂȚII PRINCIPALE ȘI DEGRANIȚĂ TIMIȘOARA”

PLAN□A13 - “PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA... CU LINIA ESPLANADEI DE 1000 STÂNJENI, ORDONATĂ ÎN ANUL 1750...”

PLAN□A14 - “PLANUL TERENULUI ESPLANADEI DIN JURUL CETĂȚII PRINCIPALE ȘI DE GRANIȚĂ TIMIȘOARA... LA 5 FEBRUARIE 1777”

PLAN□A15 - “PLANUL ZONEI DIN JURUL CETĂȚII TIMIȘOARA”

PLAN□A16 - PLANUL TIMIȘOAREI DUPĂ ANUL 1784

PLAN□A17 - “PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA ÎN ANUL 1808...”

PLAN□A18 - PLANUL TIMIȘOAREI ÎN ANUL 1853

PLAN□A19 - “PLAN DE SITUAȚIE AL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA CU SUBURBIILE ȘI MOȘIA MEHALA...” POST 1858

PLAN□A20 - PLANUL TIMIȘOAREI ÎN 1876

PLAN□A 21 - “ZONA TIMIȘOAREI...” 1884

PLAN□A22 - “PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA...” cca.1890

PLAN□A23 - “PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA...1893”

PLAN□A24 - “TIMIȘOARA ȘI CARTIERELE” 1901 – 1903

PLAN□A25 - “PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA ȘI PROIECTUL DE EXTINDERE URBANĂ...” 1913

PLAN□A 26 - “ZONA TIMIȘOAREI...” ÎN 1913

PLAN□A27 - PLANUL MUNICIPIULUI TIMIȘOARA ÎN 1931

PLAN□A 28 - “PLANUL MUNICIPIULUI TIMIȘOARA...1936”

PLAN□A 29 - “PLANUL COMUNEI URBANE TIMIȘOARA...1949”

PLAN□A 30 - PLANUL ORAȘULUI TIMIȘOARA ÎN ANUL 1959

PLANŢA 31 - “TIMISOARA SCHITA DE SISTEMATIZARE 1961”

PLANŢA 32 - “TIMISOARA SCHITA DE SISTEMATIZARE 1964”

PLANŢA 33 - “PLANUL ORASULUI TIMISOARA” 1966

PLANŢA 34 - TIMISOARA MACHETA SCHITEI DE SISTEMATIZARE
1975

PLANŢA 35 - “MUNICIPIUL TIMISOARA SCHITA DE
SISTEMATIZARE 1981”

PLANŢA 36 - MACHETA SCHITEI DE SISTEMATIZARE 1986-1989

PLANŢA 37 – „MUNICIPIUL TIMIŢOARA – PLAN URBANISTIC
GENERAL” 1992

PLANŢA 38 – „MUNICIPIUL TIMIŢOARA – PLAN URBANISTIC
GENERAL” 1998

PLANŢA 39 – „MUNICIPIUL TIMIŢOARA –MONUMENTE ISTORICE
ŞI ZONE DE PROTECŢIE” 1992

PLANŢA 40 – TIMIŢOARA SCHEMA EVOLUŢIEI ORĂŢULUI ÎN
PERIOADA 1750 - 1998

MEMORIU GENERAL

PARTEA I - NOTA METODICA GENERALA

1.1 Prezentarea echipei de autori

Arhitect Aurelia Junie, Primăria Municipiului Timișoara, director al Direcției de Dezvoltare

Arhitect Mihai Opriș, Primăria Municipiului Timișoara, expert CIM

Material fotografic: arhitect Mihai Botescu și arhiva PMT

Prelucrarea planurilor orașului Timișoara: arhitect Loredana Brihac, Primăria Municipiului Timișoara, CCRCIT inspector de specialitate

1.2 Bazele legislative, obiectivele și limitele studiului

În perioada de dinainte de anul 1990, în România, bunurile imobile de valoare aparținând patrimoniului cultural național, precum și cadrul natural în care au fost concepute și au funcționat, „au fost supuse unei regim de exploatare distorsionat, pornind de la neglijare și degradare, și ajungând până la distrugere totală” (Monitorul Oficial al României, 11.II.2004, p.4). Timișoara a format încă de atunci o excepție, datorită angajamentului și a atașamentului față de valorile culturale ale unui grup

de arhitecți în moduri. Grupul respectiv, în care s-a remarcat activitatea arhitectului Șerban Sturdza, a reușit să restaureze interpretativ clădirile din Piața Unirii, în perioada în care se demola centrul istoric al Bucureștilor și al altor orașe românești.

Astăzi, păstrarea patrimoniului construit, a menținerii culturale, reprezintă o datorie primordială deosebită atât pentru autoritățile de resort, cât și pentru locuitorii Timișoarei. După anul 1989 la Timișoara au fost reabilitate unele clădiri mulțumită programelor de cooperare dintre Primăria Municipiului Timișoara și societatea germană GTZ cu sprijinul băncii KfW, finanțată de către Guvernul Federal German.

Astăzi sunt în vigoare în România atât prevederile și recomandările legislative internaționale privind protecția monumentelor și a zonelor istorice, cât și legislația națională. În privința documentelor internaționale amintim **Carta de la Atena** din 1964 și, mai ales, **Carta de la Leipzig** din 2007, capitolele privind dezvoltarea și protejarea centrelor istorice.

La întrunirea de la Leipzig au participat miniștrii de resort din toate cele 27 de state ale UE, inclusiv ministrul respectiv din România. Întrunirea miniștrilor a fost pregătită în cadrul congresului „Parteneriate Locale în Dezvoltarea Urbană”, desfășurat la Leipzig între 26 – 28 mai 2007. Reprezentanții Primăriei Municipiului Timișoara au fost singurii participanți din România la acest congres. Potrivit gazdelor germane, Primăria Municipiului Timișoara au avut o contribuție importantă la pregătirea Cartei de la Leipzig.

În privința normelor legislative naționale, **HG 525/1996** republicată în anul **2002** definește **Regulamentul General de Urbanism (RGU)** care reprezintă sistemul unitar de norme, ce stă la baza **planurilor urbanistice generale (PUG)**.

OG 27/2008 stabilește obligația fiecărei localități de a întocmi un „plan urbanistic general (PUG)”. Prin PUG se identifică zonele pentru care se pot institui reglementări speciale. Planul urbanistic general trebuie să cuprindă, între altele, și reglementări speciale privind zonele istorice protejate. Aferent PUG se întocmește „regulamentul local de urbanism (RLU)”, care cuprinde și detaliază prevederile **PUG (Legea 350/2001)**.

Legea 422/2001 reglementează protejarea monumentelor istorice. Pe baza acestei legi a fost întocmită **Lista Monumentelor Istorice** în județul Timiș în anul 2004. Autorizarea lucrărilor la monumente, ansambluri și situri istorice clasate în Lista Monumentelor Istorice din Județul Timiș se face în temeiul **Legii 50/1991**.

Planul Urbanistic General (PUG) actual al Municipiului Timișoara include și regulamente locale de urbanism (RLU) privind zonele istorice, și anume: **Regulamentul Local de Urbanism (RLU) – Cartier Cetate 52/1999** și **Regulamentul Local de Urbanism** aferent PUG al Municipiului

Timișoara aprobat prin HCL 157 / 28.05.2002. **PUG** actual expiră în anul 2011. De aceea se impune realizarea unui nou plan urbanistic general, care va prelua parțial bazele legislației locale în vigoare.

În urma unei aprofundate analize a condițiilor socio-economice actuale precum și a caracteristicilor arhitecturale ale zonelor istorice, Primăria Municipiului Timișoara în cooperare cu Societatea Germană pentru Cooperare Tehnică GTZ a elaborat în cadrul unui concept integrat de reabilitare a zonelor istorice baza de date pentru regulamentele pentru zonele istorice. Acestea au fost sintetizate în „Îndrumarul pentru intervențiile asupra clădirilor din cartierul Cetate și din zonele istorice protejate din Timișoara”, finalizat în aprilie 2008.

Bazele legislative impun și limitele studiului actual, care privește fundamentarea istorică a **Planului urbanistic general (PUG)** al Municipiului Timișoara.

Conform legislației în vigoare, **PUG** are caracter director, de strategie și reglementare operațională. **Planul urbanistic general** constituie baza legală pentru realizarea programelor și acțiunilor de dezvoltare în toate domeniile vieții urbane.

Unul din obiectivele majore ale viitorului **PUG** va fi identificarea zonelor istorice de referință care se definesc și se delimitează prin valori și caracteristici coerente din punct de vedere urbanistic, arhitectural și istoric.

Alt obiectiv al studiului îl va constitui elaborarea principiilor pentru abordarea lucrărilor de construcții și reabilitare a zonelor istorice. În esență, acestea vor trebui să realizeze adaptarea la funcțiunile urbane contemporane a unui țesut urban generat de funcțiuni, astăzi perimate, valorificând judicios calitățile plastice deosebite ale texturii urbane existente. Se va avea în vedere și satisfacerea necesităților prezentului, fără a se compromite patrimoniul istoric construit.

Regulamentul Local de Urbanism (RLU) aferent **PUG** va formula cu claritate reglementările privind zonele istorice. Dacă va fi necesar, pentru corelarea dezvoltării urbanistice complexe cu prevederile **PUG** a unor porțiuni limitate din zonele istorice se vor întocmi **planuri urbanistice zonale (PUZ)** cu caracter de reglementare specifică detaliată.

1.3 Descrierea metodelor si direcțiilor de cercetare

Analiza zonelor istorice se va baza pe rezultatele a două metode de cercetare:

- Cercetarea amănunțită a surselor documentare, atât a documentației tehnice formată din sute și sute de planuri istorice și alte documente tehnice, ambele categorii de documente fiind „documente desenate”, cât și a documentației „scrise”, a documentelor originale de arhivă și a istoriografiei despre dezvoltarea urbană a Timișoarei.

- Cercetarea directă pe teren vizând atât structura urbană istorică, cât și expertizele arhitectonice și tehnice la clădirile istorice.

1.4 Evidențierea surselor documentare:

- cartografice
- iconografice și.a.
- bibliografie generală lucrări publicate

Deși orașul Timișoara are o istorie de circa opt secole, structura urbană actuală și clădirile care există în prezent se datorează activității de construcții din ultimii trei sute de ani. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea orașul construit anterior a fost demolat și reconstruit pe baza unor proiecte executate la planșetă.

Ca urmare a acestei activități constructive, la Arhivele Naționale Direcția Județeană Timiș, Muzeul Banatului din Timișoara, dar și în numeroase arhive din București, Budapesta și, mai ales din Viena, se păstrează sute și sute de planuri ale orașului și alte documente tehnice privind evoluția orașului din anul 1718 și până în prezent. Numai la Muzeul Militar din București, fondul de hărți se păstrează 123 de „titluri“, unele conținând mai multe planșe, iar la colecția „Geniu Militar“ se păstrează 247 titluri.

1.4.1 Documente cartografice și tehnice

Planuri și documente tehnice și iconografie relevante pentru evoluția urbanistică și arhitecturală a Timișoarei se păstrează în următoarele arhive:

Arhivele Naționale. Colecția Microfilme. București

Arhivele Naționale. Direcția Județeană Timiș. Timișoara

- Fond 115 „Direcțiunea districtului de Fortificare“
- Fond 104 „Colecția Hărți-Planuri“

Biblioteca Academiei Române. București

Biblioteca Județeană Timiș. Timișoara

Biblioteca Universitară. Bologna (Biblioteca Universitaria Bologna)

Arhivele de Stat. Arhiva de Război. Stockholm (Försvarets arkiv i Riksarkivet. Krigsarkivet. Stockholm)

Arhiva Generală a Landului Baden-Württemberg. Karlsruhe
(Generallandesarchiv Karlsruhe)

Institutul de Istorie Militară. Budapesta (Hadtörténeti Intézet. Budapest)

Arhivele de Stat Maghiare. Budapesta (Magyar Országos Levéltár.
Budapest)

Muzeul Banatului. Timișoara

- Colecția Hărți
- Colecția Clișee pe Sticlă

Muzeul Militar Național. București

- Colecția Hărți
- Colecția Geniu Militar

Biblioteca Națională Széchényi. Budapesta (Országos Széchényi
Könyvtár. Budapest)

Biblioteca Națională Austriacă. Viena (Österreichische
Nationalbibliothek. Wien)

- Colecția Hărți și Muzeul Globurilor Terestre (Kartensammlung und
Globenmuseum)

Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva Generală a Administrației. Viena
(Österreichisches Staatsarchiv - Allgemeines Verwaltungsarchiv. Wien)

Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva Camerală și Financiară. Viena
(Österreichisches Staatsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv.
Kartensammlung. Wien)

Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva de Război. Viena (Österreichisches
Staatsarchiv - Kriegsarchiv. Kartensammlung. Wien)

Prefectura Județului Timiș. Arhiva Secției de Arhitectură și Sistematizare.
Timișoara

Primăria Municipiului Timișoara. Timișoara

- Arhiva Șantierelor de Drumuri
- Serviciul Banca de Date Urbane

În urma cercetării documentelor despre Timișoara din aceste arhive, au fost selecționate și utilizate pentru prezenta documentație următoarele planuri ale orașului:

“PLANUL TIMIȘOAREI FOARTE EXACT RIDICAT [TOPOGRAFIC n.t.] ÎN ANUL 1716 DE CĂTRE DOMNUL PERRETE...”². Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva de Război. Viena (Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv. Kartensammlung. Wien).

“PLANUL TIMIȘOAREI... FOARTE EXACT RIDICAT [TOPOGRAFIC n.t.] DE CĂTRE DOMNUL PERRETE...”. Biblioteca Națională Austriacă. Colecția Hărți și Muzeul Globurilor Terestre. Viena (Österreichische Nationalbibliothek. Kartensammlung und Globenmuseum. Wien).

“PLANUL CANALULUI BEGA DE LA TIMIȘOARA...” 1732. Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva de Război. Viena (Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv. Kartensammlung. Wien).

“PLANUL C NR.1... CETATEA TIMISOARA” 1734. Muzeul Militar Național. Colecția Hărți. București.

“PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA... LA SFÂRȘITUL ANULUI 1734”. Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva de Război. Viena (Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv. Kartensammlung. Wien).

“PLAN CU CELE TREI SUBURBII APROBATE ÎN ANUL 1744...”. Muzeul Militar Național. Colecția Geniu Militar. București.

“PLANUL TERENULUI ESPLANADEI DIN JURUL CETĂȚII PRINCIPALE ȘI DE GRANIȚĂ TIMIȘOARA”. cca.1759. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Timiș. Fond 115 „Direcțiunea districtului de Fortificare“. II Colecția Hărți. Timișoara.

“PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA... CU LINIA ESPLANADEI DE 1000 STÂNJENI, ORDONATĂ ÎN ANUL 1750...”. Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva de Război. Viena (Österreichisches Staatsarchiv - Kriegsarchiv. Kartensammlung. Wien).

“PLANUL TERENULUI ESPLANADEI DIN JURUL CETĂȚII PRINCIPALE ȘI DE GRANIȚĂ TIMIȘOARA... LA 5 FEBRUARIE 1777”. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Timiș. Fond 115 „Direcțiunea districtului de Fortificare“. II Colecția Hărți. Timișoara.

“PLANUL ZONEI DIN JURUL CETĂȚII TIMIȘOARA”. 1784. Arhiva de Stat Austriacă – Arhiva Camerală și Financiară. Viena (Österreichisches Staatsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv. Kartensammlung. Wien).

“PLANUL CETĂȚII TIMIȘOARA ÎN ANUL 1808...”. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Timiș. Fond 115 „Direcțiunea districtului de Fortificare“. II Colecția Hărți. Timișoara.

² Textele indicate între ghilimele reprezintă titlurile originale ale planurilor istorice, titlurile date fie în întregime, fie parțial.

“PLAN DE SITUAȚIE AL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA CU SUBURBIILE ȘI MOȘIA MEHALA...” POST 1858. Arhivele Naționale. Direcția Județeană Timiș. Fond 104. Colecția Hărți și Planuri. Timișoara.

“ZONA TIMIȘOAREI...” 1884. Muzeul Militar Național. Colecția Hărți. București.

“PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA...” cca. 1890
Biblioteca Națională Széchényi. Budapesta (Országos Széchényi Könyvtár. M. Kir. Állami Terképtára. Budapest).

“PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA...1893”. Primăria Municipiului Timișoara. Direcția de Urbanism. Timișoara.

“TIMIȘOARA ȘI CARTIERELE” 1901 – 1903. “PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA...” cca. 1890. Biblioteca Națională Széchényi. Budapesta (Országos Széchényi Könyvtár. M. Kir. Állami Terképtára. Budapest).

“PLANUL ORAȘULUI LIBER REGAL TIMIȘOARA ȘI PROIECTUL DE EXTINDERE URBANĂ...” 1913. Biblioteca Națională Széchényi. Budapesta (Országos Széchényi Könyvtár. M. Kir. Állami Terképtára. Budapest).

“ZONA TIMIȘOAREI...” ÎN 1913. CPM Timișoara. Cartierele de Drumuri. Timișoara.

“PLANUL MUNICIPIULUI TIMIȘOARA”. 1931. Colecția M. Opriș. Soest.

“PLANUL MUNICIPIULUI TIMIȘOARA”. 1936. Colecția M. Opriș. Soest.

“PLANUL COMUNEI URBALE TIMIȘOARA”. 1949. Fotocopie. Colecția M. Opriș. Soest.

“PLANUL ORAȘULUI TIMIȘOARA 1959”. Colecția M. Opriș. Soest.

“TIMIȘOARA SCHITA DE SISTEMATIZARE 1961”. Prefectura Județului Timiș. Arhiva Secției de Arhitectură și Sistemizare. Timișoara.

“TIMIȘOARA SCHITA DE SISTEMATIZARE 1964”. Prefectura Județului Timiș. Arhiva Secției de Arhitectură și Sistemizare. Timișoara.

“PLANUL ORAȘULUI TIMIȘOARA”. 1966. Colecția M. Opriș. Soest.

TIMIȘOARA MACHETA SCHITEI DE SISTEMATIZARE. 1975. Fotocopie. Colecția M. Opriș. Soest.

“MUNICIPIUL TIMIȘOARA SCHITA DE SISTEMATIZARE 1981”. Fotocopie. Colecția M. Opriș. Soest.

MACHETA SCHITEI DE SISTEMATIZARE 1986-1989. Colecția M. Opriș. Soest.

„MUNICIPIUL TIMIȘOARA – PLAN URBANISTIC GENERAL” 1992. Fotocopie.
Colecția M. Opriș. Soest.

„MUNICIPIUL TIMIȘOARA – PLAN URBANISTIC GENERAL” 1998. Fotocopie.
Colecția M. Opriș. Soest.

„MUNICIPIUL TIMIȘOARA – MONUMENTE ISTORICE ÎN ZONE DE
PROTECȚIE”. 2004. Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Cultural a Județului
Timiș. Timișoara.

1.4.2 Documente iconografice

Documentelor planimetrice și tehnice, foarte importante pentru perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea li se adaugă mii de documente iconografice, mai ales cărți poștale ilustrate și fotografii, deosebit de importante pentru cercetarea evoluției zonelor istorice din perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în prezent. Colecții de cărți poștale ilustrate istorice privind Timișoara se păstrează în următoarele instituții și colecții particulare:

Biblioteca Academiei Române. București
- Colecția Părți Poștale Ilustrate

Institutul pentru Istoria și vabilor Bănăeni. Tübingen (Institut für
donauschwäbische Geschichte und Landeskunde. Tübingen)

Colecția particulară Mihai Botescu

Colecția particulară Tomas Mochnacs

Colecția particulară Mihai Opriș

1.4.3 Bibliografie generală - lucrări despre Timișoara publicate

Ali, (Mehmed); *Der Löwe von Temeschwar*. Osmanische
Geschichtsschreiber, Hrsg. Dr. Richard F. Kreutel, Band 10, Verlag Styria,
Graz, Wien, Köln, 1981

Beran, Oskar; *Temesvár Mit Umgebung in Wort und Bild*. Verlag von G.
F. Rösch, Temesvár, 1891

Bleyer, Gheorghe; *Timișoara, monografie urbanistică și arhitecturală*. Ms. dact., Muzeul Banatului, Timișoara, 1958

Borovszky, dr. Samu; szerkesztésében: *Magyarország vármegyei és városai. Temes vármegye*. Oszágos Monográfia Társaság, Budapest, fără an

Celebi (Çelebi), Evlia (Evliya); *Descrierea puternicei cetăți a Timișoarei*. În „Călători străini despre țările române“, vol. VI, Ed. Stiințifică și Enciclopedică, București, 1976

Diplich, Hans; *Die Domkirche in Temeswar. Ein Beitrag zu ihrer Baugeschichte*. Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, München, 1972

Erbe, Michael; *Die Habsburger 1493 – 1918. Eine Dynastie im Reich und in Europa*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 2000

Feneșan, Cristina; *Cultura otomană a vilayetului Timișoara (1552 – 1716)*. Editura de Vest, Timișoara, 2004

Geml, Josef; *Alt-Temesvar im letzten Halbjahrhundert 1870 – 1920*. Helicon, Timișoara, 1927

Griselini, Franz; *Aus dem Versuch einer politischen und natürlichen Ceschichte des Temeswarer Banats in Briefen 1716-1778*. Wien, 1780, Hrsg. von Hans Diplich, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, München, 1969

Hățegan, Ioan; *Studiu introductiv*. În vol. „Henrik Ottendorf de la Viena la Timișoara 1663“, Academia Română Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu“, Ed. Banatul, Ed. Artpress, Timișoara, 2006

Ilieșiu, Dr. Nicolae; *Timișoara Monografie Istorică*. Vol.1, Ed. G. Matheiu, Timișoara, 1943

Kovács Sebestyén, Aladár; *Regulirungs-Project des Temes – Begathals*. Königlich-Ungarisches Ackerbauministerium, Temesvár, 1891

Liebhart, Franz; *Banater Mosaik. Beiträge zur Kulturgeschichte*. Erster Band, Kriterion Verlag, Bukarest, 1976

Neumann, Victor; *Juden im alten Temeswar*. În NBZ „Neue Banater Zeitung“, Organ des Kreiskomitees der RKP und des KVR Temesch, Temeswar, 2. März 1984

Niedermaier, Paul; *Städtebau im Mittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (1242 – 1347)*. Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2002

Opriș, Mihai; *Evoluția principiilor și metodelor de sistematizare a orașului Timișoara din secolul 18 până în secolul 20*. În „Uniunea Arhitecților din R.S.R“, Filiala Timișoara, Plenara din 28-29 octombrie 1974, Timișoara, 1974

Opriș, Mihai; *Evoluția structurii urbane a Timișoarei*. În „arhitectura“, revistă a Uniunii Arhitecților din R.S.România, București, 6/1977

Opriș, Mihai; *Timișoara*. Mică monografie urbanistică, Arhitectura de-a lungul veacurilor, Ed. Tehnică, București, 1987

Opriș, Mihai; *Timișoara: monografie urbanistică, descoperiri recente care impus corectarea istoriei urbanistice a Timișoarei*. Ed.Brumar, Timișoara, 2007

Opriș, Mihai; *Utilitatea cercetărilor de istoria arhitecturii și urbanismului în studiul condițiilor de fundare și în microzonarea seismică*. În „arhitectura“, revistă a Uniunii Arhitecților din R.S.România, București, 4/1978

Oprișan, Vasile; *Considerații privind „Casa Turcească“ din Timișoara*. În Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, București, 3/1991

Petri, Anton Peter; *Die Hausbesitzer der Festung Temeschburg im Jahre 1828*. În „Banatica“, Beiträge zur deutschen Kultur, Hrsg. Adam-Müller-Guttenbrunn-Gesellschaft, Freiburg im Breisgau, 1/1991

Petri, Anton Peter; *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*. Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1966

Petri, Dr. Anton Peter; *Johann Jakob Scheiblauber und der Bauplan der Temeschburger Domkirche*. Neue Banater Bücherei, Mühldorf Inn, 1991

Petrovics, István (cu nn. HU); *Royal Residences and Urban Development during the Reign of the Anjou Kings in Hungary*. În revista „Historia Urbana“, CIOR, tom V, nr.1, București, 1997

Preyer, Johann N.; *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*. In Comission bei Rösch & Comp. Temesvár, 1853

Rădulescu, Alexandru; *Castelul*. În revista: „orizont, săptămînal politic-social și literar artistic“, Timișoara, 29.iulie 1983

Rieser, Hans-Heinrich; *Temeswar. Geographische Beschreibung der Banater Hauptstadt*. Schriftenreihe des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Band 1, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen, 1992

Schiff, Bela; *Unser Alt=Temesvar*. Der erste Teil, Buchdruckerei Sonntagsblatt, Timișoara, 1937

Stan, Eugen; *The History of Timisoara in Old Photos*. Film Arts Corporation, timișoara românia (sic), 1996

Szekernyés, János; *Székely László*. Editura Erdélyi Híradó, Kolosvár – Cluj – Klausenburg, 2002

1.5 Prezentarea critică a bibliografiei generale

Datorită condițiilor specifice în care a evoluat orașul, uriașa documentație tehnică privind dezvoltarea urbanistică a Timișoarei, reprezentând o cantitate imensă de date și informații, a fost insuficient cercetată.

Cetatea Timișoara a funcționat ca fortificație militară până în anul 1892. Autorii, civili, care au publicat valoroase lucrări monografice, dedicate Banatului și Timișoarei în secolele al XVII-lea și al XIX-lea, nu au avut acces la planuri, care cuprindeau și zona fortificată. Acestea se aflau în posesia unor instituții militare și constituiau „secret militar”. De aceea, autorii respectivi nu puteau deduce exact raporturile spațiale și, mai ales distanțele din topografia orașului, atunci când se refereau la cartiere istorice care, la data apariției lucrărilor lor, nu mai existau. De aceea, unele lucrări documentare apărute în această perioadă prezintă eronat diverse aspecte ale evoluției Timișoarei: se afirmă că suburbia Fabric s-ar fi construit în secolul al XVIII-lea „pe ruinele cartierului istoric Palanca Mare (când în realitate amplasamentele celor două cartiere era diferite), același lucru se afirmă despre cartierul Elisabetin actual și Palanca Mică (de asemenea aveau în realitate amplasamente diferite), etc.

După anul 1892, cercetarea planurilor istorice ale Timișoarei continua să fie îngreunată de faptul, ca ele se păstrau în diverse arhive din orașe diferite: Timișoara, București, Viena și Budapesta. Unele planuri având

dimensiuni de până la doi metri, reproducerea și publicarea acestora ar fi fost foarte dificilă cu mijloacele tehnice de atunci.

Un impediment major în cercetarea planurilor păstrate în instituțiile timișorene l-a constituit faptul, că în anii 1950 Securitatea a trecut numeroase documente planimetrice la „secret”.

Studiile planimetrice amănunțite au fost posibile abia din anii 1970. Abia atunci s-a putut demonstra că o serie de afirmații ale istoriografiei despre Timișoara anterioară anilor 1970 sunt complet greșite. Ele au fost firești pentru timpul respectiv, dar sunt de neacceptat astăzi.

În capitolul 2. MEMORIU GENERAL – PARTEA II „Analiza evoluției urbanistice și arhitecturale a teritoriului studiat” vom prezenta dezvoltarea istorică a Timișoarei în deplină conformitate cu cele mai recente cercetări de istoria urbanismului și a arhitecturii.

1.6 Prezentarea studiilor anterioare pe care se bazează cercetarea

Proiectele urbanistice au un trecut bogat la Timișoara.

Primele planuri urbanistice, care s-au păstrat, datează din anii 1730. Pe baza acestor proiecte a fost reconstruită textura urbană a centrului actual al cartierului Cetate pe o tramă stradală rectangulară și s-a executat constructiv noua cetate bastionară.

O nouă fază a început odată cu decizia anulării statutului de fortăreață militară, cu ocazia așezării „defortificări”. Până în anul 1895 se definitivează planul urbanistic al arhitectului Ybl, care prevedea demolarea completă a fortificațiilor. Interiorul vechii cetăți devenea centrul urbei, legat prin bulevarde largi cu cartierele exterioare fortificațiilor, și prin două artere circulare în jurul fostei cetăți. Se prefigura astfel, structura radial-concentrică actuală. Planul a fost revizuit în anii 1903 - 1905 și, mai ales, în 1911 – 1913, în urma alipirii fostei suburbii Mehala, devenită acum cartier urban.

Primul plan de urbanism de după al doilea Război Mondial datează din anul 1947, realizat de Direcția Tehnică Municipală Timișoara. Noi așezări „schite de sistematizare”, echivalentul PUG-urilor actuale, se întocmesc în anii 1950 – 1951, 1955 și 1959 de către institute centrale de la București. Proiectul din anul 1959 este reluat apoi de Institutul de Proiectări din Timișoara în anii 1961 și 1964 și finalizat în 1965. Periodic aceste proiecte se actualizează (1966 – 1968, 1970 – 1971, 1975 – 1976, 1978 – 1979, 1981 – 1982 etc.).

După Revoluția Anticomunistă din 1989 primul Plan Urbanistic General (PUG) s-a întocmit în anii 1990 – 1992. El a fost reactualizat conform noilor

condiții ale economiei de tranziție, realizându-se cel de al doilea PUG în anii 1999 – 2001.

Dintre planurile urbanistice din ultima jumătate de secol evident cele mai judicioase sunt acelea care urmăresc consecvent dezvoltarea structurii radial-concentrice, proiectate în linii mari încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar nerealizată integral nici până în prezent.

2. ANALIZA EVOLUȚIEI URBANISTICE ȘI ARHITECTURALE A TIMIȘOAREI

2.1 Mărturii arheologice și istorice pe aria Timișoarei - *din cele mai vechi timpuri până în anul 1028*

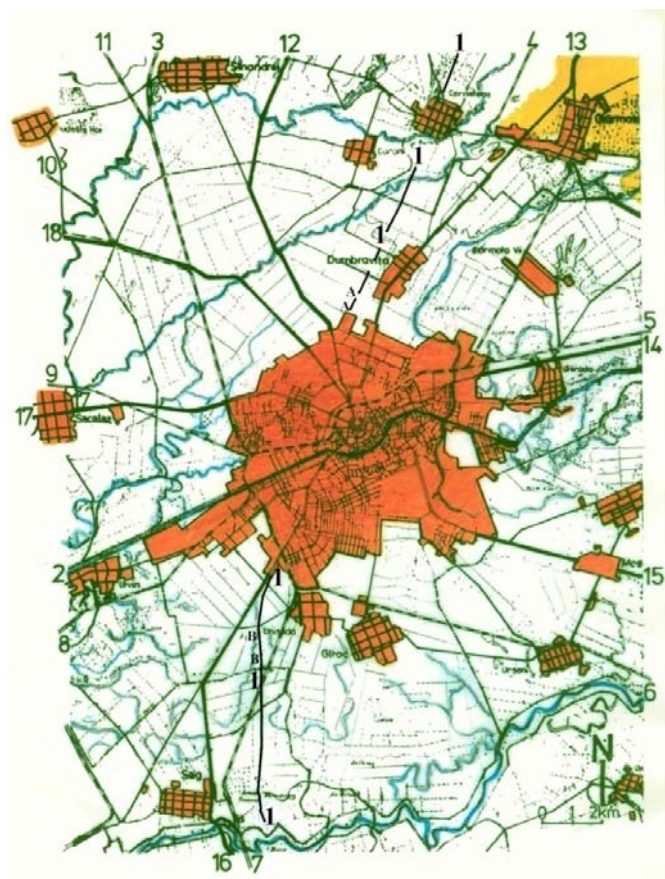
Orașul Timișoara s-a dezvoltat în Câmpia Timișului, câmpie străbătută de cursurile râurilor Timiș, Bega și de unii afluenți ai acestora. Înainte de marile lucrări de desecare din secolul al XVIII-lea, aceste râuri își uneau albiile printr-o mulțime de brațe și mlaștini. Orașul a apărut la marginea dintre mlaștina, care se întindea în lungul râurilor Timiș și Bega, și zona uscată, aflată la nord de mlaștină.

Descoperirile arheologice atestă faptul, că oamenii s-au așezat pe teritoriul de azi al Municipiului Timișoara încă de acum 6.000 de ani (în așa-zisa epocă **nouă** a pietrei, în **neolitic**). Se poate spune, că istoria viețuirii oamenilor pe acest teritoriu este mai veche decât istoria orașului propriu-zis. Au apărut mici așezări, care apoi au dispărut.

S-au găsit numeroase obiecte romane (monede, cioburi de vase, etc.), care însă puteau ajunge aici și prin comerț. Până acum nu s-au găsit urme de clădiri romane. Cea mai veche urmă „construită”, de ample dimensiuni, este așa-numitul „șanț roman”, dar nici acestuia nu i se cunoaște exact data construirii. Urmele acestei construcții sunt vizibile (mai ales pe fotografiile din satelit) în prelungirea Str. Marginii din nordul orașului și pe câmpia dintre Calea Șagului și calea ferată spre Moravița (Belgrad), la sud de oraș.

În jurul anului 1000 teritoriul de astăzi al Banatului aparținea voievodatului condus de principele Glad. Există unii cercetători care afirmă, că Timișoara ar fi fost menționată deja în

anul 1020, ca aparținând din punct de vedere bisericesc de o episcopie „gecească” (ortodoxă).

1 – 1 – 1 Traseul
„șanțului roman” pe un plan
al Timișoarei datând din
anul 1965

2.2 Orașul medieval

***- perioada aparținării ei la Regatul Ungariei
1028 – 1552 (din 1541 sub Principele Transilvaniei)***

În anul 1028³ zona de câmpie a Banatului este cucerită de armata regelui Ungariei. Majoritatea cercetătorilor afirmă că Cetatea Timișului, Timișoara de astăzi, ar fi fost menționată pentru prima oară în jurul anului 1150, în 1177, sau abia în secolul al XIII-lea.

Cu siguranță, în 1177 este menționat comitatul (județul) Timiș, care trebuie să fi avut o capitală. Majoritatea istoricilor consideră că sediul comitatului nu putea fi decât la Timișoara, pentru că în secolul următor aceasta era cea mai mare localitate din comitat și purta și un nume ce provenea de la râul Timiș, exact ca și comitatul.

În această vreme Timișoara era formată dintr-o cetate apărută de un val de pământ cu palisade de lemn, formând un dreptunghi de circa 170 x 110 m în plan, situată la nord de Muzeul Banatului actual, și dintr-o așezare civilă, la nord de acea cetate, în zona Pieței Libertății de astăzi.

Regele Ungariei, Carol Robert de Anjou (provenind dintr-o familie franceză, care stăpânea sudul Italiei cu capitala la Neapole/Napoli) își construiește un castel de reședință pe locul Muzeului Banatului actual. Se pare că a locuit aici între anii 1315 – 1323 (alte surse indică

³Data exactă nu se cunoaște cu certitudine. Diferiți istorici indică date diferite, între anii 1003 și 1029. Majoritatea însă consideră anul 1028 ca fiind anul probabil al bătăliei în urma căreia Banatul a fost cucerit de către armata regelui Ungariei.

1325 sau 1316 – 1318). Timișoara se dezvoltă. Dacă până acum Timișoara a fost un **sat**, în acest secol ea a obținut statutul de **oraș**.

În secolul următor, Timișoara devine un centru al luptei antiotomane.

În **1514** orașul este asediat de țăranii răsculați a lui **Gheorghe Doja**, care sunt înfrânți.

Deoarece orașul a fost complet reconstruit în secolul al XVIII-lea, din această perioadă nu s-au păstrat decât fundațiile turnului donjon și unele fragmente de zidărie, descoperite în curtea fostului castel, actualul Muzeu al Banatului precum și unele ancadrame din piatră și monede, descoperite cu prilejul a diferite săpături arheologice.

Donjonul castelului medieval -săpături arheologice din anul 2009

2.3 Orașul otoman

- perioada stăpânirii turcești 1552 – 1716

Turcii asediază Timișoara în **1551**. După un nou asediu, **orașul se predă turcilor în 1552**. Afirmația că Timișoara ar fi fost pustiită de turci este o legendă. Siliți, sau de bună voie, majoritatea vechilor locuitori a rămas în oraș, probabil în casele lor. Abia circa 20 - 25 de ani mai târziu, turcii devin majoritari în oraș. Spre deosebire de sate, unde populația rămânea neschimbată vreme de sute de ani, în orașele care erau centre administrative și militare, schimbarea stăpânirii și a administrației aducea cu sine, după un anumit timp, și schimbarea populației.

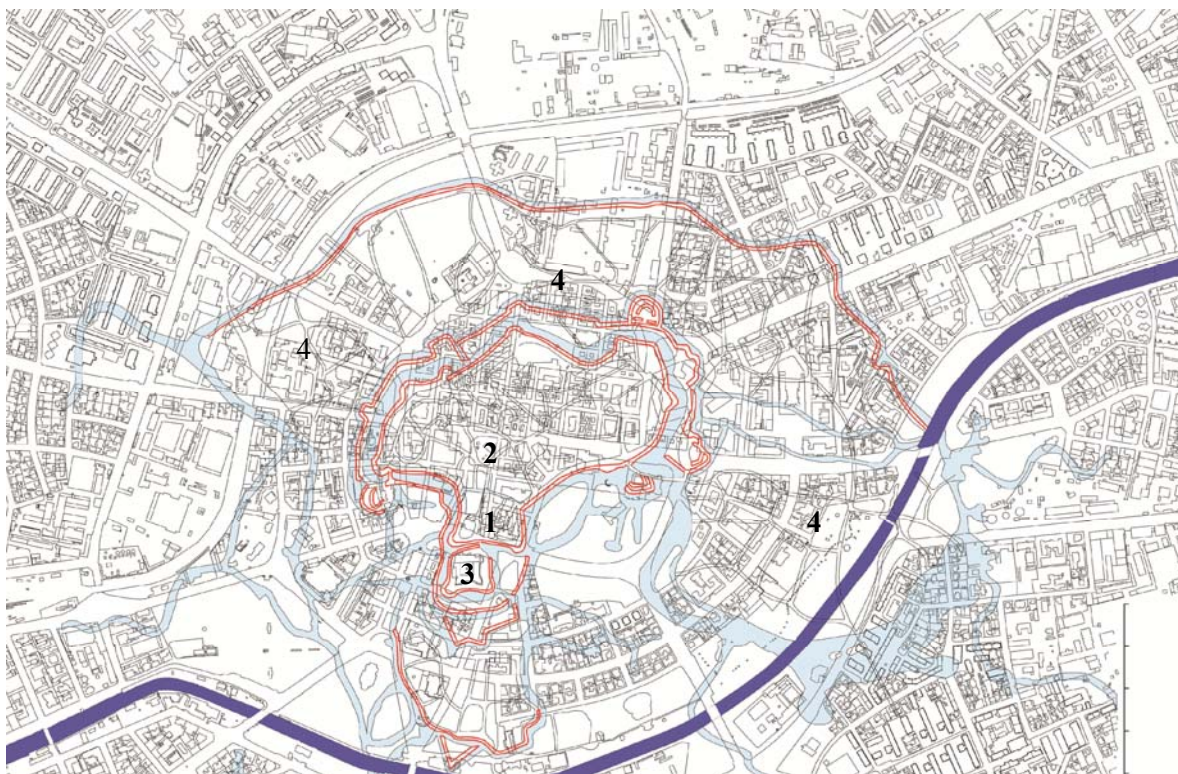
Până în anul 1716 Timișoara a rămas un **oraș otoman**. Castelul de pe amplasamentul actualului muzeu, bisericile, clădite până în 1552, iar apoi probabil majoritatea moscheilor, erau executate din zidărie. Locuințele erau construite din lemn. Timișoara era un „oraș de lemn”. Periodic au avut loc incendii.

Din această perioadă nu s-au păstrat decât resturi de zidărie înglobate în clădirea actualului Muzeu al Banatului și resturile unor clădiri din lemn și obiecte de uz casnic descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice din anii 2006 și 2008. Resturi ale unor pietre tombale din perioada otomană se păstrează la Muzeul Banatului, iar o placă din piatră cu o inscripție se păstrează încastată în zidul din dreapta intrării în Primăria Veche din Piața Libertății.

Planul castelului (latura de nord, cu intrarea principală
desenului)

- cu albastru sunt indicate descoperirile arheologice
- cu portocaliu este indicată incinta probabilă din anul 1552
- 1 – Fundațiile donjonului din sec. al XIV-lea

Cartierele Timișoarei medievale

1 - Amplasamentul primei cetăți medievale

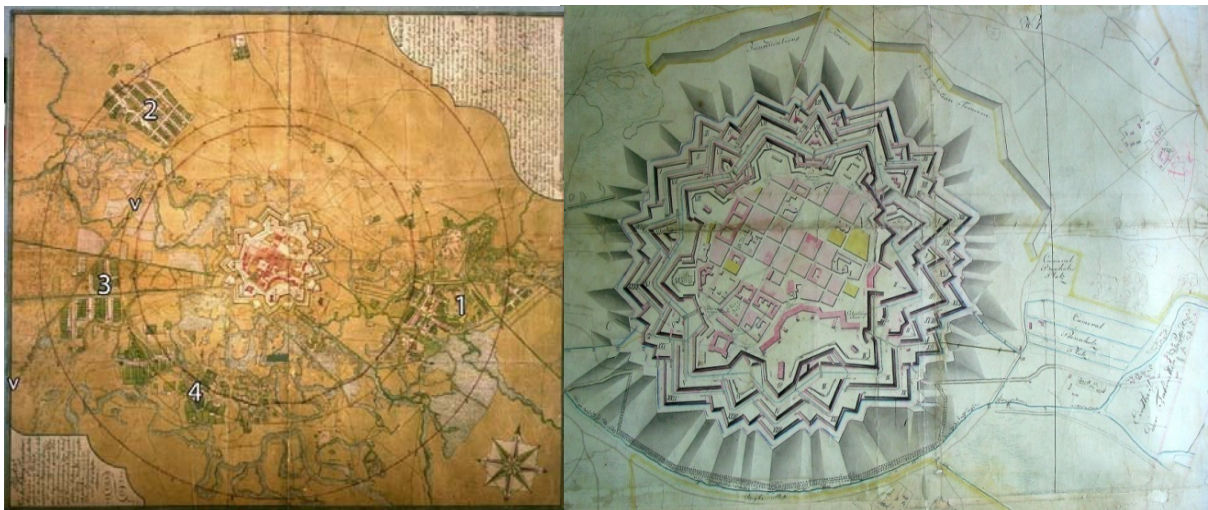
2 – Amplasamentul primei așezări civile, devenită în secolele XIV – XV „Orașul” sau „orașul interior”

3 - Castelul

4 – Palanca Mare, denumire apărută la sfârșitul secolului al XVII-lea, probabil în 1695.

5 – Palanca Mică, denumire apărută la sfârșitul secolului al XVII-lea, probabil în 1695.

(Planșă realizată prin suprapunerea planului Timișoarei din anul 1716 pe planul din anul 2004)

Planul Timișoarei după anul 1750. În jurul cetății se afla Esplanada, un câmp lat de 948 m, pe care era interzis a se construi, pentru ca un eventual inamic să nu se poată ascunde după clădirile ce s-ar fi construit. De aceea cartierele Fabric (1), Mehala (2), Iosefin (3), și Elisabetin (4) au

Cetatea bastionară era înconjurată de o triplă centură de ziduri, între care se aflau șanțuri, ce puteau fi inundate în cazul unui asediu. În imagine este planul cetății din anul 1808, când cantitatea cea mai mare de apă a Begăi încă mai umplea șanțul exterior (al treilea) al cetății stelate.

fost construite în exteriorul Esplanadei.
v – v Traseul „șanțului roman”

2.4 Cetatea bastionară și suburbiile sale - perioada germană/austriacă⁴ 1716 – 1867

În anul 1716 Timișoara este **asediată de trupele „imperiale”, habsburgice**. Orașul suferă puternice bombardamente de artilerie. O mare parte din clădirile din lemn sunt avariate sau arse. Garnizoana turcă este silită să capituleze. Militarii otomani, „curuții” (luptători pentru libertate antihabsburgici maghiari) și populația civilă turcă părăsește Timișoara. Populația creștin-ortodoxă, alcătuită din **români și sârbi**, precum și **evreii** rămân aici.

Vedere aeriană a „orașului interior” proiectat și construit în secolul al XVIII-lea

„Cetatea Veche” din actuala Piața Libertății

După încheierea păcii 1718, Banatul este organizat ca o „țară” autonomă (Land) cu capitala la Timișoara, supusă direct Curții Imperiale de la Viena. În perioada 1716-1867 la Timișoara limba oficială a administrației și a armatei a fost **limba germană**. Începe o **amplă acțiune de colonizare** cu populație de confesiune catolică, în special de origine **germană**. Cca. 15 – 30 de ani mai târziu, germanii formau majoritatea populației din orașul Timișoara.

⁴ **Imperiul Austriac a fost proclamat abia în anul 1804.** Până atunci au existat numeroase „țări” (regate, ducate, țări ereditare) stăpânite de Habsburgi, teritorii care nu formau un stat unitar, ci un „conglomerat de țări” (numite în sec. al XVIII-lea „*Kaiserlich Königliche Erbländer*” - *Țări Ereditare Imperiale Regale*). Erau numite „imperiale” fiindcă Habsburgii au fost și împăraii ai „Sfântului Imperiu Roman” - *Sacrum Romanum Imperium* – exceptând anii 1743 – 45, când împărat a fost Carol VII Albrecht din Casa de Wittelsbach/Bavaria, Habsburgii nemaifiind între acești ani „imperiali”. Sfântul Imperiu era o uniune de state, în care fiecare nou împărat trebuia ales de către principii electori. Banatul nu a făcut parte din acel imperiu - nici Transilvania sau Ungaria nu au făcut **niciodată** parte din acel imperiu).

Funcțiunea principală a Timișoarei în această perioadă a fost cea de fortăreață militară.

Pe baza unor proiecte executate la planșetă s-au realizat, aproximativ între anii **1725 – 1765**, rețeaua stradală principală- o tramăstradală rectangulară, și numeroase clădiri ale cartierului Cetate. Cartierul era organizat în jurul a trei piețe, actualele **Piața Unirii**, **Piața Libertății** și parțial **Piața Sfântul Gheorghe** (în continuare vom utiliza numai denumirile actuale ale piețelor și străzilor). Cele mai vechi case din Timișoara de astăzi, datează din această perioadă.

Deci cele mai vechi case din Timișoara de astăzi datează din ultimele trei sute de ani.

Una dintre cel mai vechi clădiri, care există și astăzi, este fosta clădire a „generalatului”, a **comendurii garnizoanei**, în **Piața Libertății**.

Din această perioadă datează și cele mai vechi biserici – **monumente istorice**, din oraș:

1. **Biserica episcopală romano-catolică, Domul**, construită între 1736 – 1774, în **Piața Unirii**.
2. **Biserica episcopală ortodoxă** (sârbească, dar de care aparțineau și credincioșii români), astăzi **Catedrala Sârbească**, clădită între 1744 – 1748 în **Piața Unirii**.
3. **Biserica Franciscanilor**, actuala biserică **parohială romano-catolică** din Cetate, construită între 1747 - 1755, pe str. Bolyai.

Dacă în cazul Domului din **Piața Unirii** știm sigur că fațada nu a fost schimbată decât foarte puțin, la clădirile civile s-au făcut în cursul secolelor reparații, care uneori au schimbat aspectul fațadei.

Palatul Baroc

Case burgheze pe latura de nord a Pieței Unirii

În Cetate clădirile erau construite în mod obligatoriu din cărămidă, pentru a se evita incendiile, care erau periculoase, mai ales în cazul unui asediu. Majoritatea caselor aveau parter și un etaj. Parterul era acoperit cu bolți din cărămidă, etajul cu planșee din lemn.

Unele construcții ale administrației, cum ar fi actualul **Palat Baroc** din **Piața Unirii**, aveau parter și două etaje. Numai unele locuințe din imediata apropiere a fortificațiilor aveau doar parter. La parter, încăperile dinspre stradă adăposteau deseori prăvălii. La etaj era amplasată locuința proprietarului. Anexele: grajduri, remizele de trăsură, depozitele pentru lemne de foc și șoproanele erau amplasate în curțile interioare.

Casele formau fronturi continue la stradă. Datorită utilizării aceluiași sistem constructiv, înălțimile caselor la cornișă (la streșina din partea de jos a acoperișurilor) erau aproximativ egale. Plastica clădirilor corespundea a celuiași „stil baroc provincial”.

Cartierul Cetate constituia „inima”, centrul politic, administrativ și cultural al întregului oraș. El era apărat de o uriașă centură de fortificații. Cetatea a fost construită în cea mai mare parte între anii **1732 -1764** (planurile din anii 1727 și 1729 indică indiscutabil, că bastioanele noii cetăți încă nu existau și nu începuseră a fi construite în acei ani). Fortificațiile ocupau o fâșie lată de circa 500 metri și formau trei inele de fortificare concentrice, asemănătoare în plan cu o stea. Dintre cele nouă bastioane ale primului inel, se păstrează în prezent numai un singur bastion, numit astăzi de timișoreni „Bastionul Cetății”.

De la limita exterioară a fortificațiilor (numită „linia de circumvalațiune”) se întindea **Esplanada** Cetății, o câmpie lată de 948 m. Pe această câmpie era interzis a se construi, pentru ca un eventual inamic să nu se poată apropia de fortificații, ascunzându-se după clădirile care s-ar fi construit. De aceea, celelalte cartiere ale orașului au fost ridicate la o depărtare de peste doi kilometri față de centrul cartierului Cetate.

Nu toate clădirile necesare locuitorilor puteau încăpea în Cetate. Începând din anul 1732 (după alte surse în 1727) s-a început construirea unor manufacturi în estul orașului, în actualul cartier **Fabric**. În anul 1744 s-a aprobat construirea cartierelor de locuit **Fabric**, **Mehala** și **Maierile Noi** (sau **Germane**, cartier care în anul 1773 a primit numele de Iosefin - Josephstadt). Fiecare dintre aceste cartiere avea caracterul său aparte și funcțiunile sale specifice. Cartierele erau formate din case situate perpendicular pe frontul (marginea) străzii, ca în satele bănățene de câmpie. Casele aveau numai parter. Multe dintre ele erau executate din împletituri de nuielecu lut, sau din cărămizi de lut, nearse.

Vedere a cartierului Cetate, în dreapta imaginii: Palatul Dicasterial

Cartierul **Fabric**, situat la răsărit, era o suburbie cu caracter industrial incipient. Aici au existat manufacturi și ateliere. A existat un turn de apă în Fabric, de la care apa de băut era adusă prin conducte din lemn la fântânile arteziene din Cetate.

Celelalte cartiere, **Mehala**, **Iosefin** și Maierile Vechi, actualul **Elisabetin** (cartier de locuit apărut abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deci mai târziu decât primele două), erau amplasate la nord-vest, vest și, respectiv, sud-vest, de Cetate. Ele au avut la început caracteristici rurale.

Râul Bega a fost regularizat în amonte de Timișoara începând din anul 1728. În anul **1732** se finalizează **canalul navigabil Bega** din cartierul Iosefin în aval, pe traseul actual. În 1765 se execută porțiunea de canal pe un traseu semicircular în jurul cetății, pe traseul de azi, la sud de actualul Parc al Copiilor, dar cantitatea cea mai mare de apă a Begăi continuă să curgă prin șanțul exterior al Cetății.

În anii 1778 – 1779, Banatul, divizat în trei comitate este “încorporat” administrativ Ungariei, dar limba oficială a administrației și a armatei rămâne limba germană. Timișoara obține rangul de „oraș liber regal”, cel mai înalt grad pe care îl putea deține un oraș în Ungaria.

După anul 1800 apar în Cetate construcții civile cu parter și două etaje.

În anul **1849** cetatea este asediată de armata revoluționarilor maghiari, care proclamaseră republica și voiau să desprindă Ungaria de Imperiul Austriac. Orașul suferă puternice bombardamente de artilerie. Ghiulele trase în vremea acestor bombardamente se mai văd și astăzi în zidul unor case din Cetate și din Fabric⁵. Dar revoluția a fost înfrântă.

Până în anul 1860 se construiesc în cetate mai multe clădiri masive, cu parter și două etaje (**Cazarma U** dintre piețele Unirii și Mărăști), sau chiar parter și trei etaje (**Palatul Dicasterial**, Piața Țepeș Vodă – Str. Martin Luther).

Arhitectură monumentală a “anilor 1900” –
Liceul Piarist (construit 1908 – 1909)

Arhitectură monumentală a “anilor 1900” –
Palatul Ștefania în Piața Traian

2.5 Transformarea Timișoarei într-un oraș modern, „deschis” - perioada apartenenței la Regatul Ungariei în cadrul Monarhiei Austro – Ungare 1867 – 1918

⁵În Cetate s-au păstrat proiectilele trase de artileria asediatorilor asupra cetății, încastrate în zidăria clădirilor din străzile Ungureanu nr. 1, I.I.C. Brătianu nr. 2 și Palanca nr. 1 (pe fațada din Str. P. Chinezu). În Fabric s-a păstrat un proiectil tras de artileria asediaților încastrat în zidăria clădirii din Str. Ștefan cel Marte nr.1.

În urma înfrângerii în războiul cu Prusia, Imperiul Austriac se desparte în Austria și Ungaria, devenind **“Monarhia Dualistă” Austro-Ungară, în 1867**. La Timișoara, care în această perioadă aparține **Regatului Ungariei**, în administrație este introdusă limba maghiară.

În anul 1868, esplanada - câmpia din jurul cetății, pe care era interzisă construirea, este redusă la 569 m. Această reducere permite dezvoltarea cartierelor exterioare cetății spre centru, mai ales după anul 1890, în lungul unor bulevarde, care există și astăzi.

În anul 1892 se decide anularea caracterului de fortăreață militară al cetății. Începând din 1899 se trece la demolarea fortificațiilor. Funcțiunile principale ale orașului devin cele economice, mai ales cele comerciale și bancare. Se dezvoltă și producția industrială, cu precădere ramurile industriei ușoare.

Se întocmesc proiecte de urbanism, care prevăd unirea cartierului central, Cetatea, cu cartierele din jurul ei. În lungul canalului Bega se prevede realizarea unei salbe de parcuri, înconjurând parțial cartierul Cetate. Se proiectează construirea unor bulevarde largi, dinspre cartierul central spre celelalte cartiere și străzi pe traseu circular în jurul cetății (bulevardele Diaconovici Loga și Eminescu).

“Arhitectura anilor 1900” – Piața Victoriei

În 1902 se proiectează traseul actual al canalului Bega în cartierul Fabric, canal executat împreună cu podurile aferente pentru străzile care îl traversau, până în 1910.

Între anii **1905 – 1913** are loc o dezvoltare constructivă dinamică în toate cartierele.

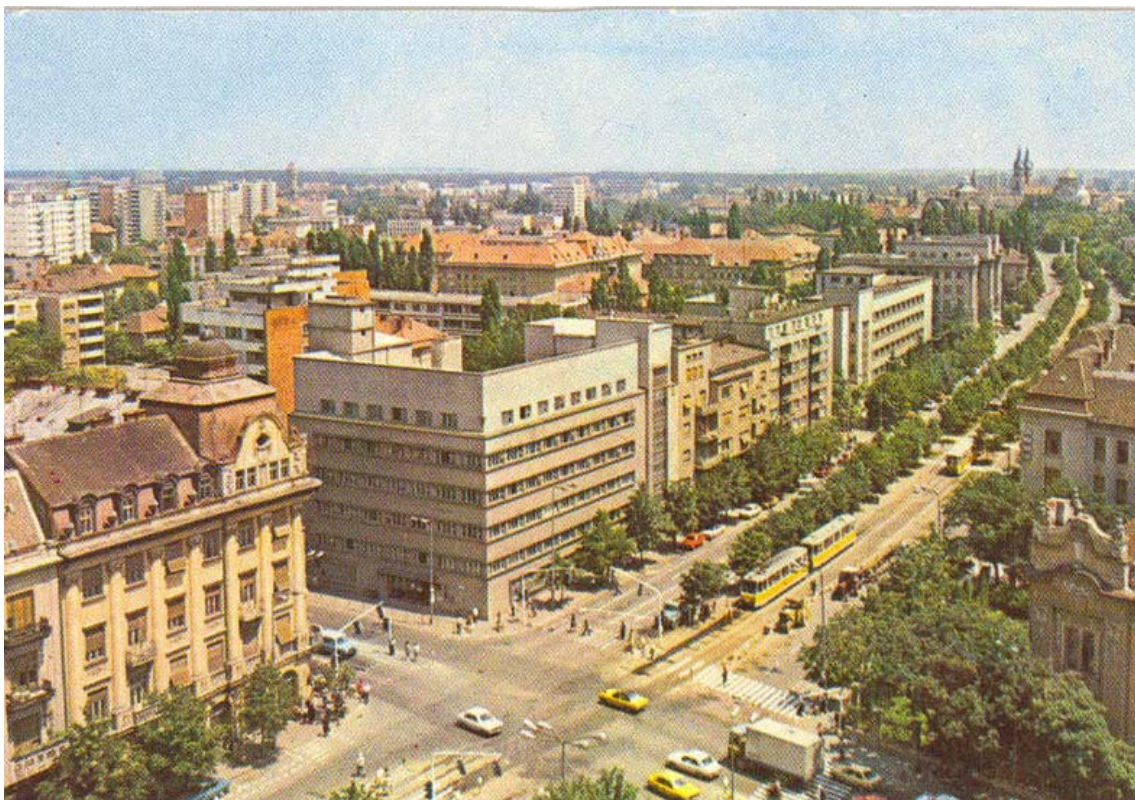
Construcțiile formează de regulă fronturi continue de clădiri cu două sau trei niveluri. Uneori, trotuarele sunt despărțite de suprafața carosabilă prin fâșii plantate verzi.

În această perioadă se definitivează bulevardul 16 Decembrie 1989, care leagă cartierele Iosefin și Elisabetin cu Cetatea. În Fabric se realizează bulevardul 3 August 1919, înspre Cetate. În Elisabetin se construiesc trei fronturi ale Pieței Plevna. Pe terenurile eliberate prin demolarea fortificațiilor se realizează Complexul **Liceului Piarist** și majoritatea clădirilor din **Piața Victoriei**, de la Operă până înspre catedrală.

Clădirile acestei perioade au o factură monumentală, la scara unor metropole europene contemporane lor. Mai ales colțurile clădirilor sunt rezolvate sub forma unor turnuri sau edicule. Ele sunt subliniate prin acoperișuri înalte, care au compoziții caracterizate prin volume mari, impozante. Fațadele au o decorație ornamentală bogată. Expresia plastică a acestor clădiri reflectă numeroase curente stilistice, care poartă denumiri diferite (Art Nouveau, Sezession, szeceszio etc). Pentru a nu intra în amănunte inutile pentru o prezentare succintă, le cuprindem pe toate sub genericul “Arhitectura anilor 1900”.

În această perioadă se realizează parțial și salba de parcuri din lungul Canalului Bega.

Interesante sunt și unele exemple de arhitectură industrială.

Încă dinaintea de Primul Război Mondial (1914 – 1918) proiectele de urbanism prevedeau legarea diferitelor cartiere cu cartierul central Cetate prin bulevarde largi, care au fost realizate constructiv abia după Primul Război Mondial. În imagine Bulevardul Revoluției din 1989, în centru Facultatea de Stomatologie, un reu□it exemplu de arhitectură “modernă cubistă”.

2.6 Ora□ul cartierelor de vile □i al arhitecturii moderne „cubiste”

- perioada apartenen□ei la Regatul României 1919 – 1947

În urma înfrângerii monarhiei dualiste în Primul Război Mondial 1914 – 1918, Timișoara este ocupată de trupe sârbești (începând din 14 – 15 noiembrie 1918) și franceze (2 decembrie 1918). Românii formau majoritatea populației Banatului, majoritate absolută⁶ în secolul al XVIII-lea și relativă în 1918. În orașul Timișoara majoritatea relativă era formată din germani (43,9% în 1910). Delegații români, care în pofida opoziției noilor autorități sârbești “s-au putut strecura” la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, au proclamat unirea Banatului cu România. Decisiv a fost însă faptul că unirea a fost acceptată de marile puteri învingătoare. La 28 iulie 1919 este instalată **administrația românească**, iar la 3 august își fac intrarea în oraș **trupele române**. Timișoara devine sediul administrativ al județului Timiș-Torontal din Regatul României.

În **1920** se înființează “**Școala Politehnică**”. Pe lângă funcțiunile economice, deținute anterior, Timișoara dobândește o nouă funcțiune majoră, cea de centru universitar. Această

⁶Majoritatea absolută înseamnă peste 50%. Românii formau în a doua jum. a sec. al XVIII-lea 57,13 – 60,00% din populația Banatului. Majoritatea relativă este cea care nu atinge 50%. În anul 1910 românii formau 42,11% din populație, fiind urmași de germani cu numai 23,72%, celelalte etnii din Banat fiind □i mai pu□in numeroase decât germanii.

Casa Câmpeanu pe Bulevardul Take Ionescu, “o perlă a arhitecturii cubiste”

funcțiune îi asigură o dezvoltare puternică, comparativ cu alte orașe, care nu erau centre universitare.

În jurul cartierului central apar numeroase cartiere de vile, amplasate în grădini, vile prezentând arhitectura specifică perioadei interbelice.

Inițial, arhitectura acestei perioade nu se deosebește esențial de cea a perioadei precedente. Apar unele clădiri în așa-zisul “stil neoromânesc”. Unele construcții aparținând acestui stil sunt proporționate nereușit și sunt rupte de contextul arhitectural al orașului.

Începe realizarea complexului Institutului Politehnic, proiectat în 1922 pe Bulevardul Mihai Viteazul.

Între cele două războaie mondiale se termină în mare parte bulevardele largi proiectate anterior. Se construiesc: Universitatea de Medicină (1924 – 1926), Prefectura (proiectată inițial 1933, realizată 1938 – 1943) pe Bulevardul Revoluției din 1989. Se realizează numeroase vile pe bulevardele Take Ionescu, Diaconovici Loga, Eminescu și Mihai Viteazul.

După anul 1930 se construiesc numeroase clădiri în “**stil cubist**” sau “**modern internațional**”. Unele dintre ele, cum ar fi Facultatea de Stomatologie de pe Bulevardul Revoluției din 1989, sau Casa Câmpeanu de pe Bulevardul Take Ionescu, reprezintă adevărate capodopere ale acestui stil. Din păcate, unii dintre proprietarii conemporani au alterat grav aspectul unor clădiri din această perioadă, adăugând elemente constructive □i ornamente kitsch, cum este cazul unor vile de pe str. Academician Alexandru Borza.

Prin reconstruirea teatrului (interiorul între anii 1923 – 1928; fațada spre catedrală este reconstruită abia între anii 1934 – 1936) și edificarea Catedralei Ortodoxe Române (1936 – 1946) se definitivează piața centrală între operă și catedrală. S-a creat astfel un sistem unic în România, format din trei piețe urbane, fiecare prezentând dimensiuni, rezolvări plastice și stiluri arhitecturale diferite: piețele Victoriei, Libertății și Unirii, constituind adevărate saloane în aer liber.

Piața Victoriei, zona pietonală centrală a Timișoarei. Cea mai veche clădire este teatrul/opera, începută a se clădi în anul 1872. Cele mai noi clădiri sunt blocurile din dreapta imaginii, clădiri a căror construire s-a terminat în anul 1963

2.7 Orașul cartierelor de blocuri, al zonelor industriale și al construcțiilor din panouri mari prefabricate - perioada dictaturii comuniste 1947 – 1989

România participă la cel de al doilea Război Mondial începând din 1941. După înfrângerile armatei române pe frontul de răsărit, Timișoara este ocupată de trupele sovietice în septembrie 1944. Sub presiunea trupelor de ocupație este proclamată Republica Populară Română la 30 decembrie 1947, iar la 11 iunie 1948 statul naționalizează principalele mijloace de producție. Cu toată rezistența uneori activă a populației (demonstrații în anii 1945, 1956; luptele partizanilor din Munții Banatului) se instaurează o dictatură de tip stalinist.

Teroarea stalinistă aruncă zeci de cetățeni în lagăre și închisori.

În această perioadă stagnează și activitatea constructivă.

După retragerea trupelor de ocupație în 1958, are loc o perioadă de „dezgheț”, de liberalizare timidă (1964 – 1970).

În anii 1960 se realizează noi ansambluri de construcții: Universitatea pe Bd. Pârvan (1961 – 1965), unele blocuri „plombă” pe străzi existente, cum sunt blocurile de locuit cu magazine la parter (1963), care „închid” frontul Pieței Victoriei, pe latura de est, spre Catedrala Ortodoxă Română.

În anul 1965 vine la putere Nicolae Ceaușescu. Inițial, se continuă politica de liberalizare timidă, necesară, se pare, întăririi puterii politice personale a lui Ceaușescu. Urmează „Revoluția Culturală” și instalarea dictaturii personale a lui Ceaușescu (1971 – 1989).

Anii 1980 au fost marcați de un pronunțat declin economic. Similar perioadei staliniste s-a introdus raționalizarea produselor de larg consum.

Între anii 1974 – 1988 se construiesc uriașe „cartiere dormitor”, formate din blocuri de locuințe cu patru, opt sau zece etaje, din panouri mari prefabricate. La sfârșitul anilor 1980 peste două treimi din populația Timișoarei locuia în asemenea cartiere: în Cartierul Circumvalațiunii, Șagului sau Calea Lipovei etc. Dominantă era funcțiunea de cartier dormitor, în mare parte lipseau dotările funcționale necesare.

Blocurile aveau instalațiile tehnico-edilitare necesare pentru locuire, dar acestea erau executate defectuos în condițiile unui pronunțat declin economic. Baza planificării economice o constituiau „hobby”-urile familiei Ceaușescu (complexele de industrie grea, mai ales cele ale industriei chimice, edificiile publice megalomane, canalul navigabil Dunăre - Marea Neagră etc). Dar condițiile în care locuia majoritatea populației nu făcea parte din „hobby”-urile dictatorului. În „viziunea” sa, importantă era **cantitatea** „realizărilor” și nu **calitatea** lucrărilor. De aceea execuția blocurilor de locuințe era execrabilă. S-au utilizat finisaje de cea mai proastă calitate, puse în operă defectuos. Pereții exteriori nu prezintau izolațiile termice, hidro- și acustice strict necesare. Pivnițele, în care deseori se adună apa din cauza conductelor de aducțiune și evacuare neetanșe, sunt finisate „cu pământ bătut”, devenind locuri în care se înmulțesc șobolanii și țânțarii.

Aceste cartiere prezintă până astăzi un aspect jalnic, cu totul inestetic, contrastând puternic cu tot ce s-a construit la Timișoara în etapele istorice anterioare. Numai vegetația poate ascunde astăzi, parțial, urâtenia tristă a acestor cartiere.

În ultimele luni ale anului 1989 starea de spirit a majorității populației timișorene devenise explozivă (vezi greva parțială de la Uzinele Mecanice Timișoara). Încercarea de evacuare forțată a pastorului reformat László Tökes a dus la declanșarea demonstrațiilor anticomuniste din 16 și 17 decembrie 1989.

În dupăamiaza zilei de 17 decembrie forțele de represiune au deschis focul asupra manifestanților. Represiunea sângeroasă a continuat și în 18 decembrie. Au căzut zeci de morți și sute de răniți.

Miercuri 20 decembrie 1989 străzile au fost dominate de coloanele de manifestanți, care se îndreptau dinspre zonele industriale spre centrul orașului. Armata a fost retrasă în cazărmi. Timișoara a fost primul oraș liber din România.

Apoi regimul comunist a fost răsturnat și la București.

Revoluția a învins!

2.8 Orașul contemporan

-Timișoara în perioada tranziției și a economiei de piață (din anul 1990 până în prezent)

În urma victoriei Revoluției din 1989 România s-a reîntors la democrația parlamentară. S-a reintrodus sistemul politic bazat pe mai multe partide politice.

În această perioadă apar o serie de clădiri noi, tipice pentru această etapă de dezvoltare: Banca BRD pe Bd. Pârvan, Iulius Mall pe Str. Demetriade, Centrul de Afaceri din Piața 700, precum și o serie de biserici noi, cum este cea de pe Str. Doja. Concomitent se dezvoltă cartiere de vile la periferiile orașului.

Timișoara trăiește astăzi o experiență inedită: la funcțiunile sale economice și culturale se adaugă și cele de centru turistic.

Deși evenimentele sunt în curs de desfășurare și nu avem încă distanța retrospectivă, necesară unor analize aprofundate, vom trata mai pe larg subiectul urbanismului și arhitecturii contemporane în cadrul capitoului următor: 3.1 Caracteristici ale structurii urbane actuale.

3. ANALIZA STRUCTURII URBANE ACTUALE A TIMIȘOAREI

3.1 Caracteristici generale ale structurii urbane actuale

Structura urbană actuală, rezultat al evoluției istorice a orașului, este relativ clară. În centrul aglomerației urbane se află cartierul Cetate. În jurul acestuia gravitează ca „subsisteme urbane” celelalte cartiere. Datorită dezvoltării lor istorice independente, cartierele istorice prezintă și astăzi caracteristici distincte, conferind sistemului urban un caracter polinuclear, ceea ce facilitează „descongestionarea” funcțională a nucleului central. Concomitent există însă și tendința ca nucleele sus-menționate să se dizolve în cadrul țesutului urban general, într-o textură urbană unitară.

Rolul principal în încheierea și organizarea aglomerației urbane îl deține rețeaua arterelor de circulație, constituită în sistem radial-concentric încă din perioadele anterioare.

Primul inel de circulație, realizat în anul 1971 în jurul „orașului interior” din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, a fost extins spre sud în anul 1988 - 1989, pentru a se crea zona pietonală principală a urbei între Catedrala Ortodoxă Română și Piața Libertății. În afara acestei extinderi, inelul urmează aproximativ conturul interior al vechilor fortificații, marcând astfel o continuitate firească între evoluția istorică și cea contemporană. Din punct de vedere al organizării spațiale a cartierului istoric, inelul de circulație joacă același rol ordonator, pe care l-a avut cândva centura de fortificații.

Din inelul central pornesc radial, spre celelalte cartiere, mai multe artere care fac legătura, la limita exterioară a teritoriului intravilan cu rețeaua rutieră interurbană. Radialele străbat cartierele istorice, ajungând până în zona centrală. Ecartamentul străzilor nu poate fi mărit, fără a demola clădirile istorice. Acest fapt a condus după 1990, în condițiile sporirii explozive a numărului de vehicule și a interesului pentru vadurile comerciale, la mărirea traficului peste parametrii admisibili. În orele de vârf ale traficului auto asistăm la colapsul conceptului de circulație proiectat în anii 1980.

În perioada 1988 – 1989 (odată cu pietonizarea “Corso-ului” - Piața Revoluției) Inelul I de circulație a fost perturbat ca traseu și fluiditate.

De aceea trebuie schimbat conceptul soluției de rezolvare a circulației în zona centrală în sensul întăririi inelului II (imediat următor și cu o circumferință mai mare) și circulației radiale legată de el. Accesul de la inelul II la inelul I ar trebui să se realizeze prin intermediul unor zone ample

de parcare. Se impune, ca străzile din cartierul central, Cetate, actualmente carosabile, dar având ecartamente înguste, să fie pietonizate.

Legăturile radiale între cele două inele sunt întrerupte de către două elemente majore, constituind două bariere, care străbat întreg orașul de la nord-est către sud-vest. Prima dintre aceste două bariere o constituie canalul Bega, mărginit, cel puțin în zona de la est, sud și vest de cartierul Cetate, de salba de parcuri din jurul său. Bega constituie “bariera frumoasă”, elegantă, care conferă un farmec deosebit orașului.

Cea de a doua barieră o reprezintă calea ferată pe traseul ce pornește de la nord de cartierul istoric Fabric, înconjoară pe la nord cartierul Cetate (pe linia exterioră a fortificațiilor din secolul al XVIII-lea demolate după anul 1900) și delimitează spre nord cartierul istoric Iosefin. Datorită traseului ei, calea ferată constituie o piedică majoră în legătura dintre inelul I și inelul II, dintre nordul și sudul orașului. Pentru realizarea legăturilor radiale judicioase între inelul I și II sunt necesare lucrări majore de artă inginerescă, care să asigure traversarea căii ferate, prin poduri și pasaje. Aceste lucrări sunt costisitoare.

Spre deosebire de Bega și de zonele verzi ce o înconjoară, calea ferată constituie “bariera urâtă” a Timișoarei.

Inelul II de circulație, concentric cu primul, este realizat doar parțial (bulevardele Coposu, Pârvan, Vladimirescu și Circumvalațiunii). Acest inel, dacă ar putea fi închis, ca și altele care s-ar mai trasa în exteriorul său având în centru Cetatea, ar putea îndeplini funcțiuni complexe: ar putea devia traficul de tranzit, desconggestionând centrul și creând legături rapide între celelalte cartiere. Traseul unor asemenea artere circulare ar indica întotdeauna poziția centrului aglomerării urbane – Cetatea, în câmpul de gravitație al căreia evoluează celelalte cartiere, sporind astfel coerența întregului sistem urban.

Necesitatea satisfacerii unor funcțiuni diferite și etapele de dezvoltare parcurse au determinat apariția unor tipuri distincte de morfologie urbană. Acestea diferă de la cartier la cartier și în cadrul aceluiași cartier de la o zonă funcțională la alta. Există și numeroase „subgrupe” și fenomene intermediare, cum sunt de pildă construcțiile realizate în perioada neoabsolutismului, între anii 1850 – 1860, în Cetate. Ele constituie o „subtipologie” intermediară între cea a secolului al XVIII-lea și a primei jumătăți a celui următor și tipologia anilor 1900, adică tipologia sfârșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea. Totuși, sintetizând, datorită principalelor etape istorice parcurse se pot distinge patru **tipuri morfologice principale**.

1. Tipologia constituită în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor predomină în Cetate. Caracteristice sunt străzile relativ înguste, fără vegetație, cu clădiri cu două niveluri formând fronturi stradale continue.

Acestei tipologii morfologice îi aparțin numeroase clădiri din fosta zonă „intra muros” a cartierului Cetate.

2. Tipul morfologic caracteristic pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea reprezentat prin clădiri multietajate formând, de cele mai multe ori, fronturi continue la stradă, se întâlnesc compact și omogen în ansamblurile executate în vederea unirii Cetății cu Fabricul și Iosefinul și, sporadic în cadrul tuturor cartierelor istorice ale orașului. Tipice în acest sens sunt clădirile de pe Bd. 3 August 1919, Bd. 16 Decembrie 1989 sau latura de nord a Pieței Plevna. În afara locuințelor și edificiilor de cult și social-culturale, acestui tip morfologic îi aparțin și unele clădiri industriale, cum este, de pildă fosta fabrică Kandia de pe Bd. 16 Decembrie 1989.

3. Cartierele de vile individuale, locuințele cu mai multe apartamente și dotările de cult și social-culturale datând din prima jumătate a secolului al XX-lea, în special din perioada interbelică (există și vile construite anterior Primului Război Mondial, cum este Vila Kimmel, actualul Centru Cultural Francez, din anii 1911-1913) predomină în spațiile interstițiale dintre cartierele istorice, conferind zonelor respective aspectul de „oraș grădină”. Caracteristice pentru această tipologie sunt cartierele de vile din lungul bulevardelor Revoluției din 1989, Mihai Eminescu, C. D. Loga și a Str. Alexandru Borza.

4. Pesutul urban constituit în perioada dictaturii comuniste reprezintă un al patrulea tip morfologic (clădiri de locuit colective înalte – „blocuri”, unele dotări social-culturale - pentru învățământ, cultură, industrie hotelieră, etc.). În cadrul texturii urbane istorice, la care se referă studiul de față, acest tip morfologic apare izolat (Piața Victoriei, Bd. Revoluției de la 1989, străzile Văcărescu, Bărnăușiu, hotelurile Continental și Timișoara, etc.).

Morfologia specifică Timișoarei istorice este generată tocmai de dominanța unuia dintre tipurile morfologice descrise mai sus, sau întrepătrunderea acestor patru tipuri morfologice principale (1 – 4). Datorită evoluției sale specifice, există astăzi puține monumente istorice izolate, iar acestea, exceptând parțial castelul (unde s-au descoperit urme ale donjonului medieval din secolul al XIV-lea), datează, cele mai vechi, din secolul al XVIII-lea. În schimb, Timișoara posedă foarte valoroase zone istorice, însumând circa 14.500 de clădiri, formând cea mai mare rezervație de arhitectură din țară, prezentând o varietate impresionată de stiluri, de la baroc la curentul cubist al arhitecturii moderne interbelice.

5. După 1990, în condițiile tranziției politice și economice și a introducerii economiei de piață, asistăm la constituirea unui al cincilea tip morfologic. Deși evenimentele sunt în curs de desfășurare și nu avem încă distanța retrospectivă, necesară unor analize profunde, se configurează deja unele tipuri morfologice noi. În zonele istorice s-au reamenajat interioarele unor magazine, filiale de bănci, restaurante și cofetării și cafenele. Modificarea fațadelor magazinului universal Bega constituie un caz izolat.

Negativă este transformarea unor vile moderne din perioada interbelică în „palate kitsch“.

Concluzii privind tipologia morfologică a zonelor istorice ale Timișoarei

Datorită evoluției istorice parcurse, există doar foarte puține zone în care unul dintre cele patru tipuri morfologice să predomină în mod compact. Tipul morfologic caracteristic pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se păstrează în ansambluri compacte pe Bd. 3 august 1919, Bd. 16 Decembrie 1989 sau pe frontul de nord al Pieței Plevna.

În majoritatea celorlalte cazuri, morfologia actuală nu este identică cu cea inițială. Aici se manifestă plener întrepătrunderea și combinarea tipurilor morfologice descrise mai sus. Semnificativă este Piața Unirii, unde alături de clădirile dominante în stil baroc (Domul sau Palatul Baroc), au apărut și clădiri aparținând diverselor curente ale stilului anilor 1900: Sezessionul maghiar la Palatul Brück (Str. Mercy nr. 9) și Casa cu Lei (Piața Unirii nr. 6) sau stilul „neosârbesc” la Vicariatul Sârbesc (Piața Unirii nr. 4).

3.2 Cartierele istorice

Datorită evoluției istorice parcurse, Timișoara are astăzi privilegiul de a poseda mai multe zone istorice, și nu doar una singură, cum au majoritatea celorlalte orașe din țară. Cartierele istorice Cetate, Fabric, Iosefin și Elisabetin având caracteristici urbanistice și arhitecturale diferite, se impune tratarea lor individuală, în cadrul unor capitole distincte.

3.2.1 Monumente, situri și ansambluri monument istoric și zone protejate din cartierul Cetate

a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări)

Străzile din actualul cartier administrativ Cetate și trama stradală pe care acestea o generează trebuie împărțite în două zone urbane distincte.

I. Prima zonă urbană a cartierului Cetate constituie străzile din „orașul interior” propriu-zis (orașul “întra muros”, numit în limba germană „Innerstadt”), adică din interiorul fortificațiilor din secolul al XVIII-lea, care au fost demolate abia după anul 1900. Întreaga zonă are conform Legii 422/2001 statutul de **sit monument istoric**, fiind deci o zonă protejată. Astăzi această zonă este delimitată de primul inel de circulație realizat în anul 1971 și întrerupt prin pietonizarea Pieței Victoriei, format din străzile: Sfântul Ioan, Gh. Dima, Piața Mărăști, Str. Oituz, Fântâna Punctelor Cardinale, Str. Hector și Bd. Ion C. Brătianu.

Traseul și ecartamentul străzilor din zona “orașului interior” datează din jurul anilor 1730 - 1740. Aceste străzi formează o tramă stradală rectangulară. Casele prezintă fronturi continue, închise, la stradă. Străzile sunt „minerale”, nu au fâșii de vegetație. Ele sunt relativ înguste: au prospecte care variază între 10,40 m (Str. Mercy), 13 m (cel mai frecvent: Str. Eugeniu de Savoya, Alecsandri, Pacha) sau chiar 15 m (Str. Mărășești).

Străzile mărginesc careuri de formă în general dreptunghiulară, împărțite în parcele de dimensiuni foarte diferite. Majoritatea parcelelor sunt de dimensiuni relativ mici: sub 500 mp. Inițial, clădirile ocupau frontul dinspre stradă și, eventual, o latură perpendiculară pe acesta. În mod excepțional au apărut și construcții cu formă de U în plan și, chiar, unele clădiri dominante care ocupau, încă din secolul al XVIII-lea, toate cele patru laturi ale parcelei (cum au fost Palatul Deschan – care ocupa întregul cvartal format de străzile Proclamația de la Timișoara, Grisellini și Eugeniu de Savoya, sau Casa Solderer – la intersecția dintre străzile Alecsandri și Eugeniu de Savoya).

Rigiditatea tramei stradale este atenuată de existența a trei piețe urbane, a trei spații libere de construcții, care structurează spațial trama stradală.

Piața Sfântul Gheorghe a fost cea mai veche dintre piețele Cetății. Această piață exista deja în anul 1740. Laturile ei de nord, vest și sud, adică tocmai laturile care se mai păstrează și astăzi, corespundeau tramei stradale rectangulară a orașului interior. Latura ei de est era formată de către Biserica Iezuiților, fosta Mare Moschee din vremea turcilor, care era amplasată pe diagonală, oblic față de celelalte laturi ale pieței. Ca toate piețele timișorene din secolul al XVIII-lea, și această piață era delimitată de fronturi închise, fronturi construite deja în anul 1746 – 1747, corespunzând perfect tipului morfologic caracteristic pentru secolul al XVIII-lea. Ca și celelalte piețe, și această piață avea un caracter mineral, fără vegetație.

Planul urbanistic din anul 1911 prevedea demolarea bisericii, care delimita spre est piața, realizarea frontului de est pe actualul aliniament și realizarea actualului scuar cu o zonă verde centrală, care există și astăzi. În anul 1913 – 1914 biserica a fost demolată, iar în anii 1921 -1922 s-a

construit Banca Szana, clădirea actuală care încheie latura de est a pieței Piața Sf. Gheorghe, Str. Enrico Caruso 2).

Actualmente se impune reabilitarea pieței. **Zona verde din piață nu are deci nici o justificare istorică.** Piața este amplasată într-o zonă care a fost locuită încă din evul mediu, probabil încă din secolele XIII – XIV. O soluție interesantă ar fi eliberarea fundațiilor fostei biserici a iezuiților și crearea pe suprafața actualei zone verzi (care nu are justificare istorică) a unui “parc arheologic” de tipul celor organizate în unele orașe italiene (de exemplu la Roma în Largo Argentina).

Piața Libertății (fosta “Piață de Paradă” sau, “Piața Prințul Eugen”) este, în ordinea vechimii, cea de a doua piață a Cetății. Pe planuri, piața începe să se contureze deja în anul 1727, când este indicat pe planurile orașului “Generalatul Nou”, adică actuala comenduire a garnizoanei (Piața Libertății 5), precum și casele de la nr. 3 și 4 și cea de la intersecția pieței actuale cu Str. Alecsandri.

Între anii 1731 – 1734, respectiv 1733 – 1736, s-au construit Primăria Veche (Piața Libertății 1) și Biserica Franciscanilor Bosnieci (Superiori) pe latura de nord a pieței (amplasament: Str. Brediceanu 2).

În anul 1740 piața era proiectată să ocupe doar un suprafața unui singur cvartal rectangular. Apoi se decide lărgirea pieței spre vest, astfel încât să ajungă la dimensiunile actuale de 103 x 99 m (în anul 1746 – 1747).

Pe latura de vest, în anul 1746 - 1747 încă mai exista fosta Moschee a Silahdarului, demolată ulterior. Casa Comandantului, actualul Cazinou Militar (Piața Libertății 7) mai era “în construcție” în anul 1788.

Până după anul **1788** pe locul Casei Makri (Str. V. V. Delamarina 1) se afla o „casă turcească cu două caturi”, având o cu totul altă orientare decât o au strada și piața actuală, care au fost proiectate abia în jurul anului 1727. După unele surse, aici și-a avut casa un „pașă de Timișoara”. Familia Makria cumpărat terenul în anul **1803**. Apoi s-a construit actuala „Casă cu Atlanți”, existentă în **1808** (Str. V. V. Delamarina 1).

Până după anul 1850 pe frontul de vest al pieței, în continuarea actualului Cazinou Militar, încă nu era nimic construit. Clădirea actuală, numită inițial „Comenduirea Corpului de Armată”, apare abia pe planul orașului din anul **1859** (Piața Libertății 6 -8) .

Abia atunci frontul acesta al pieței a fost complet construit. Abia atunci Piața Libertății a devenit **un spațiu urban închis pe toate cele patru laturi cu clădiri.**

Deși se numea Piața de Paradă, până în anul 1903 aici funcționa și piața de alimente, piața de animale precum și piața săptămânală a orașului⁷. Până atunci, piața a avut un caracter mineral, fără vegetație, similar celorlalte piețe ale orașului. În anul 1903, piața comercială a fost mutată în actuală

⁷Geml, „Alt-Temeswar im letzten Halbjahrhundert 1870 -1920”, Helicon Timișoara, 1927, p. 44.

Piața Unirii. Tot atunci s-a hotărât și înlăturarea pavelor din piatră naturală (piatră de râu - denumite în limba germană Katzenpflaster) și amenajarea unor suprafețe de gazon și plantarea unor pomi. **Vegetația actuală din piață nu are deci nici-o justificare istorică.**

Piața Libertății, fosta „Piață de Paradă” a orașului, a decăzut și joacă astăzi mai mult rolul unei „piețe de circulație”. De aceea ea necesită grabnice lucrări de restructurare și reamenajare.

Se impune imperios revenirea la starea inițială a pieței, adică realizarea unei piețe minerale, corespunzând tipologiei morfologice timișorene caracteristice secolului al XVIII-lea și înlăturarea actualei vegetații sărăcicioase din piață.

Piața Unirii. Încă din anii 1733-1735 s-a vehiculat ideea realizării unei noi piețe rectangulare în partea de nord a Cetății, în zona traversată anterior de fortificațiile rămase din perioada stăpânirii otomane, fortificații ce urmau a fi demolate. Pe primele schițe din anii 1733 – 1735, noua piață avea o suprafață mai mică decât Piața Libertății și era dominată doar de un amplu palat al sediului militar, al “Generalatului”, care nu s-a construit.

Mutarea sediului Episcopiei Catolice de Cenad, de la Seghedinla Timișoara, a făcut necesară edificarea unei catedrale, a unui “dom” catolic pentru episcopie. Între anii 1733 – 1735 se întocmesc mai multe variante de proiecte urbanistice cu diferite locații pentru noul dom în noua piață.

Pe planul din anul 1734 deja este înfățișată “Clădirea Oficiului Minier”, prima construcție din noua piață, clădire formând colțul de nord-vest al actualului Palat Baroc (înglobată astăzi în Palatul Baroc, Str. Mercy 6). Pe vremea aceea se prevedea ca piața să ocupe un singur careu din trama stradală rectangulară a cetății. În anul 1736 se începe construirea domului (terminat în anul 1774).

Abia după anul **1740**, valul de apărare din perioada otomană a început să fie demolat. Ulterior și șanțul cetății este umplut cu pământ, trecându-se la pavarea pieței cu pavele de dimensiuni relativ mari din piatră de râu (denumite în limba germană Katzenpflaster). Ultimele rămășițe ale fortificațiilor au existat în piață până în anii **1746 – 1747**. Anterior acelui an se decidese extinderea pieței spre vest, astfel încât să ocupe două careuri, devenind cea mai mare dintre piețele cetății: 150 x 100m. Aceste dimensiuni erau neobișnuit de ample pentru suprafața Cartierului Cetate din secolul al XVIII-lea și, în general, pentru orașele fortificate din secolul al XVIII-lea.

În anul 1746 – 1747 existau în piață, pe lângă șantierul domului (a cărui construire continua) și biserica episcopală ortodoxă (actuala Catedrală Sârbească edificată între anii 1744/45 și 1748), sediul episcopului ortodox (Piața Unirii 4), o casă civilă la intersecția laturii de sud a pieței cu actuala Str. Alecsandri, precum și Casa Camerală, adică partea de vest a actualului Palat Baroc.

Treptat se mobilează cu clădiri și celelate fronturi ale pieței, cum ar fi cel de nord, existent deja în anul 1758. Până după anul **1788**, pe careul aflat la sud de Domul Catolic (Piața Unirii 13, Piața Unirii 14), încă nu era construit nimic. **Abia ulterior frontul acesta al pieței a fost complet construit și Piața Unirii a devenit un spațiu urban închis.**

Timp de trei secole piața a fost locul celor mai importante parade militare, precum și al unor manifestări religioase și a altor evenimente politice și culturale de prestigiu. Fronturile pieței au fost ocupate de unele dintre cele mai de seamă instituții ale orașului.

La sfârșitul anului 1903 s-a hotărât mutarea pieței de alimente și a celei de animale din Piața Libertății în Piața Unirii, spațiu în care piețele au funcționat până în anul 1969. După mutarea piețelor comerciale în „Piața 700”, suprafața centrală a Pieței Unirii a fost adâncită, amenajându-se alei pavate și suprafețe de gazon (arhitect Ștefan Iojiță). După ce a început restaurarea Palatului Baroc (în anul 1979, arhitect Șerban Sturdza) și reabilitarea fațadelor unora dintre clădirile pieței (1980, arhitect Ș. Sturdza), piața a fost reamenajată în stil neobaroc (1988 – 1989, arhitect Ș. Sturdza). Astăzi piața reprezintă cea mai importantă rezervație de arhitectură barocă din oraș. Cele mai însemnate clădiri sunt cele două catedrale, cea romano-catolică și cea ortodoxă, astăzi sârbească, precum și Palatul Baroc și Monumentul Sfintei Treimi, toate aparținând stilului baroc - exceptând unele elemente ale bisericii ortodoxe, care sunt în stil clasicist.

Prin prelucrarea creatoare a sugestiilor oferite de caracteristicile țesutului urban existent, îmbinând exuberanța barocă a fațadelor cu severitatea carteziană a planului cartierului Cetate, autorul remodelării a conferit pieței valențe noi, care tind să o transforme într-un adevărat “salon în aer liber”. **Piața este astăzi unul dintre cele mai frecventate spații urbane ale orașului.**

Poate că nici un ansamblu de arhitectură nu reflecta mai bine spiritul deschis și tolerant al Timișoarei, decât această piață: Dintru început s-au amplasat aici cele două catedrale aparținând celor două confesiuni predominante pe atunci în oraș, cea romano-catolică și cea ortodoxă. În Franța, după revocarea Edictului de la Nantes (1685), revocare prin care cultul romano-catolic a fost proclamat religie de stat, acest lucru ar fi fost interzis!

Emblematic este frontul de vest al pieței: Reședința episcopului ortodox existentă în anul 1746 - 1747, inițial în stil baroc austriac, a fost remodelată în urma comenzii proprietarului ei, de către arhitectul Székely, un ungur get-beget, pentru a corespunde stilului „național sârbesc” (de fapt „neosârbesc”, 1904 – 1905). Deasupra Casei Comunității Ortodoxe de pe același front al pieței (Piața Unirii 4), clădire în stil clasicist, construită începând din 1821 - arhitectul Sturdza, vlăstarul unei familii de boieri care a dat voievozi Moldovei, a construit un fronton în stil baroc austriac, care nu

a existat niciodată acolo (1983). **Ungurul a construit în stil “sârbesc”, românul regătean în stil „austriac”.**

II. A doua zonă urbană a cartierului Cetate este constituită de străzile și clădirile **protejate** aflate în cartierul administrativ Cetate (Circumscripția 1), în afara limitei interioare a fortificațiilor din secolul al XVIII-lea. Clădirile reprezintă fie monumente istorice (cum sunt Catedrala Ortodoxă Română, Bastionul Theresia, Colegiul Carmen Sylva etc.), fie reprezintă ansambluri protejate (Piața Victoriei, Liceul Piariștilor, Palatul Poștei și Banca Națională, sau Universitatea de Medicină și prefectura), fie sunt protejate din cauza suprafeței late de 100 m stabilită ca “zonă de protecție” în jurul monumentelor la nivel național prin Legea 422/2001, iar local, pentru Timișoara, prin ordinul nr. 2314/2004 al Ministerului pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național, publicat în Monitorul Oficial al României nr. 646 bis/16 iulie 2004.

Străzile din această zonă au fost trasate după decizia anulării caracterului de fortăreață militară al cetății în anul 1892. Traseul și ecartamentul lor au fost prevăzute prin planurile urbanistice întocmite în anii 1893 - 1895 (proiectanți Ludwig von Ybl și Aladár Kovács Sebestyén), 1901 - 1903 (arhitect László Szesztyay) și revizuite de către Serviciul Tehnic al Municipiului între anii 1910 - 1911.

Străzile acestei categorii au caracteristici foarte diferite între ele. Toate au lățimi foarte diferite de vegetație, mai înguste sau mai ample. Cele mai înguste străzi au prospecte de 16 m (Bd. Mihai Eminescu), dar majoritatea sunt mai late, ecartamentul lor putând ajunge până la 40 m (Bd. Revoluției din 1989). Unele sunt fie artere radiale, care leagă Cartierul Cetate de celelalte cartiere (Bd. Revoluției din 1989, Bd. Republicii, Str. 20 Decembrie 1989, Str. Brediceanu etc.), fie străzi inelare cu trasee marcând segmente de cerc în jurul Cetății (Bd. Mihai Eminescu, Bd. C. D. Loga), fie străzi intermediare, secundare, făcând legătura între radiale și circulare (Str. Liviu Gabor, Paris, Piatra Craiului, etc.).

Piața Victoriei constituie cu siguranță atât cel mai important spațiu urban al acestei zone urbane (a doua zonă urbană a cartierului Cetate), cât și, mai ales, **piața centrală cea mai marcantă a întregului oraș.**

Datare și evoluție spațială

Prin construirea cazărmei Porții Petrovaradinului pe amplasamentul actual al clădirii opere între anii 1744 – 1745, începe să se contureze o „piațetă de alarmă” între cazarmă și poartă (care era amplasată în piața actuală, vizavi de Palatul Lloyd - clădirea rectoratului Universității Politehnice). Restul suprafeței pieței actuale era ocupat de poarta amintită, constituind un element al inelului I de fortificare, și de șanțurile cu apă și

lucrările de fortificare formând inelul II și III al fortificațiilor, a căror construire s-a început în anul 1732.

Între anii 1872 – 1875 s-a construit clădirea teatrului, pe un amplasament excentric față de „orașul interior” din acel timp. Se spera că se va obține decizia de „defortificare” a cetății (de anulare a caracterului de fortăreață militară), și că „orașul interior va fi legat de cartierul Iosefin, cartier care după construirea căii ferate și a gării, a cunoscut o dezvoltare dinamică.

Abia după decizia defortificării din anul 1892, în „Planul General de Dezvoltare a Orașului” din anii 1893 – 1895 (arh. Ludwig von Ybl, ing. Aladár Kovács Sebestyén) se prevedea construirea unui bulevard larg, având aproximativ dimensiunile pieței actuale. Proiectele ulterioare nu au modificat esențial dimensiunile pieței, ci doar detaliile. Uneori s-a propus o alveolă în partea de est, alteori în cea de vest a pieței, alveolă în care se prevedea amplasarea unei noi clădiri monumentale pentru primăria orașului, sau a unui alt edificiu monumental.

În anul 1899 s-a început demolarea fortificațiilor⁸. La 29.08.1910 s-a eliberat autorizația pentru a se construi prima clădire flankând actuala piață, Palatul Lloyd (Pța. Victoriei 2). În ritm rapid s-au construit între 1911 și 1913 și celelalte clădiri ale frontului de vest al pieței: palatele Neuhaus (Pța. Victoriei 4), Merbl (Str. Paulescu 2), Dauerbach (Str. Paulescu 1, Str. Goethe 2), Hilt și Széchényi (Pța. Victoriei 6, respectiv 8). Înainte de primul război mondial, pe latura de est nu fost construit decât impunătorul Palatul Löffler (Pța. Victoriei 1).

După Primul Război Mondial au urmat construirea Camerei de Comerț și Industrie (arh. László Székely, racordată la rețeaua de apă la 13.03.1925 și la canalizare la 17.11.1925, Pța. Victoriei 3); iar prinedificarea Catedralei Ortodoxe Române 1936 – 1946 s-a închis spațiul spre sud.

Până în 1963 s-au realizat blocurile „moderne” de locuit, care închid frontul de sud-est al pieței. **Abia atunci frontul acesta al pieței a fost complet construit și Piața Victoriei a devenit un spațiu urban închis.** Spațial, piața se întinde astăzi între Catedrala Ortodoxă Română și clădirea Operei.

Deși executate aproximativ în aceeași perioadă, între cele două dominante ale ansamblului, aparținând unor formulări plastice diametral opuse, se realizează o fericită tensiune estetică. Verticalității edificiului de cult i se opune forma unduită a marelui arc de triumf.

⁸Geml, „Alt-Temeswar im letzten Halbjahrhundert 1870 -1920”, Helicon Timișoara, 1927, p. 7.

În opoziție cu stabilitatea masivă, **minerală** a zonei din jurul Operei, spațiul marcat de silueta verticală a catedralei se **deschide** spre sud-vest, către zona **vegetală** a parcurilor din lungul canalului Bega. Acoperișurile cu țigle la care predomină culoarea verde se suprapun peste verdele vegetației parcului. Soluția este superioară celei proiectată anterior Primului Război Mondial, când se prevedea închiderea frontului de sud al pieței cu un mare palat monumental.

Piața Victoriei este locul în care, la 20 decembrie 1989, Timișoara a fost proclamată **primul oraș liber din România** marcând începutul victoriei în revoluția împotriva dictaturii comuniste.

b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații, alcătuire constructivă)

În ultimele trei sute de ani, cartierul Cetate a constituit „inima”, centrul politic, administrativ și cultural al întregului oraș. De aceea aici sunt amplasate principalele monumente ale orașului.

Similar analizei tramei stradale, și în ceea ce privește fondul construit actual trebuie făcută distincția între cele două zone, menționate la capitolul anterior.

Prima zonă o constituie suprafața „orașului interior” din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Zona aceasta adăpostește cele mai vechi construcții ale urbei, datând din secolul al XVIII-lea.

În cadrul acestei zone se impune distincția între construcțiile monumente unicat, clădiri destinate cultului religios (Domul, Catedrala Ortodoxă Sârbă), administrative (Palatul Baroc, Sediul Episcopiei Romano-catolice) și militare (comenduirea Garnizoanei, Cazinoul Militar). Acestea păstrează, cu unele excepții, stilul baroc caracteristic secolului al XVIII-lea.

A doua categorie o constituie clădirile formând masa construcțiilor civile, care în marea lor majoritate au fost refăcute în decursul secolelor și care prezintă o varietate remarcabilă de stiluri, de la baroc și până la modern interbelic.

În secolul al XVIII-lea construcțiile se executau din zidărie de cărămidă. Parterele caselor civile erau acoperite cu bolți din cărămidă, etajele cu planșee din lemn. În secolul al XIX-lea apar bolțile susținute de grinzi metalice, după anul 1900 structurile din beton armat.

A doua zonă caracteristică pentru cartierul Cetate s-a constituit după anul 1900 pe terenurile eliberate prin demolarea fortificațiilor. Clădirile de aici aparțin diferitelor curente ale stilului anilor 1900, stilului modern interbelic și postbelic, „socialist”. Aceste clădiri au în general planșee din beton armat, grinzi de oțel sau planșee din lemn.

c.) Caracteristici funcționale actuale

Cartierul Cetate se caracterizează prin funcțiuni tipice centrelor istorice, funcțiuni de:

- locuire
- cult religios
- administrație publică
- servicii – birouri, bănci, hoteluri, restaurante, cafenele și cofetării, prestări servicii, cabinete medicale
- spații comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii și „boutique”-uri.
- învățământ, cultură
- ultimele clădiri cu destinație militară: Cazinoul Militar și Comenduirea Garnizoanei

d.) Caracteristici tehnice

Centrul cartierului actual Cetate se găsește în zona cea mai veche de locuire a orașului. În centrul actual al cartierului s-a aflat atât cetatea medievală, cât și cea din secolul al XVIII-lea, mult mai extinsă decât cea medievală. Fundațiile clădirilor construite în secolul al XVIII-lea trebuiau executate pe terenul natural „bun de fundare”. Pentru a se realiza aceasta, au fost îndepărtate toate construcțiile mai vechi, săpându-se până la terenul natural. Începând din jurul anilor 1900 s-a trecut la demolarea fortificațiilor, astfel că actualmente, în zona din interiorul perimetrului fostelor fortificații aparumpluturi de „grosime” relativ mare (2,50 m – 3,90 m), sau chiar ziduri de fundație din secolul al XVIII-lea, care nu au fost demolate, îngropate în pământ. Eventuale resturi de construcții aflate sub zidurile actuale, provoacă probleme privind statica clădirilor existente.

Construcțiile din cartierul Cetate prezintă caracteristici tehnice diferite, de la o clădire la alta. Numeroase clădiri necesită măsuri urgente de protecție și conservare.

Unele case prezintă fisuri periculoase și tasări pe înălțimi de până la două etaje, care periclitează grav rezistența statică (cum sunt clădirile de pe Str. Eugeniu de Savoya 3, Str. Mercy 1, etc.).

La altele s-au prăbușit și riscă să cadă în continuare elemente masive de cornișă, ornamente și console, periclitanând viața trecătorilor (ca de pildă la clădirile din Piața Sf. Gheorghe nr.1 și nr.4, fostul Hotel „La Cerbul de Aur” din secolul al XIX-lea, unde o parte a corpului de pe Str. Pacha a fost demolat încă din vremea dictaturii comuniste pentru a se clădi edificiul de pe Str. Pacha 3, și a rămas deschis și parțial neacoperit până astăzi, cu o porțiune de cornișă ce riscă să se prăbușească peste trotuarul de la stradă).

Reabilitarea adecvată presupune o abordare atentă și amănunțită prin cercetări și analize calificate. Pe baza acestor cercetări se vor elabora soluții în primul rând pentru necesitățile determinate de starea structurii de rezistență a clădirilor, de fizica construcțiilor și de instalațiile tehnice ale fiecărei clădiri în parte.

e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural al cartierului Cetate

Analiza caracteristicilor cartierului Cetate, a țesutului său urban cu valori istorice, arhitecturale și culturale deosebite, determină măsuri specifice pentru protejarea și valorificarea patrimoniului arhitectural și urbanistic.

Se impun câteva **concluzii generale**:

1. În cartierul Cetate sunt amplasate cele mai vechi clădiri ale orașului. Păstrarea identității, a substanței construite originale este mai importantă în acest cartier, decât în toate celelalte cartiere ale orașului. Zona din interiorul centurii de fortificații din secolul al XVIII-lea constituie o unitate urbanistică distinctă a cărei valoare culturală deosebită este mai mare considerând zona în ansamblul ei decât valoarea fiecărei clădiri luate în parte.

2. La nivelul cartierului este necesară realizarea unui **proiect de pietonizare** judicioasă, pentru introducerea “traficului verde”, care să permită conectarea în circuit pietonal a zonelor centrale, legând principalele piețe ale cartierului (Piața Victoriei, Piața Libertății, Piața Unirii și Piața Sfântul Gheorghe). Proiectul va trebui bazat pe cercetări aprofundate atât a circuitelor pietonale, cât și al traficului auto pentru aprovizionarea și servirea zonei. În afara protejării pietonilor, excluderea traficului auto de pe majoritatea străzilor din “orașul interior” ar proteja clădirile istorice de trepidațiile produse de traficul auto. O atenție deosebită trebuie acordată pistelor pentru biciclete, care trebuie promovate, fără a incomoda pietonii. În zona limitată de inelul prim de circulație (care este și zona “întra muros” a din secolul al XVIII-lea) pe străzile pe care va fi permisă circulația autovehiculelor trebuie introdusă prioritatea pentru biciclete (autovehiculele “cedează trecerea” bicicletelor, procedeu experimentat cu succes în unele centre istorice din Germania).

3. Se impune protecția și conservarea **formeii parcelelor existente**. Parcelele constituie un document istoric și trebuie menținute ca formă, fără a recurge la unificări sau subparcelări. Modificările parcelelor duc la

modificări ale clădirilor (acoperișuri, fațade, curți interioare) inadmisibile în zona istorică protejată.

4. În lista oficială a monumentelor istorice s-au strecurat multe erori. Se impune elaborarea unei **liste a monumentelor istorice** corecte din punct de vedere istoric.

5. Se impune realizarea unei cartări amănunțite a construcțiilor și parcelor din cartierul Cetate, pentru a depista **construcțiile parazitare**, datând din perioade recente, care dăunează atât funcțional, cât și spațial plastic curților interioare istorice. Aglomerarea de construcții parazitare poate periclita și statica și rezistența clădirilor istorice. Prin îndepărtarea construcțiilor parazitare recente, curțile capătă mai multă lumină și pot fi amenajate mici zone verzi, care să servească locatarilor pentru odihnă și locuri de joacă pentru copii.

3.2.2 Monumente, situri și ansambluri monument istoric și zone protejate din cartierul Fabric

a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări)

Până după anul 1716 zona de astăzi a cartierului Fabric, situat la est de cartierul Cetate, nu a fost locuită.

În anul 1716 existau în această zonă doar două mori de apă. Cea din nord era amplasată pe un braț al Begăi, braț care astăzi nu mai există, situat aproximativ în actuala Piață Mitropolit Sterca-Suluțiu. Această moară este posibil să fi servit și ca pulberărie prin anii 1660. Cea de a doua moară era amplasată pe alt braț de apă, la mai multe sute de metri la sud vest de prima, aproximativ la intersecția actuala Str. Mehadia cu Str. Lascăr Catargiu.

După ocuparea Timișoarei de către Habsburgi primele manufacturi, au fost amplasate la est de cetate, în partea de sud-est a fostului cartier Palanca Mare, adică în zona actuală a Universității de Medicină – Parcul Copiilor. După ce s-a luat decizia clădirii noii cetăți bastionare, a cărei construcție s-a început în 1732, s-a constatat că manufacturile se aflau prea aproape de cetatea ce urma să se clădească. S-a decis construirea de noi manufacturi la est de primele amplasamente, adică în zona **actualului cartier Fabric**. Prima manufactură în această zonă, o „fabrică de postav” apare situată pe planul din anul 1732 în imediata vecinătate a primei mori menționate anterior. Ulterior se construiesc și alte manufacturi. Acestea erau amplasate în zona situată la est de Esplanadă, la est de strada actuală Ștefan cel Mare și

în jurul actualei piețe Mitropolit Sterca-Suluțiu. (Esplanada era câmpia lată de 948 m din jurul cetății, pe care era interzis a se construi).

Cartierul de locuit actual a fost aprobat (și probabil și „trasat”) în anul 1744, la est de Esplanadă. Conturul cartierului a fost determinat de formele sinuoase ale mlaștinilor și brațelor de apă înconjurătoare. Totuși, în măsura în care a fost posibil, străzile au trasee rectilinii și se intersectează în unghiuri drepte.

Inițial cartierul actual era format din două cartiere distincte: „**Fabricul Rascian**”, care era un cartier locuit de ortodocși, dezvoltat la nord, est și sud de actuala „Piața Traian”, piață ce constituia centrul cartierului. Primul nucleu al cartierului l-au constituit străzile din jurul Pieței Traian: actualele străzi Dacilor, Ștefan cel Mare (tronsonul de nord), Zăvoi, Ispirescu, Ion Creangă, Delavrancea, Arcului, Grozescu, I. Mihalache, Anton Pann, Titel Petrescu, Titu Maiorescu, Ecaterina Teodoroiu, Șaguna.

Termenul „rascian” provine de la numele râului Raška (sârbă) = Rascia (latină), din regiunea socotită a fi „leagănul sârbilor”. Sârbii deținând vreme îndelungată conducerea bisericii ortodoxe din Banat, termenul „rascian” a devenit deseori sinonim pentru „ortodox”, indiferent de naționalitatea credincioșilor respectivi.

Al doilea cartier, „**Fabricul German**”, locuit mai ales de germani, era mai mic, și s-a dezvoltat în jurul străzilor actuale Școlii, Comănești, Ștefan cel Mare (tronsonul de sud).

Ambele cartiere s-au unit administrativ, odată cu proclamarea Timișoarei ca „oraș liber regal” (1778 – 1781), devenind cartierul unic **Fabric**.

Cartierul a cunoscut o dezvoltare deosebită în prima jumătate a secolului al XIX-lea. La mijlocul aceluși secol, 53,04 % din întreaga populație civilă a Timișoarei, deci mai mult de jumătate din populația Timișoarei, locuia în Fabric.

La Timișoara se răspândise zicala “tot ce e bun vine din Fabric”: apa de băut, care venea prin conducte de lemn încă din anul 1732 din Fabric în Cetate (conducetele respective au fost distruse de revoluționari în timpul asediului din 1849), berea – după ce fabrica de bere s-a mutat după anul 1744 în Fabric, etc.

Ultima restructurare urbanistică importantă a cartierului istoric a fost proiectată în planul urbanistic al orașului întocmit între anii 1901 – 1903 de către profesorul universitar László Szesztay, care a propus legăturile stradale actuale dintre cartierele istorice Cetate și Fabric. Atunci s-au proiectat actualele artere formate de Bd. Revoluției din 1989 și Bd. 3 August până la actuala Piață Corneliu Micloși. Conform acestui proiect urbanistic s-a săpat canalul Bega pe traseul actual și s-au construit actualele poduri peste Bega: Podul Mihai Viteazul, Dacilor și Decebal între anii 1907 – 1910.

Piața Traian reprezintă atât funcțional, cât și spațial, centrul sitului monument istoric Fabric. În anul 1734 existau numai traseele actualelor străzi Dacilor și Ștefan cel Mare, care încă nu erau bordate de clădiri.

Actuala piață a fost trasată în anul 1744 în forma ei inițială ca o piață rectangulară de cca. 115 x 70 m. Ea reprezenta centrul cartierului ortodox Fabricul Rascian.

Interesante analogii se remarcă între Piața Unirii, denumită în secolul al XVIII-lea “Piața Principală” din Cetate, și Piața Traian, denumită tot atunci “Piața Principală” din Fabric. Ambele piețe au forme de dreptunghi în plan. Axele lungi ale ambelor piețe nu sunt orientate exact est-vest, ci prezintă câte o ușoară rotire înspre sud-est. Ambele piețe sunt dominate de câte un edificiu de cult amplasat pe latura de est: Domul catolic în cazul Pieței Unirii, respectiv biserica ortodoxă, astăzi sârbească, în Piața Traian. În ambele cazuri, fațada cu intrarea principală a bisericii este orientată spre piață, iar spațiul interior al bisericii poate constitui o prelungire interioară a spațiului exterior al pieței respective. Cea mai curioasă analogie o reprezintă amplasarea bisericilor asimetric față de axul median al pieței, în ambele cazuri în jumătatea de nord a laturilor de est ale piețelor respective.

În secolul al XVIII-lea diferența principală între cele două piețe o constituia modul în care erau mobilate cu clădiri fronturile lor, mod care determina și morfologia lor diferită.

Piața Unirii era din faza inițială o piață urbană, cu fronturi “închise” cu clădiri din zidărie cu cel puțin un etaj (chiar dacă fronturile au fost “închise” complet abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea Piața Traian avea fronturi formate din case izolate numai cu parter, cu aspect rural, probabil multe dintre aceste case fiind executate din pământ bătut.

Abia în secolul al XIX-lea se construiesc fronturi continue atât în piață, cât și în lungul străzilor adiacente, mai ales în lungul străzilor actuale Dacilor și Ștefan cel Mare. În secolul al XIX-lea apar și construcțiile cu un etaj. Piața Traian dobândește astfel un caracter urban. Dacă la mijlocul secolului al XIX-lea nu existau decât case parter sau cu numai un etaj, către sfârșitul secolului apar și case cu două etaje.

În jurul anilor 1900 se construiesc clădirile care domină astăzi piața: Casa Comunității Sârbe din Fabric (Str. I Mihalache 1, construită 1894 – 29.07.1895.), Casa Contesei Mirbach (Bd. 3 August 1919 nr. 33, construită între 29.02.1904 – 13.05.1905), “Casa cu Mercur” (Casa Béla Fiatska, Pța Traian 2, construită între 13.06.1809 – 1.04.1909.), “Casa de Raport a Municipiului” (denumită din 1918 Palatul Ștefania, Str. Ștefan cel Mare 2, Piața Romanilor 1, construită 1909 - 1910).

Din punct de vedere al limbajului plastic, Casa Comunității Sârbe aparține stilului eclectic historicist tipic pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar toate celelalte edificii unor curente diferite ale stilului Art Nouveau, care dă o notă specifică, caracteristică acestei ultime faze cronologice de evoluție a pieței.

Piața Romanilor s-a constituit pe terenul Esplanadei, pe care a existat interdicția de construire până la prima reducere a suprafeței acestei zone,

aşa-numita “restrângere” (Restringierung) din anul 1868. După acest an se ocupă cu clădiri fronul de est al actualei pieţe, astfel încât frontul era complet închis în anul 1876. Această evoluţie a fost favorizată şi de faptul că linia de tramvai, care lega Fabricul de Cartierul Cetate pe traseul dinspre Fabric al actualului Bd. 3 August 1919, traversa apoi Piaţa Romanilor în diagonală, având o staţie importantă în mijlocul pieţei.

Piaţa depăşea în acea vreme actuala Str. I. L. Caragiale. Pe frontul de sud al pieţei de atunci s-a construit (probabil în 1884) “stabilimentul” aprovizionării cu curent electric al oraşului (Pţa Romanilor 11). Probabil anterior anului 1890 este parcelată şi zona dintre actuala Piaţa Romanilor (frontul actual de vest) şi străzile Episcop Lonovich şi Episcop Nischbach. După anul 1890 se construiesc primele trei case pe frontul de vest (spre Cetate) al Pieţei Romanilor.

Piaţa dobândeşte aspectul actual după edificarea monumentalei Biserici a Mileniului (autorizarea de construire 16.06.1896, sfinţită la 13.10.1901, arh. Ludwig von Ybl, constructor Josef Kremer)⁹.

Edificiul construit în stil eclectic istoricist, cu elemente ale expresiei arhitecturale neogotice şi neoromanice, domină ţesutul urban din cartierul Fabric. Turnurile sale înalte de 65 m marchează, alături de turla Catedralei Ortodoxe Române din cartierul Cetate, silueta oraşului, când silueta este percepută din zona înconjurătoare periurbană, în special dinspre nord.

b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decoraţii)

Dacă în anul 1716 nu existau în această zonă decât două mori de apă, după 1732 se construiesc şi alte manufacturi: cărămidării, moara de hârtie, manufactura de produs sârmă (toate în zona străzilor actuale I. Creangă, Mihalache şi Pţa. Sterca Suluţiu), fabrica de mătase (aproximativ la intersecţia străzilor actuale Paciurea şi V. Branişte) şi bineînţeles că exista şi fabrica de postav menţionată anterior (pe latura de sud a actualei Pieţe Sterca Suluţiu). După anul 1744 se mută pe actuala locaţie din sudul cartierului şi fabrica de bere, care funcţionase până atunci pe alte amplasamente. Toate aceste manufacturi (cu excepţia fabricii de mătase, amenajată într-o casă care exista deja, şi era amplasată pe terenul Esplanadei), erau situate la est de Esplanadă, a cărei graniţă de răsărit era situată la 100 – 150 m vest de actualele străzi Dacilor şi Ştefan cel Mare.

Dintre construcţiile din secolul al XVIII-lea nu se păstrează decât edificiile de cult ale celor două comunităţi iniţiale: biserica ortodoxă Sf.

⁹Biserica a fost începută în anul comemorării unui mileniu de la venirea ungarilor în Câmpia Panonică şi se numeşte de aceea a „Mileniului”.

Gheorghe (1745 – 1755, azi Biserica Sârbească) și biserica catolică Sf. Maria (1765, azi biserica greco-catolică).

Planurile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea indică indubitabil faptul, că suburbia avea un aspect rural, foarte asemănător cu cel al satelor și văbești de câmpie: casele aveau numai un nivel (parterul) și erau dispuse pe latura perpendiculară pe stradă a parcelei, având fiecare casă câte o fațadă cu fronton (timpan) la stradă.

Abia în secolul al XIX-lea parterele caselor se unesc, formând fronturi continue la stradă. Ulterior, în același secol apar și locuințe cu un etaj.

După ce în anul 1868 Esplanada, câmpia „non aedificandi” din jurul cetății, a fost redusă la 569 m începe mobilarea cu clădiri a arterei de legătură dintre Fabric și Cetate, actualul Bd. 3 August 1919. Aici, la nr. 11A și 11B s-a construit Casa Arhiducelui, cumpărată în anul 1873 de către arhiducele Johann Salvator de Habsburg-Toscana, prima casă cu parter și două etaje din Fabric.

O dezvoltare impetuoasă are loc după anularea caracterului de fortăreață militară al cetății (1892) și începerea demolării fortificațiilor (1899). Se mobilează cu clădiri monumentale artera susmenționată de legătură dintre Fabric și Cartierul Cetate până la Canalul Bega, actualul Bd. 3 August 1919. Remarcabilă este compoziția plastică unitară a sitului monument istoric Fabric formată de frontul de nord al actualului Bd. 3 August 1919 între Piața Academician Micloși și Splaiul Nistrului. Acest front este constituit din palatele: Neptun (Splaiul Nistrului 1, aut. de construire 3.03.1912, terminat 1914, arh. László Székely), Székely (Bd. 3 August 1919 nr.1, aut. de construire 8.03.1911, aut. de locuire 24.10.1911 – edificiul s-a ridicat în numai 7 luni și jumătate, arh. László Székely), Karl Kunz (Bd. 3 August 1919 nr.2, aut. construire 6.11.1902, aut. locuire 29.10.1903), Haymann (Bd. 3 August 1919 nr. 5, aut. construire 18.06.1900, aut. locuire 04.04.1901), Anheuer (3 August 1919 nr. 7, aut. construire 21.05.1900, aut. locuire 1.04.1901), Max Steiner (Bd. 3 August 1919 nr. 9, aut. de construire 4.06.1901, aut. de locuire 17.04.1902).

Valoarea deosebită, a complexului realizat aici, rezidă în tratarea plastică într-un limbaj relativ unitar, atât a fronturilor construite, cât și a podului peste Bega și a elementelor arhitecturale ale parcului (poarta monumentală, plastica incintei etc.). Limbajul plastic al acestor construcții aparține diferitelor curente ale stilului Art Nouveau (Sezession, Jugendstil - acestui stil îi aparțin marea majoritate a edificiilor). Există și două edificii în stil eclectic istoricist (palatele Anheuer și Steiner, citate anterior),

Exceptând edificiul de pe Bd. 3 August nr. 31 (care datează din perioada interbelică) toate clădirile de pe Bd. 3 August 1919, de la Piața Traian și până la podul peste Bega, au fost realizate înainte de Primul Război Mondial!

c.) Caracteristici funcționale actuale

Cartierul Fabric se caracterizează prin funcțiuni de:

- locuire
- cult religios
- servicii – birouri, bănci, hoteluri, restaurante, prestări servicii, cabinete medicale
- spații comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii și „boutiques”
- învățământ, cultură
- ultimele clădiri cu funcțiuni industriale și de producție, cum este Fabrica de Bere.

d.) Caracteristici tehnice

Similar cartierului Cetate, și clădirile din Fabric prezintă caracteristici tehnice diferite, de la o clădire la alta.

Numeroase clădiri necesită măsuri urgente de protecție și conservare. Există și în cartierul Fabric clădiri din care s-au prăbușit și riscă să cadă în continuuare, periclitând viața trecătorilor, elemente masive de decor (de pildă la clădirile de pe Bd. 3 August 1919 nr.13B și 15B, unde s-au prăbușit consolele de sprijin ale balcoanelor și alte elemente de la cornișă). Chiar și la unele clădiri atât de cunoscute, cum sunt Palatul Năgele (Str. Dacilor 10), cunoscut mai ales după numele proprietarului care a cumpărat clădirea în 1917, farmacistul Kovacs, s-au prăbușit unele cornișe de sprijin ale balcoanelor, iar la Platul Steiner (Bd. 3 August 1919 nr. 9) s-au prăbușit unele porțiuni din cornișă.

Pe baza unor cercetări și analizecalificate trebuie elaborate soluții în primul rând pentru necesitățile determinate de starea structurii de rezistență a clădirilor, de fizica construcțiilor și de instalațiile tehnice ale fiecărei clădiri în parte, avându-se continuu în vedere și îmbunătățirea confortului fizic și vizual al zonei.

e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural al cartierului Fabric

Măsurile care se impun pentru valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural al cartierului Fabric, determinate pe deoparte de starea generală deficitară și structura eterogenă a cartierului diferă în funcție de diferitele caracteristici ale fiecărei zone protejate în parte.

1. Două zone se revelează a fi de importanță majoră:

- Situl monument istoric Piața Traian în care cele mai noi clădiri datează de dinainte de Primul Război Mondial. Se impune păstrarea

clădirilor de aici ca atare fără nici un fel de modificări, exceptând cele care privesc revenirea la forma istorică inițială.

- Ansamblurile monument istoric din jurul Pieței Romanilor și de pe ambele părți ale bulevardului 3 August 1919, care leagă Piața Traian de cartierul Cetate, inclusiv amenajările arhitecturale ale Parcului Regina Maria. și în acest caz se impune păstrarea acestor ansambluri fără nici un fel de modificări (pentru că edificiile de aici își păstrează forma istorică inițială, problema revenirii la forma istorică inițială nu se pune în acest caz).

2. Lista oficială a monumentelor istorice din cartierul Fabric conține erori inadmisibile. Se impune elaborarea unei **noiliste a monumentelor istorice** corecte, corespunzând stadiului actual al cunoștințelor.

3. În zonele situate la periferia sitului monument istoric Fabric pot fi admise unele modificări ale parcellarului și chiar unele mici îndesiri prudente în urma unui PUZ director întocmit cu acurie și înțelegere și meticulozitate deosebită. Noile construcții nu trebuie să depășească sub nici un motiv înălțimea clădirilor care formează fronturile construite ale cvartalelor istorice și este obligatoriu ca ele să nu fie vizibile din străzile istorice ale cartierului.

4. Similar celorlalte cartiere istorice, și în zonele protejate din Fabric se impune realizarea unei cartări amănunțite a construcțiilor și parcelor, pentru a depista **construcțiile parazitare**, datând din perioade recente, care dăunează atât funcțional, cât și plastic curților interioare istorice. Prin îndepărtarea construcțiilor parazitare recente, curțile capătă mai multă lumină și pot fi amenajate mici zone verzi, care să servească atât locatarilor pentru odihnă, cât și ca locuri de joacă pentru copii. Spre deosebire de orașul „întra muros” din Cetate, în zonele protejate din Fabric există relativ (proporțional) mai multe cazuri în care „casa istorică” nu mai există, fiind substituită de construcții parazitare. În aceste situații trebuie efectuate analize amănunțite și găsite soluții de la caz la caz, de la stradă la stradă.

3.2.3 Situl monument istoric „Vechiul cartier Iosefin”, monumentele istorice și ansamblurile monument istoric și zonele protejate din cartierul Iosefin

Înainte de a prezenta evoluția istorică a cartierului Iosefin este necesar să precizăm că în „LISTA MONUMENTELOR ISTORICE Județul Timiș”, aprobată la 8 iulie 2004 de către Ministrul culturii și cultelor și publicată în Monitorul Oficial al României la 16 iulie 2004, teritoriul «*Sitului urban „Vechiul cartier Iosefin”*» ocupă două arii aproximativ egale ca suprafață: o arie din cartierul istoric **Iosefin**, cealaltă din cartierul **Elisabetin**. Suprafața ocupată de situl „*Vechiul cartier Iosefin*” este străbătută pe toată lungimea

eîn zona mediană de Bd. 16 Decembrie 1989, care întotdeauna a format granița istorică tradițională dintre cartierele Iosefin și Elisabetin.

Aceeași eroare este reluată și în „Conceptul integrat de măsuri pentru reabilitarea prudentă și revitalizarea economică a cartierelor istorice din Timișoara” aprobat prin HCL 3 din 30.01.2007. De aceea, mai corect ar fi să se vorbească în acest caz special despre situl „Iosefin/Elisabetin”. Pentru a respecta adevărul și, mai ales, pentru a analiza evoluția și structura diferită a tramelor stradale ale celor două cartiere, tratăm aceste cartiere separat.

a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări)

Până după anul 1716 zona cartierului actual Iosefin (situată la sud-vest de cartierul Cetate) nu a fost locuită. Aici nu existau nici un fel de construcții (exceptând așanumitul „val roman”, a cărui dată reală de execuție nu se cunoaște, dar care traversa actualul cartier **Iosefin**)¹⁰.

După cum am menționat la capitolul privind evoluția istorică, nucleul inițial al cartierului **Iosefin** a fost aprobat în anul 1744. El a fost trasat „la planșetă”, având trei străzi principale: actualele străzi Dragalina, Bolintineanu–Văcărescu și Pop de Băsești–Maniu. Noul cartier era amplasat la sud-vest de Esplanadă (zona “non aedificandi” a cetății).

Noul cartier a fost construit pentru coloniștii veniți din Germania și se numea **Suburbia Germană** sau **Maierle Germane**¹¹. În anul 1773 a primit numele de **Iosefin** în cinstea împăratului Iosif II, fiul Mariei Theresia.

Iosefinul a avut un caracter rural, cu case parter izolate, foarte asemănător cu cel al satelor văbești de câmpie: casele aveau numai un nivel (parterul) și erau dispuse pe latura perpendiculară pe stradă a parcelei, având fiecare casă câte o fațadă cu fronton (timpan) la stradă. Față de cartierul Fabric, se remarcă forma și suprafața parcelelor. În Iosefin s-au constituit parcele foarte lungi (multe dintre ele având cca. 1.900 mp, dar existând și parcele

¹⁰ Datorită faptului că suprafața orașului actual este ocupată cu clădiri, în oraș nu se păstrează urme vizibile ale „valului roman”. El este indicat pe numeroase planuri ale orașului din secolul al XVIII-lea, cum este, de pildă, planul de la pag. 20, și poate fi urmărit exact și pe trasa strădală actuală.

În nordul orașului axa mediană a actualei Str. Marginii este amplasată exact pe traseul fostului val. De aici valul continua pe direcția sud-vest, atingând actualul Bd. Cetății. La est de cartierul istoric Mehala, traversa calea ferată actuală în dreptul laturii de vest a clădirii actuale a gării, atingea canalul Bega exact pe amplasamentul actual al Podului Muncii din nordul Bd. Iuliu Maniu și continua spre sud-vest, traversând Calea Șagului la nord de intersecția actuală a acesteia cu Str. O. Cotruș.

¹¹ Termenul „maieră”, la plural “maiere” provine din germană și înseamnă „curte arendată împreună cu construcțiile aferente”.

având peste 4.300 mp). Pe aceste parcele s-au amenajat grădini servind în special culturilor legumicole.

Caracterul rural s-a menținut până la racordarea Timișoarei la sistemul feroviar al Europei Centrale în 1857. Atunci s-a construit la nord de acest cartier prima gară a orașului (pe amplasamentul pe care “Gara de Nord”¹² îl ocupă și în prezent). După realizarea mai multor legături feroviare (către Baziaș/Dunăre 1858, Arad 1871 și Orșova/Dunăre 1876) și amplasarea mai multor unități industriale – mai ales în zonele sale periferice, Iosefinul se dezvoltă impetuos în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul secolului următor, atât ca suprafață (spațial se unește cu Elisabetinul), cât și ca densitate (POT). Apar primele construcții cu etaj.

Axa principală, „spina urbană centrală” a cartierului istoric Iosefin a constituit-o actualul Bd. Regele Carol I. El este intersectat de actualele străzi Dragalina, Bolintineanu–Văcărescu și Pop de Băsești–Maniu, formând trama stradală inițială a cartierului din secolul al XVIII-lea. După 1868, când s-a redus suprafața Esplanadei, s-au trasat străzi secundare perpendiculare pe vechea axă principală, Bd. Regele Carol: străzile actuale I. Ghica, E. Gojdu, A. Endre, Zugrav Nedelcu, M. Costin.

b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații)

În cartierul Iosefin nu se păstrează din secolul al XVIII-lea decât biserica catolică Sf. Maria (Bd. Regele Carol I – colț cu Bd. Dragalina; construită 1774 – 1775). Celelalte construcții datează de după anul 1868, în marea lor majoritate din jurul anului 1900. De aceea în această zonă există numeroase clădiri în stil eclectic historicist, tipic pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Semnificativ este, de pildă, impunătorul palat al „Casei de Economii din Iosefin” în stil eclectic neobaroc (Bd. Regele Carol I nr. 18, din păcate foarte avariat, construit între 12.03.1898 și 26.10.1898, deci în numai șapte luni).

În această zonă se păstrează și unele valoroase ansambluri de arhitectură Art Nouveau, cu curente sale specifice, de la Jugendstil la Sezession. Remarcabile sunt ansamblurile monument istoric denumite în Lista Monumentelor Istorice „Ansamblul urban IV” (la intersecția Bd. Regele Carol I cu Str. Văcărescu) și „Ansamblul urban V” (la intersecția Bd. Regele Carol I cu Bd. Iuliu Maniu).

În cadrul celui din urmă se remarcă palatele Jugendstil și Sezession: Miksa Brück (Bd. I. Maniu 40, aut. construire 1.07.1911), Alexandru Pisică

¹²Gara s-a numit „Gara Iosefin” până după Primul Război Mondial, când a fost rebotezată “Gara Domnița Elena”. Pentru că gara cea mai mare din București este “Gara de Nord”, în perioada dictaturii comuniste, și gara cea mai mare din Timișoara a fost numită „Gara de Nord”, ceea ce este complet absurd, gara din Timișoara fiind amplasată în vest-sud-vestul orașului!

(Str. Preyer 2, aut. construire 28.07.1911) și Albert Schott (Bd. I. Maniu 47, aut. construire 26.09.1911).

c.) Caracteristici funcționale actuale

Monumentele istorice, situl, ansamblurile și zonele protejate din cartierul istoric „Iosefin” se caracterizează prin funcțiuni de:

- locuire (marea majoritate a clădirilor)
- cult religios
- servicii – birouri, bănci, hoteluri, restaurante, prestări servicii, cabinete medicale
- spații comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii și „boutiques”
- învățământ, cultură
- ultimele clădiri cu funcțiuni industriale și de producție la periferia zonei protejate a cartierului

d.) Caracteristici tehnice

Asemănător celorlalte cartiere istorice, și clădirile din situl monument istoric „Iosefin” și din ansamblurile și zonele protejate din cartierul Iosefin prezintă caracteristici tehnice diferite, de la o clădire la alta.

Numeroase clădiri necesită măsuri urgente de protecție și conservare. Chiar la o clădire atât de cunoscută din situl monument istoric, cum este palatul Aladár Kudelich, cunoscut timișorenilor mai ales sub denumirea populară de „Palatul Ancora” (Bd. Dragalina 24, 25, 25A, aut. construire 24.08.1901) lipsesc ferestrele de la nivelul acoperișului și poate ploua și ninge în interior.

Mai dramatică este situația la complexul Csermak din zona protejată a „Ansamblului urban V” citat anterior (Bd. Dragalina 36, aut. construire 1.07.1912) unde atât învelitoarea, cât și șarpanta a unuia dintre turnuri a dispărut. Plouă și ninge direct asupra planșeului din lemn din zona acoperișului.

Pe baza unor cercetări și analize calificate se vor elabora soluții în primul rând pentru necesitățile determinate de starea structurii de rezistență a clădirilor, de fizica construcțiilor și de instalațiile tehnice ale fiecărei clădiri în parte.

e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural din situl monument istoric „Iosefinul Vechi” și din ansamblurile și zonele protejate ale cartierului istoric Iosefin

În acest caz, măsurile care se impun pentru valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural diferă în funcție de diferitele caracteristici ale fiecărei zone protejate în parte. Cartierul Iosefin constituie o „poartă de intrare” în oraș pentru vizitatorii care vin cu trenul. Pentru aceștia, așa-zisa „Gara de Nord”, a cărei întreținere este din ce în ce mai neglijată de către CFR, reprezintă o „carte de vizită” foarte nefavorabilă, penibilă chiar, pentru oraș.

De o importanță primordială se revelează a fi următoarele zone: „Ansamblul urban IV” (la intersecția Bd. Regele Carol I cu Str. Văcărescu) și „Ansamblul urban V” (la intersecția Bd. Regele Carol I cu Bd. Iuliu Maniu) descrise la începutul acestui subcapitol.

Conservarea minuoasă a acestor ansambluri fără nici un fel de modificări constituie o prioritate absolută pentru acest cartier.

Lista oficială a monumentelor istorice din cartierele Iosefin și Elisabetin conține erori inadmisibile, cum este de pildă necunoașterea granițelor istorice tradiționale ale cartierelor. Se impune elaborarea unei **liste a monumentelor istorice** corecte, corespunzând stadiului actual al cunoștințelor.

3.2.4 Monumente istorice și ansamblurile monument istoric din cartierul Elisabetin

a.) Analiza tramei stradale: vechime, caracteristici (forme, dimensiuni, utilizări)

Despre începuturile cartierului Elisabetin toate monografiile orașului (vezi capitolul: Bibliografie generală) povestesc că ar fi existat inițial o așezare rurală dezvoltată în jurul unei biserici ortodoxe din lemn, existente în anul 1727. Această poveste se bazează pe o **eroare gravă de orientare în spațiu**.

În realitate pe teritoriul actual al cartierului Elisabetin până după anul 1750 nu au existat **decât trei construcții** (numeroase planuri istorice dovedesc acest lucru, vezi planul de la pag. 20). Este vorba despre Capela Rosalia ridicată în 1739-1740 (demolată în anii 1960, aproximativ pe actuala Str. Sf. Rozalia), casa căpitanului inginer Dissel (denumit și Distel, Str. E. Celebi 2) și Cambiatura (locul de schimb al cailor de poștă, casă amplasată la sud de parcela lui Dissel de pe Str. Celebi)¹³.

Casa lui Dissel este singura dintre cele trei construcții care se păstrează până astăzi. Ea este menționată în lista oficială a documentelor istorice, care

¹³ Din documentele din anii 1746 și 1750 nu reiese clar, dacă aparținea lui Dissel numai casa de vară, sau și „Cambiatura” învecinată.

conține numeroase erori, drept „**Casă Turcească**”.Arhitectul Vasile Oprișan, care a expertizat clădirea în anul 1990 (vezi bibliografia), a presupus, datorită dimensiunilor cărămizilor din care este executată construcția, cărămizi care corespund normelor utilizate la Timișoara în secolul al XVIII-lea, că este vorba despre o casă “austriacă” din acel secol. Înainte de anul 1716, pe vremea turcilor, orașul nu se întindea până în această zonă (vezi planul de la pag.19).Pe planurile orașului, clădirea apare abia începând din anul 1746.

Toate planurile din secolul al XVIII-lea, care s-au păstrat, dovedesc că biserica din lemn susmenționată nu putea fi amplasată decât în fostul cartier Palanca Mică, deci la nord de canalul Bega actual, aproximativ la sud de intersecția străzilor actuale 20 Decembrie 1989 și C.D. Loga, în Circumscripția I „Cetate” a Timișoarei. Numai acea zonă era locuită în anul 1727.

În afară de faptul că era amplasat la sud de cetatea istorică, dar la nord de canalul Bega actual, deci la distanță cu mult mai mică de cetate decât Cartierul Elisabetin actual, cartierul cu biserica din lemn din 1727 **nu avea nici în clin nici în mănecă nimic comun cu Elisabetinul actual.**

Abia după anul 1750, **până către 1770**, a apărut un **cartier de locuit** între actualele Piața Bisericii și Str. Cozia, la sud de Esplanadă – terenul “non aedificandi”, și deci la sud de cele trei construcții menționate anterior. Cartierul se numea **Maierle Vechi** (“maiere” erau denumite cele trei construcții susmenționate, care după anul 1750 erau deja “vechi”),sau **Maierle Vechi Valahe**, și era locuit de români. În jurul străzilor actuale Romulus și Odobescu, apoi, până în anul 1770 și pe unele porțiuni din Str. Odobescu și 1 Decembrie, a apărut și s-a dezvoltat Cartierul **Maierle Vechi Germane**, locuit de germani.

Cu timpul, cele două cartiere, Maierle Valahe și Maierle Germane s-au unit spațial și au primit în anul 1896 numele de **Elisabetin**, în cinstea Elisabetei, împărăteasa Austriei și regina Ungariei.

Elisabetinul a avut vreme îndelungată un aspect rural. După anul 1876 actuala Piață Bălcescu, unde pe amplasamentul actual al bisericii catolice se afla clădirea primăriei de cartier și școala primară a cartierului, se conturează ca centru funcțional.

Abia după anul 1892, după renunțarea la caracterul de fortăreață militară al Timișoarei, și deci și renunțarea la interdicția de construire pe Esplanadă, cartierul cunoaște o dezvoltare urbană puternică, atât ca suprafață (se unește spațial cu Iosefinul), cât și ca densitate construită și înălțime a construcțiilor. Apar construcțiile cu etaj. Dacă în anul 1890 existau deja 53 de case cu etaj (mai multe decât în Iosefin, unde nu erau decât 35), în anul 1914 existau în Elisabetin deja 89 de clădiri cu un etaj, în timp ce în Iosefin nu existau decât 87. Este adevărat că în Iosefin existau în 1914 deja 54 de

clădiri cu două etaje (și chiar două case cu trei etaje), în timp ce în Elisabetin existau numai 15 case cu două, și nici una cu trei etaje¹⁴.

După anul 1900 s-au construit fronturile străzii Doja, iar câțiva ani mai târziu și zona actualiei Piața Plevna (după mutare pieței de animale care se afla în această zonă), astfel încât, în 1914, cartierul avea în zonele sale centrale, trama stradală de astăzi.

b.) Analiza fondului construit (vechime, stil, decorații)

În cartierul Elisabetin nu se păstrează din secolul al XVIII-lea decât două construcții: „Casa lui Dissel”, înregistrată ca monument istoric sub denumirea „**Casă Turcească**” în Lista monumentelor și Biserica Ortodoxă Română din Piața Bisericii, **cea mai veche biserică românească din Timișoara, datând din anul 1784, care nu este nici menționată și nici protejată**. Aceasta este încă o aberație din cadrul listei susmenționate.

De o valoare istorică deosebită este așadar numitul „Ansamblu urban I” din Lista Monumentelor Istorice din anul 2004, ansamblu format de ambele fronturi ale Str. Memorandului și din parcelele aferente clădirilor ce formează fronturile respective. Porțiunea de est a acestui ansamblu reprezintă vechiul cartier românesc al Timișoarei „**Maierale Valahe**”, apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cu toate că reprezintă o zonă istorică protejată, în ultimii 20 de ani au dispărut multe dintre casele parter, amplasate pe o latură lungă a parcelei și având o fațadă cu fronton la stradă, tipice morfologiei urbane istorice a acestui cartier. Au fost construite clădiri noi cu mai multe etaje, conferind zonei caracteristicile negative de „sprawl” urban. Acest exemplu nefericit subliniază importanța măsurilor de protecție ce trebuie menținute cu strictețe și în zonele monumentelor și siturilor istorice izolate. În cea mai mare parte acest valoros sit istoric s-a pierdut definitiv!

Din perioada anilor 1890 -1900 se păstrează construcții interesante în zona străzii Doja dinspre Piața Bălcescu, formând Ansamblul urban VIII din Lista Monumentelor Istorice. Unele clădiri aparțin stilului clasicist (Școala nr. 22, Str. Doja 27-29). Altele se încadrează în curentele eclectice istoriciste (Str. Doja 56), cu precădere în curentul neobaroc (Str. Doja 35, clădire proiectată de arhitectul Martin Gemeinhardt și supraetajată în anii 1950; sau casa de pe Str. Doja 33).

¹⁴Geml, „Alt-Temeswar im letzten Halbjahrhundert 1870 -1920”, Helicon Timișoara, 1927, p. 72,73. Numărul de niveluri indică și gradul de „urbanizare” al zonei respective.

După anul 1900 s-au construit fronturile de nord, est și vest ale Pieței Plevna (fostă Doja, care în Lista Monumentelor este încadrată în situl urban monument istoric „Vechiul Cartier Iosefin”) cu valoroase construcții în stilul anilor 1900. Expresia plastică a fațadelor de pe frontul de nord al pieței, în special ale caselor Romulus Nicolin, cunoscută și sub numele „Casa cu Păuni”(Str. Caraiman 4, construită 9.02.1904 – 14.09.1904) și Johann Hartlauer, numită și „Casa cu Păuni și Bufnițe” (Pța. Plevna 7, construită 29.04.1904 – 1.11.1904), proiectate de către arhitectul Martin Gemeinhardt, se apropie cel mai mult de curentul Art Nouveau, cu elemente vegetale și figurative, al stilului anilor 1900. Corespunzând altor curente ale stilului Art Nouveau, pe același front al pieței se află și casele Emil Szilárd, numită în folclorul timișorean și „Casa cu Poarta Frumoasă” (Str. Caraiman 2, 5.09.1904 – 21.07.1905) și Jakob Klein (Str. Caraiman 5, 4.10.1905 – 20.11.1906), ambele proiectate de către arhitectul László Székely, pe atunci arhitect șef al orașului.

O altă piață cu clădiri interesante aparținând diferitelor curente ale stilului Art Nouveau este Piața Alexandru Mocioni (fostă Küttl, care în Lista Monumentelor este încadrată de asemenea în situl urban monument istoric „Vechiul Cartier Iosefin”). Pe frontul de sud-est al pieței se remarcă palatele: Dauerbach (Pța. Mocioni 3, 15.03.1910 – 22.12.1910), Jakob Fischer (Mocioni 5, 15.03.1910 – 25.10.1910, arhitect Gabor Fodor), precum și palatele lui Béla Fiatska (Mocioni 6, Str. I.H. Rădulescu 1, 19.09.1910 – 19.09.1911).

c.) Caracteristici funcționale actuale

- locuire (marea majoritate a clădirilor)
- cult religios
- servicii – birouri, bănci, hoteluri, restaurante, prestări servicii, cabinete medicale
- spații comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii și „boutiques”
- învățământ, cultură

d.) Caracteristici tehnice

Asemănător celorlalte cartiere istorice, și clădirile monument istoric, ansamblurile, siturile și zonele protejate din Elisabetin prezintă caracteristici tehnice diferite, de la o clădire la alta.

Numeroase clădiri necesită măsuri urgente de protecție și conservare. Dramatică este de pildă situația Casei Karl Hart (Pța. Mocioni 4, 18.03.1901 – 4.09.1901, una dintre foarte puținele clădiri în stil neobaroc, realizate la Timișoara după anul 1900). Aici s-au prăbușit numeroase elemente

decorative și console de sprijin ale cornișei, iar tencuiala a căzut de pe largi porțiuni ale fațadei. Chiar și în „Îndrumarul” pentru intervențiile în zonele istorice, întocmit de Primăria Municipiului Timișoara în cooperare cu GTZ, există două imagini în care această clădire este prezentată ca exemplu negativ!

Pe baza unor cercetări și analize calificate se vor elabora soluții în primul rând pentru necesitățile determinate de starea structurii de rezistență a clădirilor, de fizica construcțiilor și de instalațiile tehnice ale fiecărei clădiri în parte.

e.) Concluzii privind valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural reprezentat de clădirile monument istoric, ansamblurile, siturile și zonele protejate din cartierul Elisabetin.

Și în acest caz, măsurile care se impun pentru valorificarea patrimoniului urbanistic și arhitectural diferă în funcție de diferitele caracteristici ale fiecărei zone protejate în parte.

De o importanță primordială se revelează a fi următoarele zone:

Piața Plevna, în special frontul ei de nord, precum și frontul de sud-est al Pieței Mocioni, care, deși aparțin cariterului istoric Elisabetin, ambele sunt încadrate în Lista Monumentelor din situl urban, monument istoric, „Vechiul cartier Iosefin”.

Piața Bălcescu și porțiunea învecinată pieței din str. Doja, care formează Ansamblul urban VIII din Lista Monumentelor Istorice.

Conservarea minuoasă a acestor ansambluri fără nici un fel de modificări constituie o prioritate absolută pentru acest cartier.

Lista oficială a monumentelor istorice din Elisabetin conține erori inadmisibile, cum este de pildă necunoașterea granițelor istorice tradiționale ale cartierelor.

Mai grav este faptul, că Biserica Ortodoxă Română din Piața Bisericii, **cea mai veche biserică românească din Timișoara, datând din anul 1784, care nu este nici menționată și nici protejată.**

Se impune elaborarea unei **liste a monumentelor istorice** corecte, corespunzând stadiului actual al cunoștințelor.

3.2.5 Monumente si situri istorice izolate (din afara cartierelor istorice închegate) din Timișoara

În afara cartierelor istorice închegate, cu texturi urbane relativ unitare și omogene, analizate la capitolele 3.2.1 – 3.2.3, există o serie de monumente istorice izolate: Biserica Sârbească Sf. Nicolae Mehala, abatorul,

monumentele din Cimitirul Eroilor, Muzeul Satului. Pentru fiecare monument se instituie zona sa de protecție, care asigură conservarea sa și a cadrului său construit, conform Legii 422/2001, articolul 8, aliniatul (1).

Pe parcelele care sunt incluse zonelor de protecție a monumentelor nu se pot face lucrări de construire noi, transformări și modificări de natură a afecta aspectul exterior fără acordul expres (avizul) al direcției pentru cultură, culte și Patrimoniul Cultural al Județului Timiș.

O atenție deosebită se va acorda unghiurilor de perspectivă de interes major, pe care se interzic construcții ce ar putea dăuna percepției corecte a monumentelor.

4. STABILIREA MODULUI DE CONSTRUIRE PERMIS ÎN TERITORIUL STUDIAT

4.1 Considerente generale

Legea nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice stabilește următoarele categorii de monumente istorice:

a) monument – construcție sau parte de construcție, împreună cu instalațiile, componentele artistice, elementele de mobilară interioară sau exterioară care fac parte integrantă din acestea, precum și lucrări artistice comemorative, funerare, împreună cu terenul aferent delimitat topografic, care constituie mărturii cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic.

b) ansamblu - grup coerent din punct de vedere cultural, istoric, arhitectural, urbanistic ori muzeistic, de construcții urbane sau rurale care împreună cu terenul aferent formează o unitate delimitată topografic ce constituie o mărturie cultural-istorică semnificativă din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic.

c) Sit - teren delimitat topografic cuprinzând acele creații umane în cadrul natural, care sunt mărturii cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific, tehnic sau al peisajului cultural.

Prin urmare, prin lege se protejează:

a) În cazul monumentelor istorice = clădiri independente se protejează atât clădirea istorică, cât și parcela istorică, ca structură urbană unitară.

b) În cazul ansamblurilor monumente istorice se protejează clădirile istorice, parcelele istorice precum și relația dintre ele, ansamblul fiind privit ca o structură urbană unitară.

c) În cazul siturilor monumente istorice se protejează clădirile istorice, parcelele istorice, precum și spațiile publice istorice (străzi, piețe, zone verzi) și relațiile dintre acestea, situl fiind privit ca o structură urbană unitară.

Potrivit legii nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice monumentele se clasează astfel:

- a) În grupa **A** monumentele istorice de valoare națională și universală
- b) În grupa **B** monumentele reprezentative pentru patrimoniul cultural local.
- Studiul de față recomandă și introducerea unei grupe **C**, a clădirilor care mențin memoria istorică locală, fără a avea importanța monumentelor din grupa B. Lista monumentelor din grupa **C** va fi aprobată prin HCL (hotărâre a Consiliului Local al PMT). Tot prin HCL se va reglementa care sunt avizele necesare și cine le va emite.

Regulamentul Local de Urbanism (RLU) pentru zonele istorice va stabili:

- Ce se va permite ca regulă generală la clădirile monument istoric din grupele A,B, și C.
- Ce se va permite ca regulă generală la ansamblurile monument istoric din grupele A,B, și C.
- Ce se va permite ca regulă generală la siturile monument istoric din grupele A,B, și C.

Specificul urban istoric al Timișoarei este determinat de clădirile executate anterior anilor 1944. De aceea vom utiliza termenul de “istoric” pentru construcțiile, parcelele sau ansamblurile urbane care datează, ca trăsături inițiale, din perioada anterioară anului 1945.

Propunem ca intervențiile permise asupra monumentelor să respecte forma istorică a monumentelor, fie ele clădiri independente, ansambluri sau situri istorice.

Intervențiile trebuie efectuate în sensul revenirii la forma istorică, a îndepărtării modificărilor abuzive și a corpurilor de clădire parazitare. Clădirile provizorii de pe parcelele clădirilor individuale, ale ansamblurilor sau siturilor, care foloseau ca spații de depozitare, magazine de combustibili, grajduri, sau alte utilizări, care nu mai sunt necesare în perioada actuală, nu se va permite transformarea lor în construcții permanente, ci se va urmări îndepărtarea lor.

Se recomandă elaborarea câte unui PUZ DIRECTOR pentru fiecare dintre cele patru zone istorice menționate anterior. Pentru efectuarea unor modificări locale punctuale care modifică chiar minimal volumetria trebuie întocmite PUZ și PUD. Dacă volumetria existentă nu se modifică, trebuie respectat regulamentul general.

Se recomandă ca cel puțin pentru situri și ansambluri să se întocmească PUZ-uri și regulamente în care să se menționeze intervențiile constructive și funcțiunile permise, precum și utilizările, detaliat pe fiecare clădire în parte. PUZ respectiv va conține reglementări privind:

- funcțiunile admise
- intervențiile admise, eventuale: etajări, mansardări, modificarea acoperișului
- intervenții recomandate: îndepărtarea și demolarea intervențiilor abuzive și revenirea la stadiul istoric inițial.

În zona de protecție a monumentelor istorice, pe o rază de 100 m față de acestea vor fi permise numai intervenții în aceeași morfologie, având aceeași înălțime la cornișă, sau înălțime la cornișă medie (în cazul în care există înălțimi de cornișă diferite) cu clădirile învecinate, având funcțiuni similare sau complementare.

Se vor utiliza elemente de limbaj arhitectural și rezolvări tipice pentru arhitectura tradițională timișoreană. De pildă, întrucât lucarnele nu sunt tipice pentru acoperșurile istorice timișorene, nu se va permite utilizarea lor. În schimb tabacherele sau ferestrele în planul acoperișului vor fi admise doar pe laturile clădirilor dinspre curte, astfel încât să nu fie vizibile din spațiul public (chiar dacă acest spațiu public nu servește decât circulației).

Nu se vor permite nici un fel de lucrări care modifică microclimatul inițial al zonei respective (de exemplu închiderea unor spații istorice deschise, sau deschiderea unor spații istorice inițial închise).

Valoarea deosebită a zonelor istorice ale Timișoarei analizate în cadrul capitolului 3 al prezentei lucrări, face necesare măsuri specifice de protecție pentru păstrarea identității culturale prin conservarea, respectiv reabilitarea sau restaurarea substanței construite originale. O atenție deosebită trebuie acordată adaptării structurii urbane istorice, datând din ultimele trei secole, la funcțiunile și solicitările vieții urbane contemporane.

Protecția se referă la următoarele categorii de elemente istorice:

- trama stradală și morfologia urbană
- structura parcelară
- fondul construit
- funcțiunile admise ale clădirilor
- modul de ocupare a terenului.

4.1.1 Trama stradală istorică

Trama stradală istorică reprezintă ea însăși un document istoric de maximă importanță. De aceea în zonele istorice nu se admit nici un fel de acțiuni ce ar conduce la modificarea tramei și a fronturilor stradale istorice. SE recomandă revenirea la formele și materialele istorice. Singurele intervenții permise se referă la conservarea și reabilitarea părților carosabile ale străzilor și la reabilitarea/reamenajarea trotuarelor.

Se pot permite de asemenea restructurări funcționale (nu spațiale), cum ar fi transformarea suprafeței carosabile în parcaje, suprafețe pietonale (pietonizări) sau amenajarea unor piste pentru biciclete sau a unor mici suprafețe verzi. Aceste operațiuni vor trebui analizate în PUG, PUZ-uri și regulamente locale. În prealabil ele vor trebui aprobate de către Comisia Națională a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizate în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizate de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș, în cazul monumentelor din grupa B.

4.1.2 Structura parcelară (parcelarul)

Parcelarul istoric constituie de asemenea un document istoric de maximă importanță. De aceea se impune conservarea acestuia.

În zona protejată a cartierului Cetate nu se vor admite nici un fel de modificări ale parcelarului, nici un fel de îndesiri etc.

În unele porțiuni periferice ale zonelor protejate din Iosefin și Fabric, în cvartalele istorice, care au apărut inițial ca ample grădini în cadrul unor structuri parcelare de tip rural, pot fi admise în mod excepțional unele îndesiri, care să nu schimbe caracterul zonei istorice și să nu aducă nici un fel de modificări fronturilor stradale istorice. În acest caz este strict necesar să se întocmească în prealabil un PUZ, urmat de un PUD pentru aceste măsuri.

4.1.3 Fondul construit istoric

Valoarea deosebită a fondului construit istoric¹⁵ al Timișoarei constă în faptul că acesta formează astăzi cea mai mare rezervă de arhitectură din România, cuprinzând peste 14.500 de clădiri istorice. La acest număr impresionant de construcții, valoarea istorică și de patrimoniu cultural în

¹⁵Termenul de „istoric” se referă la clădirile mai vechi decât anul 1945.

sine a acestor clădiri este în mod firesc diferită. De aceea și statutul și modul de tratare a lor va fi diferit. La marea majoritate a acestor clădiri nu se vor admite decât lucrări de conservare, întreținere și reabilitare. În mod cu totul excepțional, în cazuri bine justificate, pe care le vom trata în subcapitolele următoare, unele clădiri vor putea fi supraetajate. Pentru asemenea operații în zonele protejate este necesară întocmirea unor planuri urbanistice zonale, care vor cuprinde în mod obligatoriu atât cvartalul istoric, cât și ambele laturi ale străzii istorice respective. De asemenea este necesar avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analiza în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș, în cazul monumentelor din grupa B.

4.1.4 Funcțiunile admise în zonele istorice protejate

În aceste zone nu vor fi admise decât funcțiuni corespunzătoare statutului de zonă istorică protejată. Vor fi admise numai funcțiuni de:

- cult, învățământ, cultură
- administrație publică
- servicii: birouri, hoteluri, firme de prestări servicii, ateliere meșteșugărești care nu poluează, nu fac zgomot și nu produc gunoi, în subsoluri sau în curțile interioare.
- îngrijire medicală
- spații comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii, boutiques, „mini-marketuri“
- învățământ, cultură
- locuire și activități complementare (mici cabinete medicale, chioscuri etc) desfășurate la orice nivel, inclusiv la mansardă
- agrement și petrecerea timpului liber în spațiul public și semipublic, adunări
- comerț stradal numai în construcții demontabile după ora 23,00 (structuri reversibile).

4.1.5 Ocuparea terenului în zonele istorice

Datorită mărimii și diversității structurale a zonelor protejate din Timișoara și modul de ocupare a terenului va fi abordat în funcție de diferitele caracteristici ale zonelor respective în mod diferit de la o zonă la alta.

Cartierul istoric Cetate posedă un procent ridicat de ocupare a terenului, acest mod de ocupare reprezentând o moștenire istorică a cartierului. În această zonă sunt strict interzise orice fel de creșteri ale indicelui de ocupare a terenului, exceptând cele care privesc eliberarea curșilor interioare de construcțiile parazitare contemporane, a căror demolare se recomandă.

Aceste recomandări sunt valabile și pentru zonele centrale ale cartierelor Fabric, Iosefin și Elisabetin.

O situație diferită se întâlnește în unele porțiuni periferice ale zonelor protejate din Iosefin și Fabric. Aici există cartiere istorice, cum este de pildă cartierul dintre străzile Bd. Dragalina, Bd. Regele Carol I, T. Vladimirescu și I.Ghica din Iosefin, care au apărut inițial ca ample grădini în care se practica agricultura în cadrul unor structuri parcelare de tip rural. În aceste zone pot fi admise în mod excepțional unele îndesiri, care să nu schimbe caracterul zonei istorice și să nu aducă nici un fel de modificări fronturilor stradale istorice, așa cum am menționat la subcapitolul 4.1.2. RLU pentru zonele istorice va indica unde sunt permise îndesiri și unde acestea nu sunt permise.

4.2 Metode de protecție și gradul de aplicare a măsurilor de protecție

Măsurile de protecție vor viza în primul rând păstrarea caracterului istoric specific, propriu fiecărei zone în parte, prin conservarea structurii și morfologiei urbane specifice, mai ales în cadrul siturilor monument istoric.

Pentru toate construcțiile noi ce se vor realiza în zonele protejate este necesară întocmirea unor planuri urbanistice zonale, care vor cuprinde în mod obligatoriu atât cartierul istoric, cât și ambele laturi ale străzii istorice respective. De asemenea este necesar avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

Există unele măsuri generale, ce se vor aplica integral în toate zonele istorice protejate.

- Nu se va admite sub nici un motiv modificarea aliniamentelor spre stradă ale fronturilor stradale istorice în zonele protejate.
- Se va păstra strict înălțimea la cornișă existentă.

4.3 Modul de construire permis în zonele istorice protejate

Similar procedurii utilizate la capitolele precedente, datorită mărimii și diversității structurale a zonelor protejate din Timișoara și modul de construire permis în diferitele cartiere va fi abordat, în funcție de diferitele caracteristici specifice ale amplasamentelor respective, în mod diferit de la o zonă la alta.

4.3.1 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Cetate

Caracterul deosebit al Cartierului Cetate determină și măsurile deosebite de protecție din acest cartier. Evident aceste măsuri nu se referă la întregul cartier administrativ, ci numai la monumentele istorice, la ansamblurile monument istoric și la situl monument istoric Cetate, definite ca atare în lista oficială a monumentelor istorice din anul 2004 precum și la zonele de protecție ale acestora, reactualizate prin prezentul studiu.

În aceste zone structura parcelor se va păstra în întregime, fiind interzise îndesirile.

Conform reglementărilor de construire din secolul al XVIII-lea, pe suprafața delimitată de zidurile de fortificare, clădirile de locuit aveau în mod obligatoriu cel puțin două niveluri (adică parter și cel puțin un etaj).

4.3.2 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Fabric

În zonele protejate din cartierul Fabric modul de construire permis va avea caracteristici diferite, în funcție de specificul fiecărei zone protejate în parte.

În cadrul sitului monument istoric „Fabric (I)“, Piața Traian, în care cele mai noi clădiri datează de dinainte de Primul Război Mondial se impune păstrarea fațadelor clădirilor ca atare fără nici un fel de modificări. La fațadele clădirilor de aici vor fi permise doar acțiuni de întreținere, consolidare, reabilitare și restaurare.

În zonele situate la periferia sitului monument istoric „Fabric (I)“, pot fi admise unele modificări ale parcelarului și chiar unele mici îndesiri prudente. Pentru toate construcțiile noi ce se vor realiza în zonele protejate din cartierul Fabric este necesară întocmirea unor planuri urbanistice zonale, care vor cuprinde în mod obligatoriu atât cvartalul istoric, cât și ambele

laturi ale străzii istorice respective. Se va întocmi un PUZ director, care va reglementa aceste operațiuni. De asemenea este necesar avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

4.3.3 Modul de construire permis în zonele istorice protejate din cartierul Iosefin și Elisabetin

În zonele istorice protejate din cartierele Iosefin și Elisabetin se remarcă unele ansambluri și zone ale sitului monument istoric „Vechiul cartier Iosefin” (așa cum este definit în lista oficială a monumentelor istorice din județul Timiș din anul 2004, dar situl este amplasat în realitate atât în cartierul istoric Iosefin, cât și în Elisabetin) având o valoare istorică și arhitecturală deosebită. Remarcabile sunt fațadele de pe fronturile de nord, est și vest ale Pieței Plevna (Doja), frontul de sud al Pieței Alexandru Mocioni, ansamblul monument istoric de la intersecția Bd. Regele Carol I cu Bd. General Ion Dragalina precum și ansamblul monument istoric de la intersecția Bd. Regele Carol I cu Bd. Iuliu Maniu, toate aceste fațade corespunzând diferitelor curente ale stilului Art Nouveau. În toate aceste cazuri se impune păstrarea fațadelor clădirilor ca atare fără nici un fel de modificări. La fațadele clădirilor de aici vor fi permise doar acțiuni de întreținere, reabilitare și restaurare.

În unele zone istorice protejate din cartierele Iosefin și Elisabetin încă există clădiri parter. În unele cazuri, cum este cel al Bd. General Ion Dragalina pe tronsonul Splaiul Tudor Vladimirescu și Bd. Regele Carol I, care formează, în sens figurat, simbolic, și „poarta de intrare” în oraș dinspre gară, se recomandă înlocuirea clădirilor parter cu construcții noi. Acestea trebuie să respecte strict înălțimea de cornișă a construcțiilor cu mai multe niveluri executate înainte de ultimul Război Mondial, adică a clădirilor p + 2, de la nr. 24 (Palatul Anker) și de la nr. 14. Clădirea care va mobila colțul dintre Bd. Regele Carol I și Bd. General Dragalina va trebui să preia, în mod obligatoriu, înălțimea la cornișă a clădirii p + 3 de pe Bd. General Dragalina nr. 12.

În interiorul cvartalelor, cum este de pildă cvartalul delimitat de străzile pot fi admise unele modificări ale parcelarului și chiar unele mici îndesiri prudente. Noile construcții nu trebuie să depășească sub nici un motiv înălțimea clădirilor care formează fronturile construite ale cvartalelor istorice și este obligatoriu ca ele să nu fie în nici într-un caz vizibile din străzile istorice ale cartierului.

Pentru toate construcțiile noi ce se vor realiza în zonele protejate din cartierele Iosefin și Elisabetineste necesară întocmirea unui PUZ director. De asemenea este necesar avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

4.3.4 Modul de construire în zonele monumentelor și siturilor istorice izolate (din afara cartierelor istorice închegate) din Timișoara

În zonele monumentelor și siturilor istorice izolate se impune respectarea principiilor generale enunțate la capitolele 4.3.1 – 4.3.3.

Similar tuturor zonelor istorice protejate, și în acest caz, pentru toate construcțiile noi ce se vor realiza, este necesară întocmirea unor planuri urbanistice zonale, care vor cuprinde în mod obligatoriu atât cvartalul istoric, cât și ambele laturi ale străzii istorice respective. De asemenea este necesar avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

4.4 Propuneri pentru unele măsuri strategice vizând ameliorarea stării tehnice a construcțiilor din zonele istorice protejate

În perioada de peste patru decenii a regimului comunist, lucrările de întreținere curentă necesare în zonele istorice ale Timișoarei au fost în cea mai mare parte neglijate. După anul 1990, activitatea de construcții și reparații din zonele istorice a cunoscut numeroase abordări greșite.

Intervențiile neadecvate, în special asupra elementelor care definesc compoziția fațadelor și a acoperișurilor, nu duc numai la deteriorări importante ale substanței construite, ci și la pierderi ireversibile privind informațiile despre aceasta.

Utilizarea unor materiale improprii precum și a unor soluții de detaliu neadecvate au condus la mutilarea unor clădiri, având un impact negativ asupra aspectului întregului ansamblu arhitectural din care acestea făceau parte. Exemplele negative menționate mai sus s-au adăugat celor deja apărute în perioada interbelică, aducând prejudicii patrimoniului arhitectural:

Îndesirea exagerată prin realizarea de construcții anexe, în majoritate improvizații parazitare, în curțile interioare, pe terenurile până atunci libere ale parcelelor, sau chiar amplasarea unor asemenea adăugiri (de exemplu mici spații comerciale) în gangurile de acces ale clădirilor. Un exemplu clasic negativ îl oferă clădirea de pe Str. Mercy 1 din Cetate, unde în gangul de intrare s-a amenajat un chiosc ce “parazitează” casa istorică, iar curtea interioară a fost “invadată” de construcții parazitare.

Reîmpărțirea unor clădiri în numeroase subunități, locuințe mici improvizate, de cele mai multe ori realizată neinspirat, a condus chiar și la subdivizarea unor încăperi cu deteriorarea tavanelor cu bolți sau stucaturi. Amenajarea unor bucătării sau băi noi a dus la o discontinuitate a țevelor și conductelor, care împiedică funcționarea corectă a instalațiilor.

Intervenții brutale determinate de echiparea cu instalațiile tehnice necesare.

Situația s-a agravat prin apariția a numeroase proprietăți mici asupra spațiilor de locuit, folosite anterior prin închiriere. Fragmentarea irațională a acestora s-a întărit prin aplicarea legii 112/1994, prevăzând vânzarea în aceeași formă, către chiriași, a locuințelor proprietatea statului, ducând la formarea unor asociații mari, compuse din numeroși proprietari. **Pentru remedierea situației, se va interzice vinderea apartamentelor divizate.**

Există în zonele istorice protejate ale Timișoarei clădiri construite inițial de către un singur proprietar, în care există astăzi asociații formate din 14 proprietari (Palatul Mercur, Piața Traian nr.2) sau chiar 34 de proprietari (Palatul Ringeisen, Bd. General Ion Dragalina nr.7).

Mulți dintre proprietarii actuali sunt pensionari și nu posedă mijloacele financiare necesare întreținerii acestor clădiri.

(Problema asociațiilor mari de proprietari există și în alte țări: Ungaria).

În România, situația este îngreunată de faptul, că pentru mentalitatea unora dintre proprietarii de apartamente, limita proprietății o constituie ușa de intrare în apartament.

Numai autoritățile publice au, cel puțin teoretic, menirea și posibilitatea de a motiva, și eventual a obliga, cetățenii să contribuie la reabilitarea corectă și la întreținerea clădirilor istorice.

Atât la nivel național, cât și la nivel local, ar trebui să creeze baza juridico-legală pentru asemenea acțiuni. Pe o bază juridică adecvată se pot întocmi programe și instrumente de finanțare, cum ar fi creditele pe termen lung cu dobândă redusă și eventual premii, care să motiveze proprietarii să reabiliteze corect clădirile istorice.

La schimbarea mentalității ar duce „educarea” și informarea cetățenilor, pentru a-i sensibiliza față de valorile incontestabile ale clădirilor istorice: O clădire istorică poate avea și o valoare comercială mai mare, decât o clădire „nouă”, din perioada socialistă.

Fațadele acestor construcții, denumite de către timișoreni „palate”, sunt determinante pentru expresia plastică urbană a Timișoarei. Ele

reprezintă bunuri culturale de o valoare inestimabilă pentru identitatea estetică a întregului oraș. Fațadele clădirilor istorice creează spațiul urban. Conservarea calităților acestui spațiu prezintă un interes major pentru întreaga comunitate, atât la nivelul municipiului, cât și la nivel național, și nu numai la nivel local, adică pentru locuitorii zonelor istorice respective.

Primăria Municipiului Timișoara a luat deja unele măsuri concrete pentru a veni în sprijinul financiar al proprietarilor de imobile din zonele istorice protejate ale urbei (vezi succesele obținute în cadrul acțiunilor de reabilitare a clădirilor de pe latura de nord a Pieței Unirii). Aceste măsuri pozitive trebuie continuate consecvent.

Propunem orientativ câteva direcții de dezvoltare:

- finanțări de la bugetul central sau local a programelor de reabilitare a componentelor urbanistice importante, aflate în proprietatea diferitelor instituții. Într-o primă fază se impune reabilitarea elementelor domeniului public (infrastructură, pavaje, mobilier urban, alinamente verzi, fațade etc.) și consolidarea clădirilor
- ajutoare și facilități pentru programele particulare de reabilitare a clădirilor, cu condiția menținerii stricte a caracteristicilor tradițional-istorice ale clădirilor
- asigurarea unui curs lesnicios, fluent, pentru programele de reabilitare
- îmbunătățirea infrastructurii
- limitarea circulației carosabile în zonele respective și amenajări în consecință (segregări ale circulației, parcaje, garaje colective, pietonizări, etc.)
- amenajări peisagistice.
- corecții urbanistice necesare medierii între diferitele componente, în cazul unor texturi urbane destrămate
- realizarea unui cadastru exact al zonelor cu valoare istorică sau ambientală
- programe “mediatice” destinate cunoașterii și propagării valorilor culturale locale și a necesității protecției lor, pentru corectarea mentalității și instruirea proprietarilor, profesioniștilor, investitorilor și oficialilor locali prin care aceste valori să fie acceptate, protejate și promovate.

5 LINII DIRECTOARE PRIVIND INTERVENȚIILE ASUPRA MONUMENTELOR ISTORICE, ANSAMBLURILOR, SITURILOR ȘI ZONELOR ISTORICE PROTEJATE DIN TIMIȘOARA

5.1 Dispoziții generale

Atât pentru zonele de protecție a monumentelor, cât și pentru rezervațiile de arhitectură, se vor întocmi PUZ-uri, prin grija autorităților administrației publice locale.

Cercetarea (inclusiv arheologică) și proiectarea este obligatoriu să fie asigurată, sau însoțită, de către firme sau proiectanți autorizați și recunoscuți de Institutul Național al Patrimoniului.

La întocmirea unei documentații, proiectantul este obligat a se informa preliminar dacă intervenția ce constituie obiectul proiectului este amplasată într-o zonă de rezervație de arhitectură sau în zona de protecție a unui monument istoric sau de arhitectură.

Controlul șantierelor și recepționarea lucrărilor executate se va face de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniu Național al Județului Timiș, care poate emite avize și pentru soluții de modificare a proiectului, în colaborare cu beneficiarul și proiectantul, în cazul în care pe parcursul lucrărilor apar elemente neprevăzute, inclusiv descărcarea de sarcină istorică, care intră în competența specialiștilor din domeniul respectiv.

Direcția pentru Cultură și Patrimoniu Național al Județului Timiș are dreptul să oprească lucrările care nu respectă proiectul autorizat.

Demolarea unor corpuri sau părți de construcție (când aceasta se impune) se va face numai pe baza unei documentații ce va cuprinde o analiză

istorică/arhitecturală a întregii parcele, cu expertizarea structurii de rezistență, documentație avizată în cadrul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

În vederea conservării și protejării monumentelor, autoritățile administrației publice locale vor înștiința pe toți deținătorii de orice titlu de monument din teritoriu.

Orice intervenție în perimetrul zonelor protejate va fi autorizată numai cu avizul de specialitate al organelor centrale sau locale cu atribuții specifice în domeniu, potrivit prevederilor legale (conform Legii 422/2001).

Autorizarea de lucrări la monumente, ansambluri și situri istorice înscrise în Lista Monumentelor Istorice, precum și în zonele lor de protecție, se face în temeiul Legii 50/1991, art.3, lit.b și art.7. lit.a.

În urma clasării construcțiilor în lista oficială a monumentelor istorice din județul Timiș, proprietarilor le revin obligațiile specificate în cadrul Legii 422/2001, TITLUL I: Dispoziții generale(art. 1-6).

5.2

P

revederi specifice pentru elementele constitutive ale construcțiilor caracteristice din zonele istorice protejate ale Timișoarei

Documentația pentru intervențiile asupra clădirilor din toate zonele istorice protejate, trebuie avizată de Comisia Națională a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizată în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizată de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

La orice intervenție la clădiri istorice, la care s-au executat deja lucrări neconforme cu prezentul regulament, se va urmări revenirea la forma istorică inițială.

Grupa A, B, respectiv C, în care este clasat monumentul respectiv, va fi determinantă pentru amploarea și modul în care se vor efectua intervențiile.

În curțile clădirilor, care nu sunt monumente istorice izolate din grupa A, se pot permite numai intervenții care nu modifică caracterul clădirii istorice, de pildă amenajarea unor terase sau balcoane, pe baza unui PUZ corespunzător și cu respectarea RLU aferent zonei respective.

5.3 Concluzii

Legislația și regulamentele locale trebuie să aibă în vedere două aspecte fundamentale:

- **Degradarea voită** a clădirilor istorice (săvârșită conștient din interese economice, mai ales ca urmare a presiunilor economiei de piață), constituie un act criminal și trebuie împiedicată cu orice preț.
- Specifică Timișoarei este valoarea deosebită a **ansamblurilor istorice** în raport cu monumentele unicat. De aceea la intervențiile asupra unei clădiri istorice sunt foarte importante, deseori chiar determinante, caracteristicile ansamblului istoric din care clădirea respectivă face parte.

1. ACOPERIȘURI

1.1 Considerente generale

Acoperișurile, formate din învelitoare și șarpantă, nu servesc numai la protejarea construcțiilor împotriva ploii și intemperiilor, ci formează o componentă majoră a limbajului plastic arhitectural, având caracteristici diferite în funcție de diferitele etape ale evoluției urbanistice din ultimele trei secole.

1.2 Evoluția istorică

Unul dintre motivele principale pentru reconstruirea integrală a orașului „întra muros” în secolul al XVIII-lea a fost faptul că anterior anului 1716 marea majoritate a construcțiilor erau executate din lemn și acoperite probabil cu „învelitori moi” (din lemn sau stuf). Pentru a se evita pericolul incendiilor, mai ales în cazul unui asediu, în secolul al XVIII-lea noile construcții au fost acoperite obligatoriu cu „învelitori dure”, din țigle sau, în cazul turnurilor și ediculelor, din tablă. Menționăm ca o curiozitate, faptul că în anul 1762 turnurile Domului catolic încă mai erau acoperite în mod provizoriu cu țindrile din lemn, în timp ce turnurile Bisericii Episcopale Ortodoxe (actuala Catedrală Sârbească), situată pe latura opusă a Pieței Unirii actuale, erau acoperite cu tablă de cupru¹⁶.

În secolul al XVIII-lea acoperișurile aveau forme simple, în două „ape” (pante) în cazul clădirilor formând fronturi stradale continue sau, mai rar, în patru pante la cele izolate.

¹⁶Diplich, 1972, p.251.

La clădirile mai importante, traveea centrală (sau trei până la cinci travee centrale) marcând axa de simetrie a fațadei, sau traveele care mărgineau lateral fațadele, erau rezolvate în rezalit și accentuate prin acoperișuri cu rezolvări speciale, sub formă de edicule, tipice pentru arhitectura barocă, cum este cazul la Palatul Episcopal Catolic (Str. Pacha 4). Suprafața acoperișului acestor edicule prezenta o pantă mai mare în zona inferioară, dinspre cornișă, și o pantă mai redusă în zona superioară, dinspre coamă, creindu-se o frântură paralelă cu streșina, simulând o mansardare. Similar mansardărilor, și această „frângere” a pantei diminua aspectul de masivitate al acoperișului, introducând în compunerea acestuia o „mişcare” tipică arhitecturii baroce.

La clădirile executate în jurul anului 1900, acoperișurile se caracterizează prin jocul de volume al unor mari suprafețe de învelitori, având uneori siluete elansate, cum este cazul la Palatul Ștefania din Fabric (Pia. Romanilor 1, Str. Ștefan cel Mare 2).

În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea acoperișurile din Timișoara au fost învelite cu țigle solzi. Unele elemente de construcție, cum ar fi turnurile sau unele frontoane, au fost acoperite cu învelitori din tablă. În jurul anului 1900, s-au introdus și alte forme de țigle.

1.3 Situația actuală

Clădirile din zonele istorice au deseori acoperișurile rezolvate unitar din punct de vedere al plasticii de fațadă, streșinile și coamele unor construcții învecinate având aceeași înălțime și proporții armonioase.

Numeroase clădiri din zonele istorice au acoperișuri cu învelitori grav deteriorate și necesită reparații urgente.

Coșurile de fum constituie elemente importante ale imaginii de ansamblu a acoperișurilor. Unele coșuri de fum necesită de asemenea stringent reparații.

1.4 Intervenții admise

1.4.1 Forma acoperișurilor

- La clădirile declarate monument istoric nu se admite modificarea formei acoperișului.

- La construcțiile noi din zonele protejate se va prelua forma acoperișurilor din zonele imediat învecinate. Nu se vor depăși înălțimile la cornișă și la coamă ale imobilelor învecinate, iar dacă există diferențe de înălțime între clădirile învecinate, se iau în considerare dimensiunile imobilului cel mai înalt.

1.4.2 Învelitori

- La reabilitarea învelitorilor, se recomandă păstrarea țiglelor istorice. După o verificare atentă, vechile țigle găsite încă într-o stare bună își mai pot îndeplini funcțiunea și în următoarele decenii. Dacă re folosirea nu mai este

posibilă, înlocuirea se va face cu țigle noi, având același format ca și cele istorice.

- Când starea generală a degradării impune înlocuirea în totalitate, se vor utiliza materiale cât mai apropiate de modelul original, adică având aceeași formă și același material ca și materialele istorice. Nu se vor folosi materiale cum ar fi țigla profilată, azbocimentul, cartonul asfaltat sau materialele plastice, toate fiind atipice pentru zonele istorice.

- Învelitori din tablă se vor folosi numai pentru clădiri sau părți de construcții, care au fost acoperite din faza inițială cu tablă.

- Șorturile din tablă pentru protejarea îmbinărilor dintre învelitori și zidurile verticale trebuie dimensionate la limitele corespunzătoare pentru funcționare, dar se va avea în vedere să fie cât mai discrete, ca să nu dăuneze aspectului clădirilor istorice.

- Străpungerea învelitorii pentru tubulaturi de aerisire, antene, etc. dăunează acoperișurilor și trebuie, pe cât posibil, evitată.

1.4.3 Lucarne și ferestre în planul acoperișului (de tip Velux)

- Lucarnele pot avea forme diferite și sunt destinate luminării și ventilării podurilor.

- Parte integrantă a imaginii specifice a acoperișurilor, lucarnele istorice trebuie păstrate. De asemenea și tabacherele din tablă pentru ventilarea podurilor trebuie păstrate.

- Realizarea lucarnelor noi trebuie făcută cu respectarea formelor, proporțiilor, materialelor și a modelelor istorice.

- Ferestrele din planul acoperișului (de tip Velux) sunt admise numai dacă nu schimbă unitatea stilistică și expresia plastică a edificiului. Această expresie este definită de ritmul și raportul între plin și gol, raportul între înălțimea și lățimea acoperișului, între registrele verticale și cele orizontale. La clădirile istorice cu mai multe niveluri, ferestrele din planul acoperișului (de tip Velux) pot fi admise, numai în cazul în care datorită percepției în racorsi nu sunt deloc, sau sunt doar puțin vizibile din spațiul public. În toate aceste cazuri, ferestrele în planul acoperișului se vor admite numai pe baza unui studiu al desfășurării fațadelor în cazul ansamblurilor, respectiv al fațadelor aliniamentului stradal, în cazul siturilor istorice. La clădirile situate în situri istorice principale, cum este de exemplu Piața Unirii, ferestrele din planul acoperișului (de tip Velux) nu vor fi admise pe acoperișurile dinspre piață.

- În zonele istorice protejate unde ferestrele din planul acoperișului (de tip Velux) pot fi admise, ele se vor executa obligatoriu numai la 1 m de la streșină, măsurat în plan vertical.

1.4.4 Mansardări și terase de acoperiș

- La clădirile din zonele protejate, mansardarea se va face numai cu avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analizarea în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și

avizarea de către Direcția pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B. Geometria exterioară a acoperișului istoric trebuie păstrată fără modificări. Execuția trebuie să fie realizată cu deosebită grijă, iar materialele trebuie să fie de cea mai bună calitate.

- Executarea unor terase de acoperiș noi, care nu au existat anterior, este interzisă la clădirile monument. La celelalte clădiri din zonele protejate ea este posibilă, dar se va executa numai pe porțiunile care nu sunt vizibile din spațiul public, și numai cu avizul Direcției pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș.

1.4.5 Coșuri de fum

Coșurile de fum existente trebuie reparate, acoperirea lor trebuie refăcută după modelele originale. Coșurile de fum distruse trebuie reconstruite în mod tradițional.

1.4.6 Evacuarea apelor meteorice

- Jgheaburile și burlanele au rolul de a colecta apele meteorice de pe acoperiș și de a le conduce către sol, protejând fațada. De aceea, sistemele de evacuare a apei pluviale trebuie verificate periodic. Defecțiunile trebuie remediate imediat. Dacă trebuie refăcute, burlanele vor fi executate identic (ca materiile, formă etc.) cu cele istorice.

- Amplasarea jgheaburilor și burlanelor trebuie integrată corect în compoziția fațadei.

- Burlanele ar trebui să aibă numai trasee verticale. Poziționarea lor trebuie să se facă la colțurile sau în intrândurile clădirilor, pentru a fi cât mai discrete.

A□ADE

2.1 Considerente generale

Fațada reprezintă adevărată “carte de vizită” a clădirii. Imaginea originală a fațadei este mărturia stilului arhitectonic al perioadei în care a fost construită clădirea respectivă. Ea reprezintă expresia plastică a creației arhitectului din acel timp, care a trebuit să țină seama atât de preferințele de configurare ale beneficiarului istoric, cât și de legislația și de reglementările de construcții din epoca respectivă. Caracterul fațadelor determină expresia plastică și configurația tipică a străzilor istorice.

2.2 Evoluția istorică

Începând din secolul al XVIII-lea în orașul interior, “întra muros”, nu au fost admise decât construcții din zidărie.

În celelalte cartiere au fost admise și construcții din lemn, paianță și împletitură de nuiele. Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a impus realizarea tuturor construcțiilor din materiale durabile, rezistente la incendii, pe toată suprafața orașului.

Fațadele istorice din Timișoara datează din epoci diferite, începând cu epoca barocului și până la perioada interbelică. În timp ce clădirile de pe marile artere, care leagă cartierul Cetate cu celelalte cartiere istorice, prezintă deseori fronturi unitare datând din perioada din jurul anului 1900 (sau chiar din perioada interbelică și postbelică – în cazul Bd. Take Ionescu), în centrele cartierelor istorice se găsesc alăturate clădiri din epoci diferite. Majoritatea clădirilor istorice se caracterizează printr-o foarte bogată decorație de fațadă, corespunzătoare stilurilor respective, în special la cele din intervalul de timp dintre perioada barocă și cea a anilor 1900.

2.3 Situația actuală

În ultimele câteva decenii întreținerea fațadelor istorice a fost neglijată. Majoritatea fațadelor istorice prezintă astăzi stări mai mult sau puțin avansate de degradare. Ele necesită măsuri urgente de protecție și conservare.

2.4 Intervenții admise

2.4.1 Structură și compoziție

- La clădirile care potrivit legii nr. 422/2001, Art.3, categoria a, sunt clasate ca monumente istorice nu se admit decât numai reparații, consolidări și restaurări, care nu modifică aspectul fațadelor. Consolidările se vor executa folosind materialele istorice tradiționale. Betonul armat se va folosi cât mai rar posibil. Prin utilizarea acestui material pot interveni probleme de rezistență, datorită schimbării rezistenței statice a construcțiilor.

Lucrările sunt permise numai cu avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analiza în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizul Direcției pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

Este necesar ca toate elementele specifice compoziției inițiale să fie păstrate sau refăcute identic, ca formă, material și tehnologie de execuție. Deseori reconstruirea se poate face doar după cărți poștale ilustrate, fotografii sau desene de epocă. Pentru restaurarea elementelor de fațadă este nevoie de atât de talent, cât și de aptitudini meșteșugărești. Restaurarea trebuie executată numai de către persoane calificate autorizate și cu multă experiență în domeniu.

- Golurile ferestrelor și ușilor de pe fațade trebuie păstrate în formele și dimensiunile inițiale. Orice schimbări sau modificări parazitare ale acestora trebuie eliminate cu ocazia reabilitării.

- Degradările tencuielilor contribuie și ele negativ, cu urmări grave atât asupra substanței zidărilor de cărămidă, cât și asupra aspectului plastic, estetic al fațadei. De cele mai multe ori, ele se datorează unei proaste dirijări a apelor meteorice, care prin infiltrare produc igrasie. Acest fenomen mai poate apărea și datorită unor defecțiuni ale conductelor de canalizare, sau unui sistem de îndepărtare a apelor pluviale deteriorat. Folosirea de materiale neadecvate, cum ar fi tencuieli de ciment sau placaje, pot agrava problemele de igrasie.

2.4.2 Materiale

- Înaintea reabilitării, trebuie efectuate analize de către un specialist în laborator, pentru a identifica materialele și tehnologia de execuție a straturilor componente ale fațadei, precum și gradul de umiditate, cantitatea și tipul de săruri din aceste straturi. Numai pe baza rezultatelor acestor analize se pot determina materialele și măsurile potrivite, pentru care se va opta. Realizarea lucrărilor se va face doar cu firme de construcții competente, care au un personal special pregătit profesional în acest domeniu.

- Pentru repararea fațadelor istorice, pentru menținerea caracterului istoric, foarte importantă este compatibilitatea materialelor noi folosite, cu cele existente, istorice. Trebuie utilizate materiale istorice specifice, cum sunt cărămida, tencuielile cu mortar de var, lemnul, sticla și piatra naturală. Betonul, materialele artificiale, metalul, terasitul, piatra artificială, sunt interzise, fiind nespecifice și neadecvate fațadelor istorice. Tencuielile din ciment și cele „stropite cu mătura” sunt absolut interzise.

- Din cauza epocilor diferite, din care datează clădirile istorice, trebuie cercetat exact ce materiale și care tehnici sunt cele mai indicate. Pentru protejarea substanței istorice este necesară menținerea acesteia, prin lucrări

de întreținere a suprafețelor de tencuială, a elementelor decorative și a cornișelor.

- Tencuielile cu var hidraulic pot fi folosite la reabilitare, doar atunci când proprietățile straturilor suport existente o permit.

- Dacă se descoperă reparații contemporane neconforme cu prezentul regulament, acestea se vor îndepărta. Elementul constructiv respectiv se va reface pe baza modelelor oferite de exemplele istorice.

- Aplicarea măsurilor de combatere a igrasiei este esențială, ca prim pas în cadrul unei reabilitări adecvate și durabile. În acest sens, utilizarea mortarului de asanare este justificată acolo unde este prezentă igrasia, în zonele afectate de umiditate și săruri.

2.4.3 Culoare și zugrăveli

- Culoarea este un element component important al fațadei. La alegerea ei trebuie consultat nu numai arhitectul ci și un specialist pentru restaurări atestat de către Institutul Național al Patrimoniului din București.

- În limita posibilităților, zugrăvirea trebuie să se facă în culoarea inițială. De aceea, se impune analiza profesionistă a straturilor de zugrăveală. Culoarele trebuie alese potrivit configurației fațadei, respectând elementele decorative specifice, cum ar fi ancadramentele ferestrelor sau cornișele.

- Compoziția de culori aleasă trebuie să fie în armonie cu cea a clădirilor învecinate. Imaginea la stradă a întregului front de case nu trebuie deteriorată prin alăturarea de culori nepotrivite. O schimbare a culorilor se va pregăti printr-un concept unitar, în cadrul unui proiect de specialitate. Pe baza desenelor colorate și a unor suprafețe-mostre de zugrăveală se poate verifica dinainte efectul culorilor și se poate obține acceptul necesar din partea Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Național al Județului Timiș. Evidențierea prin culori diferite a unor porțiuni ale fațadei se va face cu discreție, folosind nuanțe ale culorii de bază. Inițial, clădirile din Timișoara aveau fațadele tratate în culorile: ocru, crem, verde deschis, sau nuanțe diferite de gri.

- În trecut s-au utilizat doar zugrăveli de var, îmbunătățite cu lianți, ca uleiul de in sau caseină. Astăzi se pot utiliza zugrăveli cu coloranți pe bază de pigmenți minerali, în conformitate cu modelele istorice. Uneori, în funcție de materialele suprafețelor existente, pot fi folosite și zugrăveli pe bază de silicați sau de rășini siliconice. Pentru alegerea materialelor și a tehnologiei potrivite se va solicita opinia specialiștilor.

ERESTRE

3.1 Considerente generale

Ferestrele se numără printre cele mai importante elemente ale compoziției fațadelor. Ferestrele istorice conferă fațadelor alături de un aspect decorativ specific, atât prin proporții, cât și prin ramele și tâmplăriile lor caracteristice.

În zonele istorice ale Timișoarei se păstrează o multitudine de ferestre istorice. În special la clădirile executate în jurul anilor 1900, ferestrele marchează imaginea decorativă tipică a fațadelor prin poziționare, proporții adecvate și execuția lor meșteșugărească foarte reușită.

3.2 Evoluția istorică

Tâmplăria ferestrelor istorice a fost confecționată din lemn uscat în mod natural. Ea prezintă calitățile superioare ale execuției manufacturiere.

Până la sfârșitul secolului al 19-lea ferestrele erau duble, așezate către limita exterioară a zidurilor, în planul fațadei. Deschiderea ferestrelor dinspre exterior se făcea în afară, iar a celor dinspre interior, înăuntru. Ulterior, deși în majoritatea cazurilor ramele au rămas așezate la circa 12 cm de la fața zidurilor, ambele rânduri ale ferestrelor duble se deschideau spre interior, pentru a putea fi curățate (resoectiv reparate) din interior.

Până după Primul Război Mondial, tâmplăria era tratată exclusiv cu culori din ulei de in. Ramele exterioare erau vopsite în general în nuanțe de brun sau verde, cele interioare erau vopsite cu nuanțe de alb.

Ferestrele istorice au în general forme dreptunghiulare, latura mai lungă fiind cea verticală. Raportul dintre înălțime și lățime este de 1:1,5 până la 1:2.

Raportul dintre supralumina de la partea superioară și partea inferioară a ferestrei este de 1:3 sau 1:2.

3.3 Situația actuală

Din păcate, în ultimii ani ferestrele istorice au fost înlocuite cu ferestre noi cu rame din material plastic. Acestea alterează aspectul plastic al fațadelor. Montarea lor duce deseori la îndepărtarea unor elemente decorative inițiale din jurul golurilor ferestrelor. Din cauza etanșeității lor mult mai mari decât cea a ferestrelor istorice, nu mai are loc schimbul adecvat de aer, cel care duce la evacuarea umidității din interior. De aceea, pe pereții interiori pot apărea urme de igrasie și mușcături. Acesta este motivul pentru care se impune revenirea la ferestrele din lemn.

Împărțirea suprafeței ferestrei cu șprosuri (baghete) influențează hotărâtor aspectul fațadei. În general, tâmplăria ferestrei este împărțită în plan vertical în două canate.

3.4 Recomandări și intervenții admise

3.4.1 Reparare și întreținere

- Tâmplăria originală trebuie păstrată și reparată conform execuției inițiale.
 - Repararea ferestrelor istorice este recomandabilă nu numai din punct de vedere al protecției monumentelor, ci este de cele mai multe ori procedeul cel mai ieftin.
 - Tâmplăria degradată poate fi de cele mai multe ori reparată cu mijloace simple și la prețuri accesibile. Trebuie înlocuite numai elementele deteriorate, respectând modelul istoric.
 - Este posibil să se monteze geamuri termopan, cu binecunoscutele lor calități de izolare termică și fonică și în ramele de lemn existente ale ferestrelor.
 - Grilajele istorice, uneori meșteșugit realizate, trebuie conservate. Grilajele care lipsesc trebuie refăcute în conformitate cu originalul istoric.

6.

F

feronerie originală mai funcționează de cele mai multe ori, dacă este curățită și eliberată de straturile de vopsea inutile. Feronerie originală trebuie recuperată, recondiționată și refolosită.

3.4.2 Refacere

- Confecționarea, respectiv folosirea unor ferestre noi, este permisă numai acolo unde ferestrele originale nu mai pot fi în nici un caz reparate.
- În zonele istorice protejate se acceptă numai ferestre cu **rame din lemn**.
 - O fereastră cu rame din lemn executată de un meseriaș profesionist poate atinge aceleași valori de izolare termică și fonică, ca și o fereastră din material plastic, PVC. O fereastră termopan nu are în mod obligatoriu tâmplăria din PVC. Se pot construi perfect ferestre termopan cu tâmplărie din lemn. Astfel, se obține un confort de locuire ridicat, respectându-se totodată și cerințele protecției monumentelor.
 - Refacerile trebuie executate numai din lemn.
 - Sunt de preferat ferestrele tip casetă, cum sunt majoritatea ferestrelor istorice. Tâmplăria exterioară trebuie să fie identică cu cea originală.
 - În cazul unor tâmplării noi, acestea trebuie să fie identice, ca proporții, subîmpărțiri și profile, cu cele inițiale.
 - Multe dintre ferestrele istorice mai păstrează încă obloanele inițiale de închidere cu clapete mobile. Obloanele istorice trebuie păstrate. Se recomandă a fi refăcute, acolo unde au existat și nu mai există.

3.4.3 Intervenții care sunt interzise

- Modificarea proporțiilor golurilor la ferestrele istorice.
- În zonele istorice protejate **ramele din PVC sau aluminiu sunt interzise**.
- Folosirea rulourilor este interzisă, dacă clădirea nu a avut inițial rulouri.
- Rulourile moderne din material plastic, montate aplicat la exteriorul ferestrelor, sunt interzise.

- Mărirea golurilor din zidărie la ferestre dăunează imaginii fațadei, □i este interzisă. Tâmplăria nouă trebuie montată **în golurile ferestrelor inițiale, fără modificarea acestora.**

3.4.4 Culorile

- Vopsirea tâmplăriei ferestrelor se va face conform culorii istorice și a concepției cromatice specifice a fațadei.
- La pregătirea culorilor trebuie făcute probe □i investigații premergătoare restaurării.

4. PORTALE, PORȚI ȘI UȘI DE INTRARE

4.1 Considerente generale

Porțile de intrare și ușile sunt elemente importante ale fațadelor, contribuind în mare măsură la aspectul exterior al clădirilor.

Martori istorici importanți, ușile și porțile de intrare originale, trebuie neapărat păstrate și restaurate.

4.2 Evoluția istorică

Începând din secolul al XVIII-lea porțile și ferestrele unor clădiri au fost protejate cu mici frontoane, timpane sau copertine, mărturie a înaltei calități plastice a fațadelor din epoca respectivă.

Se păstrează unele portale istorice, care protejau intrările unor clădiri împotriva intemperiilor, încă din secolul al XVIII-lea. Așezate deasupra unor goluri, cu o lățime în general mai mică de trei metri, ele avansau față de fațada clădirii spre exterior mai puțin de 50 cm din planul fațadei.

Încă din secolul al XVIII-lea la Timișoara au existat două tipuri de porți.

- Atunci când exista o curte sau o grădină care ajungea până la stradă, sau exista o altă cale de acces carosabil, intrarea carelor sau a trăsurilor pe suprafața parcelei se efectua printr-o poartă executată în gardul care împrejmua grădina. Clădirea în sine avea doar o poartă pentru pietoni.

- La majoritatea caselor istorice, accesul carelor sau al trăsurilor se făcea prin porțicare închideau gangurile de intrare ale clădirilor, asigurându-se astfel accesul carosabil pe întreaga parcelă.

4.3 Situația actuală

Se păstrează porți monumentale datând din secolele al XVIII-lea, al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Unele dintre ele se prezintă în forma unor portale bogat ornamentate, cu porți masive, cu ornamente din lemn, sticlă sau fier forjat.

Majoritatea golurilor din zidărie pentru porți se termină la partea superioară cu “arce în mâner de coș” sau semicirculare. Atât arcele, cât și părțile laterale ale porților prezintă deseori ancadrame decorative, care corespund stilului clădirii respective. Remarcabile sunt de pildă ancadramele baroce de la porțile “Palatului Baroc” (Pia Unirii 1), Palatul Episcopal Catolic (Str. Pacha 4) sau cele “Art Nouveau” de la edificiile de pe Splaiul Vladimirescu 6 și Bd. 3 August nr. 3.

La baza laterală a golului porții, pentru protecția colțurilor se găsesc deseori “apără roți”, borne masive din piatră sau metal. Porților carosabile au două canaturi, aripa din dreapta servind ca trecere pentru persoane, cea din stânga fiind deschisă numai în caz de necesitate.

Porțile de acces, mai ales cele executate în jurul anilor 1900, prezintă o mare varietate de modele, neîntâlnindu-se alăturat două porți asemănătoare, și nicidecum două porți identice.

Porțile, ușile și încuietorile prezintă la fiecare clădire istorică câte o singură unitate stilistică în consens cu stilul clădirii. Ele dau dovadă, deseori, de o deosebită măiestrie artizanală. De cele mai multe ori, ele reprezintă piese unicate, executate cu migală. Uneori în cadrul compoziției porții sunt inserate medalioane cu inițialele proprietarilor sau cu anul construcției, cum este cazul porții în stil neobaroc a edificiului de pe Bd. 3 August nr. 4, de pe Bd. 3 August nr. 8 sau Piața Romanilor nr. 14.

Din păcate, la unele porți, canaturile din lemn cu decorațiuni valoroase au fost înlocuite cu uși rudimentare din lemn sau tablă. Alte porți istorice, cum este cea a edificiului de pe Str. 9 Mai nr. 1 sunt deteriorate și neîngrijite. La clădirea de pe Str. Mercy nr. 1 poarta istorică a fost înlăturată. Jumătatea stângă a gangului de intrare a fost transformată într-o dugheană cu tâmplărie din plastic de cea mai ieftină calitate, iar cea dreaptă a fost închisă cu o ușă oribilă din tablă vopsită rudimentar, fără nici un fel de respect pentru stilul clădirii istorice.

4.4 Recomandări și intervenții admise

- În cazul spațiilor comerciale amplasate la stradă, se recomandă studierea posibilității de a amenaja accesul în magazine, prin gangul de intrare în curtea interioară a clădirii istorice.

4.4.1 Reparare și întreținere

- Încuietori și garnituri, care lipsesc, trebuie înlocuite cu piese recuperate, din aceeași epocă, sau cu replici realizate după fotografiile de epocă. De cele mai multe ori, piesele istorice redevin funcționale și se pot refolosi, după o curățire atentă și amănunțită.

- Dacă, din motive funcționale, sunt necesare încuietori suplimentare, acestea trebuie executate cu forme cât mai discrete, din materiale corespunzătoare modelelor istorice.

- Deseori starea de degradare a ușilor sau porților pare a fi mai gravă, decât este ea în realitate. În multe cazuri, sub straturile de vopsea scorjită și de feronerie ruginită, substanța originală este încă în stare bună. Repararea este posibilă cu mijloace meșteșugărești și cheltuieli reduse.

- Pentru pregătirea reparării este necesar ca un specialist să analizeze pe baza unui desen degradările, iar prin investigații speciale să fie determinate straturile succesive de vopsea și culoarea originală. Este strict necesar ca executarea reparațiilor să se efectueze doar cu metode meșteșugărești tradiționale

- Lucrările propuse trebuie autorizate de către autoritățile abilitate.

- Straturile de vopsea și elementele de feronerie vor fi îndepărtate cu grijă. Apoi tâmplarul va repara sau va înlocui zonele din lemn degradate, folosind tehnici meșteșugărești tradiționale. Pentru ca substanța originală să fie

păstrată în cât mai mare măsură, dar și pentru ca repararea să fie cât mai puțin costisitoare, se înlocuiesc numai părțile din lemn foarte degradate.

- În special la ornamentele filigrane din lemn, este necesar ca un meseriaș cu calificare specială să înlăture cu prudență straturile vechi de vopsea. Numai în mod excepțional poate adăuga substanță nouă lemnoasă, cu avizul Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Național a Județului Timiș.

- De regulă, este suficientă aplicarea unor straturi de ulei de in, pentru protecția împotriva intemperiilor. Și aici este valabil principiul “mai puțin înseamnă mai mult.” Același principiu este valabil și pentru feroneria decorativă, unde specialistul va aplica măsurile anticorozive necesare.

- Amprentele uzurii exprimă vechimea ușii și nu sunt un motiv pentru înlocuirea porțiunilor respective.

4.4.2 Înlocuirea porțiilor și ușilor

7.

N

umai în caz că restaurarea unor porți nu mai este posibilă, sau dacă ușile istorice au fost între timp necorespunzător înlocuite, ele trebuie refăcute, prin reconstituirea modelului original cu ajutorul fotografiilor și al desenelor vechi sau a altor indicii.

În orice caz este necesară preluarea proporțiilor și a împărțirilor specifice stilului original. Propunerile trebuie să facă obiectul unei documentații tehnice, care se analizează și se avizează în cadrul Direcției pentru Cultură, și Patrimoniu Național a Județului Timiș.

- Realizări din materiale atipice, ca materialele plastice sau metalele, nu sunt permise.

4.4.3 Vopsirea ușilor

- Vopsirea trebuie să asigure lemnului prelucrat protecția la intemperii și să ofere un efect decorativ.

- Culoarea trebuie integrată contextului general al fațadei, în special celui al ferestrelor. Propunerile trebuie avizate în cadrul Direcției pentru Cultură, și Patrimoniu Național a Județului Timiș.

- De preferat sunt vopselele tradiționale, pe bază de ulei de in, care produc efectul cel mai apropiat de cel al vopselei originale.

- În cazul folosirii unor vopsele produse industrial se va verifica dacă acestea sunt suficient de elastice și dacă sunt deschise la difuzie, lăsând lemnul să respire. Utilizarea unor vopsele neadecvate cauzează degradări rapide.

5. VITRINE

5.1 Considerente generale

Spațiile comerciale cu suprafață redusă gen prăvălii și „boutique”-uri, ca și unitățile de gastronomie, restaurantele, cafenelele și cofetăriile, contribuie la sporirea atractivității zonelor istorice. Spre exterior, către stradă, ele prezintă publicului activitatea lor atât prin intermediul vitrinelor, cât și al firmelor și reclamelor.

5.2 Evoluția istorică

Cele mai multe clădiri istorice erau destinate locuirii. În secolul al XVIII-lea în cartierul Cetateși în zonele centrale ale celorlalte cartiere, existau mici magazine.

Primele vitrine erau dezvoltate pe verticală, asemenea ferestrelor de la etaj, prin preluarea axelor acestora. Deseori, ele se terminau la partea superioară printr-un arc și erau prevăzute spre exterior cu portale și cu obloane din lemn, care permiteau închiderea spre exterior a vitrinelor.

La clădirile din jurul anilor 1900, care aveau magazine la parter, au apărut vitrine cu ferestre cu suprafețe mai ample, ce nu erau montate în zidărie, ci în rame masive din lemn, așezate în fața zidăriei.

5.3 Situația actuală

Între anii 1960 și 1990, în cadrul unor acțiuni de “modernizare” greșită s-au executat în zonele istorice ale Timișoarei sute de vitrine cu suprafețe vitrate mari, extinse pe orizontală. Acestea au dus la o alterare gravă a fațadelor inițiale. A fost îndepărtată atât decorația aferentă ancadramentelor vitrinelor, cât și cea a suprafeței de fațadă aferentă parterelor. Zidăria de cărămidă a fost înlocuită cu betonul armat. Aceste deschideri prea mari, incompatibile cu compoziția fațadelor, au deteriorat considerabil imaginea orașului istoric.

5.4 Recomandări și intervenții admise

5.4.1 Reabilitarea vitrinelor

- În cazurile în care vitrinele istorice au fost modificate se recomandă revenirea la forma inițială a vitrinelor. Cu ocazia măsurilor de reabilitare a fațadelor la clădiri cu spații comerciale, unde, prin intervențiile greșite din secolul al XX-lea, s-a deteriorat imaginea inițială a fațadei, trebuie revenit fie la fațada inițială, sau la o imagine în concordanță cu cea inițială. Lucrările sunt permise numai cu avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analiza în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizul Direcției pentru

Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B. Reconstituirea fațadei inițiale este posibilă prin efectuarea unor analize și studii, utilizând fotografii vechi și descrieri, desene ale arhitecților sau documente de arhivă.

- Cu ocazia refacerii tâmplăriei vitrinelor, materialele care nu sunt agreate (material plastic, aluminiu sau alte metale) vor fi înlocuite cu cele tradiționale, în general din lemn.

- Vitrinele noi, ale căror goluri sunt prea mari față de contextul întregii fațade, vor fi redimensionate corespunzător. Tâmplăria va fi astfel realizată, încât să se creeze o adaptare la proporțiile fațadei istorice.

- În cazul înlocuirii funcțiunii rezidențiale cu spații comerciale la parterul unor clădiri istorice, trebuie păstrat nealterat specificul, simetria și configurația inițială a fațadei. Vitrinele și ușile de acces în spațiile comerciale trebuie să preia axele verticale ale golurilor ferestrelor de la etaj. Proporțiile noilor goluri de vitrine trebuie concepute în armonie cu cele ale golurilor din zidărie existente. Este interzisă distrugerea elementelor decorative și a ancadramentelor istorice. În cazurile în care prin argumentări bine justificate este necesară mărirea golurilor de la parter pentru amenajarea unor vitrine, limita maximă a posibilității de intervenție (care nu este și cea care este recomandată în general) o constituie demolarea parapetului și întregirea ancadramentului original în consens cu expresia plastică generală și stilul fațadei. Lucrările sunt permise numai cu avizul Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice de pe lângă Ministerul Culturii și Patrimoniului Național în cazul monumentelor din grupa A, respectiv analiza în cadrul Comisiei Zonale a Monumentelor Istorice și avizul Direcției pentru Cultură și Patrimoniul Național al Județului Timiș în cazul monumentelor din grupa B.

- Tâmplăria se va executa din lemn și doar în cazuri cu totul excepționale, când situația specifică a acelei clădiri o cere, din metal. Lățimea vizibilă a profilelor tâmplăriei trebuie să se limiteze la minimul, care este posibil, din punct de vedere tehnic.

5.4.2 Intervenții care sunt interzise

- Nu se admit vitrinele înșiruite, obținute prin desființarea zidăriei dintre golurile ferestrelor de la parter, zidărie care se regăsește cu aceleași dimensiuni și între ferestrele de la etaj.

- Vitrinele se realizează numai la parterele clădirilor. Nu este permisă desființarea în întregime a soclului. Noile accese vor fi astfel propuse, încât să nu fie necesară desființarea aerisirilor sau a eventualelor intrări existente în pivniță.

5.4.3 Vopsirea tâmplăriei vitrinelor

- Coloritul se va adapta contextului cromatic general al întregii fațade.

- Recomandările de la subcapitolul “Vopsire”, din cadrul capitolului “Porți și Uși de Intrare”, sunt valabile și aici.

6.COPERTINE

6.1 Considerente generale

Copertinele servesc la protejarea de soare și de intemperii a intrărilor la magazine. Ele reprezintă și un element de reclamă, putând spori atractivitatea accesului în magazine.

6.2 Evoluția istorică

Cele mai vechi acvarele reprezenând zone comerciale din Timișoara datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În acea vreme, atât accesele la unele magazine, cât și vitrinele acestora erau deja protejate cu copertine de diferite culori, în concordanță cu cromatică generală a clădirilor istorice respective.

6.3 Situația actuală

În perioada dictaturii comuniste nu se dădea importanță atractivității magazinelor (în care oricum nu prea existau mărfuri de vânzare). De aceea copertinele marcând accesul în magazine constituiau o excepție în zonele istorice ale Timișoarei.

Situația s-a schimbat radical odată cu introducerea economiei de piață. În zonele istorice ale Timișoarei au apărut, alături de copertine care sunt în consens cu expresia plastică a clădirii istorice respective, și numeroase exemple negative. Între acestea sar în ochi: copertina în stil “chinezesc”-kitsch aplicată la restaurantul “Marele Zid Chinezesc” pe fațada clădirii în stil eclectic istoricist (cu elemente neobaroce) de pe Str. Alexandri 2, sau copertina din material plastic roșu de la “Penguin Fast-Food” aplicată pe fațada în stil classicist a edificiului din P. Libertății 4. Copertine din material plastic roșu au fost aplicate și fațadei în stil clasicist de pe Str. 3 August nr. 29 (P. Romanilor) sau fațadei în stilul anilor 1900 (Sezession) de pe Str. 3 August 33(P. Traian).

6.4 Recomandări și intervenții admise

- Amplasarea copertinei pe fațada la stradă trebuie făcută numai atunci când o permite specificul clădirii istorice.
- Copertinele nu trebuie să stânjenească spațiul stradal, trotuarele trebuie să prezinte lățimi corespunzătoare. Este necesar ca acoperirea să fie realizată cu materiale textile simple și în culori discrete, în concordanță cu cromatică generală a fațadei.

6.4.1 Intervenții care sunt interzise

- Nu sunt permise copertinele executate din materiale plastice, și nici cele colorate strident.

- Copertinele nu trebuie să acopere ornamentele și alte elemente decorative ale fațadei. Amplasarea lor trebuie bine concepută. Se impune atât poziționarea, cât și dimensionarea discretă.

7. FIRME ȘI RECLAME

7.1 Considerente generale

Firmele și reclamele sunt importante pentru activitățile comerciale. Ele sunt prezențe inevitabile, care ar trebui să sporească atractivitatea spațiului stradal istoric. Adeseori se uită că o fațadă armonioasă, bine concepută, împreună cu o reclamă discretă și plăcută, este cea mai atrăgătoare soluție, fiind și o garanție a calității produselor din magazin.

Firmele și reclamele tradiționale, deseori executate manufacturier, merită a fi menținute ca parte integrantă a fațadei istorice.

7.2 Evoluția istorică

Pe imaginile unor zone comerciale ale Timișoarei din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt redată firme comerciale discrete în concordanță cu aspectul plastic al fațadelor respective. Încă de atunci existau două tipuri de firme și "semne de casă", prin care magazinele și ospătăriile respective atrăgeau clienții. Cele mai multe firme erau amplasate discret în planul fațadei deasupra intrării. Mai ales ospătăriile aveau însă și "semne de casă", prin care își atrăgeau clienții, susținute de elemente de feronerie, executate meșteșugit, perpendiculare pe planul fațadei. Cele mai cunoscute "semne de casă" au fost elefantul semnalizând "Ospătăria la Elefant" situată în actuala P. a. Unirii nr. 3 și strușul ospătăriei "La Struș" în P. a. Unirii 11.

7.3 Situația actuală

Majoritatea firmelor din zonele istorice ale Timișoarei sunt corect dimensionate și au forme în consens cu modelele istorice. Există și unele firme stridente și supradimensionate, cum este cea a cazinoului de pe Str. Lucian Blaga nr.3.

7.4 Recomandări generale

- Amplasarea de firme și reclame în zonele istorice se poate face numai pe baza autorizării lucrărilor, cu avizul prealabil al Direcției pentru Cultură, și Patrimoniu Național a Județului Timiș. Documentația necesară se întocmește de către un proiectant autorizat, ea conținând obligatoriu referiri la materialele și culorile ce se vor folosi.
- Firmele și reclamele trebuie poziționate numai la parter.
- Elementele de signalistică pentru persoanele juridice și persoanele fizice autorizate, care își desfășoară activitatea la etajele superioare ale clădirilor istorice, vor fi montate la parter, în planul fațadei, în imediata vecinătate a porții de acces în imobil, într-un sistem unitar, ca un panou de afișare colectiv.

- Mai multe firme și reclame amplasate pe aceeași fațadă vor trebui să creeze un ansamblu armonios. Este indicat ca mai multe firme să fie grupate ordonat, vertical și orizontal, pe un singur panou.
- Firma sau reclama nu trebuie să acopere elementele de decor ale clădirii. Se recomandă o dimensionare potrivită, în raport cu mărimea fațadei respective.
- Se recomandă ca firmele sau reclamele să folosească, pe cât posibil, simbolurile tradiționale ale respectivului domeniu de activitate.
- Caracterul literelor înscrise pe firme se va alege corespunzător firmei ca ansamblu, reprezentativ pentru acel domeniu de activitate, cât și corespunzând caracterului general al fațadei.
- Culoarea se va alege potrivit contextului cromatic al fațadei existente.
- Amplasarea unor bannere, flamuri sau steaguri este posibilă doar pentru perioade scurte de timp, de regulă 10 zile, dar numai după ce au fost autorizate în prealabil.

7.4.1 Amplasarea și configurarea firmelor și reclamelor

Firmele și reclamele se deosebesc prin poziționarea lor, fiind amplasate fie în planul fațadei (deci paralel cu fațada), fie perpendicular pe fațadă.

Amplasarea în consolă, perpendicular pe fațadă

- Reclamele trebuie să fie integrate conceptului și împărțirii generale a fațadei.
- Se preferă execuțiile tradiționale, de pildă din fier forjat, cu referire la simbolurile tradiționale ale respectivului domeniu de activitate.
- Se recomandă plăcile transparente, cu rame din metal, cu dimensiunile de 0,2 până la 0,5 m. Ele nu trebuie să depășească 0,90 m din planul fațadei și să aibă la partea inferioară cel puțin 2,5 m înălțime (distanță) de la nivelul trotuarului.

Amplasarea în planul fațadei

- Firma sau reclama va trebui adaptată, din toate punctele de vedere, atât contextului fațadei pe care urmează a fi montată cât și fațadelor învecinate.
- Înscrișul se va aplica direct pe fațadă, și nu pe suport. Firma scrisă va fi alcătuită din litere alăturate. Înălțimea literelor va fi de maxim 35 cm. Lungimea scrisului nu va depăși $\frac{1}{2}$ din lungimea fațadei. Limita inferioară și cea superioară a scrisului vor fi obligatoriu distanțate față de elementele decorative orizontale și față de limita superioară a golurilor de zidărie, deasupra cărora vor fi poziționate.

7.4.2 Sunt interzise:

- Reclamele cu o cromatică stridentă, cele cu lumini intermitente sclipitoare sau cele agresiv luminate, cât și instalațiile acustice de publicitate.
- Amplasarea automatelor pentru orice fel de mărfuri în spațiul public, pe fațadele din zonele istorice sau în fața acestora.

7.4.3 Iluminatul firmelor și reclamelor

- Iluminatul trebuie să se facă decent cu corpuri de iluminat montate pe fațadă, în apropierea firmelor.

- Pentru iluminare sunt permise doar spoturi sau corpuri de iluminat amplasate cât mai discret pe fațadă.

8. CURȚI INTERIOARE

8.1 Considerente generale

Curțile interioare timișorene sunt rezultatul unui îndelungat proces de dezvoltare organică în interiorul parcelei. Mărturii ale dezvoltării organice a zonelor istorice, curțile interioare trebuie păstrate în ansamblu.

8.2 Evoluția istorică

La Timișoara cele mai vechi curți interioare au apărut în secolul al XVIII-lea în Cartierul Cetate. Aici clădirile formau fronturi continue la stradă, având anexele amplasate în curțile interioare.

În celelalte cartiere, casele erau amplasate izolat în lungul uneia dintre laturile lungi ale parcelei, similar caselor din satele bănățene din acea perioadă. În aceste cartiere, curțile interioare au apărut abia în secolul al XIX-lea sau chiar la începutul secolului al XX-lea. Parcelele din aceste cartiere sunt de regulă înguste și adânci.

8.3 Situația actuală

Ansamblurile sunt alcătuite din clădirea din față, de la stradă, și din clădirile anexe și corpurile auxiliare, care se întind în curte, în lungul laturilor lungi și, de cele mai multe ori, și pe latura posterioară a parcelei.

În general, accesul se face printr-o poartă mare și gangul, care străbate clădirea din față, de la stradă. La parterele corpurilor auxiliare se accede din curte, la etajele corpurilor auxiliare prin scări amplasate în gangurile de intrare și prin **cursive** (tipice de altfel arhitecturii vieneze, unde sunt denumite “Pawlatschen”). Cursivele, de cele mai multe ori deschise spre curtea interioară, alteori închise cu ferestre, generează **ambianța deosebită** a multor curți interioare timișorene.

Soluții deosebite prezintă acele curți interioare, care au fost acoperite cu luminatoare și acoperișuri din sticlă încă din perioadele istorice, cum sunt curțile interioare ale caselor de pe Str. Matei Corvin nr.4 și Str. Eugeniu de Savoya nr. 6.

Un caz aparte îl reprezintă curțile interioare aflate între P. Romanilor și Str. Ștefan cel Mare din cartierul Fabric. Inițial proprietățile formau o singură parcelă, care se întindea de la Str. Ștefan cel Mare și până la P. Romanilor. Inițial s-au construit clădirile de pe actuala Str. Ștefan cel Mare, apoi cele care formează frontul de est al Pieței Romanilor. În trecut se putea circula de la P. Romanilor la Str. Ștefan cel Mare prin curțile interioare. Este necesar să se revină la această stare de lucruri.

Tradițional, exista o combinație echilibrată între funcțiunile de locuit și cele gospodărești. Astăzi, curțile sunt intens folosite ca suprafețe pentru diverse activități comerciale, ca locuri de parcare, locuri de depozitare a

gunoiului menajer sau a altor obiecte devenite nefolositoare (cum este, de pildă cazul la clădirea de pe Str. Eugeniu de Savoya nr. 12).

Destinația obișnuită a cursivelor, de a servi unor activități casnice, ca de exemplu uscatul rufelor, este în mare parte restrânsă.

Există și unele exemple pozitive de curți interioare reabilite corect, constituind exemple demne de urmat, cum sunt curțile clădirilor de pe Str. A. Pacha nr.8 sau Str. Paul Chinezul nr.2.

Varietatea compozițională a curților interioare este determinată de fațadele posterioare ale clădirii de la stradă și de cele ale cursivelor. Există diferite tipuri de cursivă: cu structuri masive din lemn, piatră naturală, masive din zidărie sau cu elemente portante din metal și elemente decorative din fier forjat.

Clădirile anexe erau destinate activităților gospodărești sau celor productive. În spatele curților erau amenajate deseori grajduri sau depozite de lemn de foc. Astăzi ele sunt deseori folosite ca locuințe.

Deseori atât parapetele, cât și structura cursivelor, prezintă calități decorative deosebite, fiind executate cu măiestrie artistică. De aceea, cursivele trebuie reabilite.

8.4 Recomandări și intervenții admise

- Pentru valorificarea curților interioare trebuie îndepărtate folosirile neadecvate. Suprafețele curților trebuie amenajate pentru utilizări multiple. Prin amenajarea de mici spații verzi, eventual locuri de joacă pentru copii, având și bănci pentru recreere, poate rezulta un ansamblu de spații atractive.
- Pe fiecare parcelă trebuie menținut un raport armonios între suprafața construită și cea care trebuie să rămână neconstruită, pentru a reveni la imaginea armonioasă, pe care au avut-o curțile interioare inițial.
- Se acceptă transformarea curților interioare în spații publice

8.1/Clădirile anexe și instalații

- Este necesar să fie îndepărtate construcțiile anexe parazitare, realizate în perioadele recente, care dăunează și din punct de vedere al aspectului estetic. Deocamdată acest lucru nu se poate întâmpla cu cele care sunt folosite ca locuințe.
- Amplasarea absolut întâmplătoare în curțile interioare a grupurilor de cutii poștale, a cablurilor și conductelor instalațiilor tehnice, precum și a locurilor pentru depozitarea gunoiului menajer, deteriorează aspectul curților interioare istorice.

8.2/Materialele de construcții

- Curțile interioare aveau aproape întreaga suprafață pavată cu materiale naturale, întreruptă numai de ronduri pentru flori, arbuști și plante agățătoare. Vechile pavaje, din dale plate de piatră naturală, calupuri din piatră naturală, sau, mai rar din lemn, contribuie împreună cu suprafețele verzi la eliminarea prafului și înlesnesc drenarea apelor pluviale. Ele asigură

curților o atmosferă plăcută, de aceea trebuie refăcute, dacă au fost înlăturate.

- Suprafețele pavate etanș cu ciment sau asfalt sunt atipice curților istorice. Ele împiedică posibilitatea unei reamenajări a curții și trebuie înlăturate.

- Pavajele noi, din materiale naturale, trebuie realizate cu pante ușoare spre mijlocul curții, pentru a asigura dirijarea apelor meteorice, îndepărtându-le de pereții exteriori ai clădirilor, reducând astfel riscul apariției igrasiei.

8. M

aterialele contemporane neadecvate (materiale plastice) trebuie înlăturate.

9. E

ste absolut necesar ca traseele instalațiilor tehnice și de alimentare cu energie să fie discret integrate în compoziția existentă.

9. ILUMINATUL STRADAL

9.1 Considerente generale

Iluminatul stradal nocturn constituie o componentă importantă a aspectului estetic al zonelor istorice. Iluminatul stradal trebuie realizat cu abilitate și sensibilitate pentru valorile zonelor istorice ale orașului.

9.2 Evoluția istorică

În secolul al XVIII-lea iluminatul public se realiza cu „lămpi de ulei”. Pe acuarelele reprezentând actuala Pia. Unirii în prima jumătate a secolului al XIX-lea se pot vedea stâlpii, probabil din lemn, pe care sunt montate felinare din metal și sticlă pentru iluminatul stradal.

În anul 1857 se introduce iluminatul cu gaz lampant, iar în anul 1884 se introduce iluminatul electric general al străzilor. Rețeaua electrică timișoreană, pusă în funcțiune în 1884, acoperea de la început 10 km pătrăși. Unele surse afirmă, că spre deosebire de alte orașe, în care iluminatul electric al străzilor fusese introdus punctual cu câțiva ani mai înainte, **Timișoara a fost primul oraș de pe continentul european, în care s-a introdus iluminatul stradal ca sistem general pentru un întreg oraș.**

Pe cărțile poștale ilustrate din jurul anului 1900 se pot vedea corpuri de iluminat montate pe clădiri prin intermediul unor console metalice, care se remarcă prin feronerie tipică acelei epoci.

9.3 Situația actuală

După perioada dictaturii comuniste, în care iluminatul stradal fusese în mare parte desființat, s-au realizat progrese importante în reintroducerea acestuia. În pofida acestui aspect general pozitiv, au rămas unele zone istorice în care iluminatul este deficitar (de pildă la intersecția străzilor Eugeniu de Savoya și Episcop Augustin Pacha în cartierul Cetate).

9.4 Recomandări

- Este necesară abordarea iluminatului stradal în zonele istorice în concept unitar, așa cum a fost prevăzut în proiectul “Concept integrat de măsuri pentru reabilitarea prudentă și revitalizarea economică a cartierelor istorice din Timișoara” pentru cartierul Cetate.
- La clădirile monument istoric trebuie realizat un proiect general de iluminat al fațadei de către un arhitect abilitat.

AMPLASAREA INSTALAȚIILOR TEHNICE CONTEMPORANE PE CLĂDIRILE ISTORICE

10.1 Considerente generale

Amplasarea instalațiilor tehnice vizibile în perimetrul stradal are un impact negativ asupra imaginii zonelor istorice.

10.2 Evoluția istorică

La sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu introducerea curentului electric, au apărut și cablurile pentru furnizarea acestuia, care au început să influențeze aspectul zonelor istorice ale Timișoarei. Introducerea altor factori tehnici pentru sporirea confortului urban (telefonie, gaz metan, televiziune și internet, climatizare etc.) au afectat negativ aspectul zonelor istorice.

10.3

Situația actuală

Numeroase instalații tehnice montate pe clădiri desfigurează fațadele istorice.

10.

C

cablurile de alimentare cu energie electrică și cele de telefonie au în general trasee vizibile de-a lungul pereților exteriori sau ai celor din gangurile de intrare în curțile interioare. Traseele lor sunt de cele mai multe ori haotice, absolut întâmplătoare, dezordonate, divers colorate, traversând porțiuni ale fațadelor, deteriorând elementele decorative ale acestora, precum și arcurile sau bolțile gangurilor de intrare. Cablurilor și conductelor li se adaugă foarte des întrerupătoare, contoare și diferite sisteme de fixare.

- Casetele de distribuție și conductele de gaz metan menajer, groase demai mulți țoli, sunt vopsite intens cu galben strident și alterează frecvent aspectul parterelor unor clădiri istorice.
- Instalațiile de ventilație, climatizare și de aer condiționat sunt montate frecvent pe fațadele istorice.
- Dispozitivele necesare antenelor și antenelor parabolice afectează tot mai des imaginea acoperișurilor.

10.4 Recomandări

10.4.1 Rețele edilitare

- Responsabilitățile referitoare la rețelele edilitare fiind de competența societăților furnizoare/distribuitoare, este necesară colaborarea și capacitatea acestora. Pentru reducerea impactului vizual negativ al traseelor aparente ale

rețelelor de aprovizionare tehnică asupra imaginii orașului, societățile furnizoare trebuie ca în viitor, cu ocazia unor intervenții sau înlocuiri, să convină asupra amplasării traseelor conductelor și cablurilor, astfel încât acestea să nu mai fie aparente, ci cât mai puțin vizibile – amplasate în locuri, respectându-se astfel imaginea istorică a zonei.

- Alte probleme sunt legate de rețeaua edilitară subterană de alimentare cu apă și de cea de canalizare. Fisurile din conducte, datorate vechimii rețelei, conduc la infiltrări de apă la nivelul terenului, în așa măsură, încât este afectată și substanța construită, din cauza apariției umezelii. Se impune așadar reabilitarea întregii rețele edilitare de apă și canalizare, atât în vederea eliminării pierderilor, cât și pentru protejarea construcțiilor.

10.4.2 Instalațiile echipării cu utilități tehnice

- Cablurile și conductorii trebuie ascunși sub tencuială sau în tubulaturi amplasate invizibil.

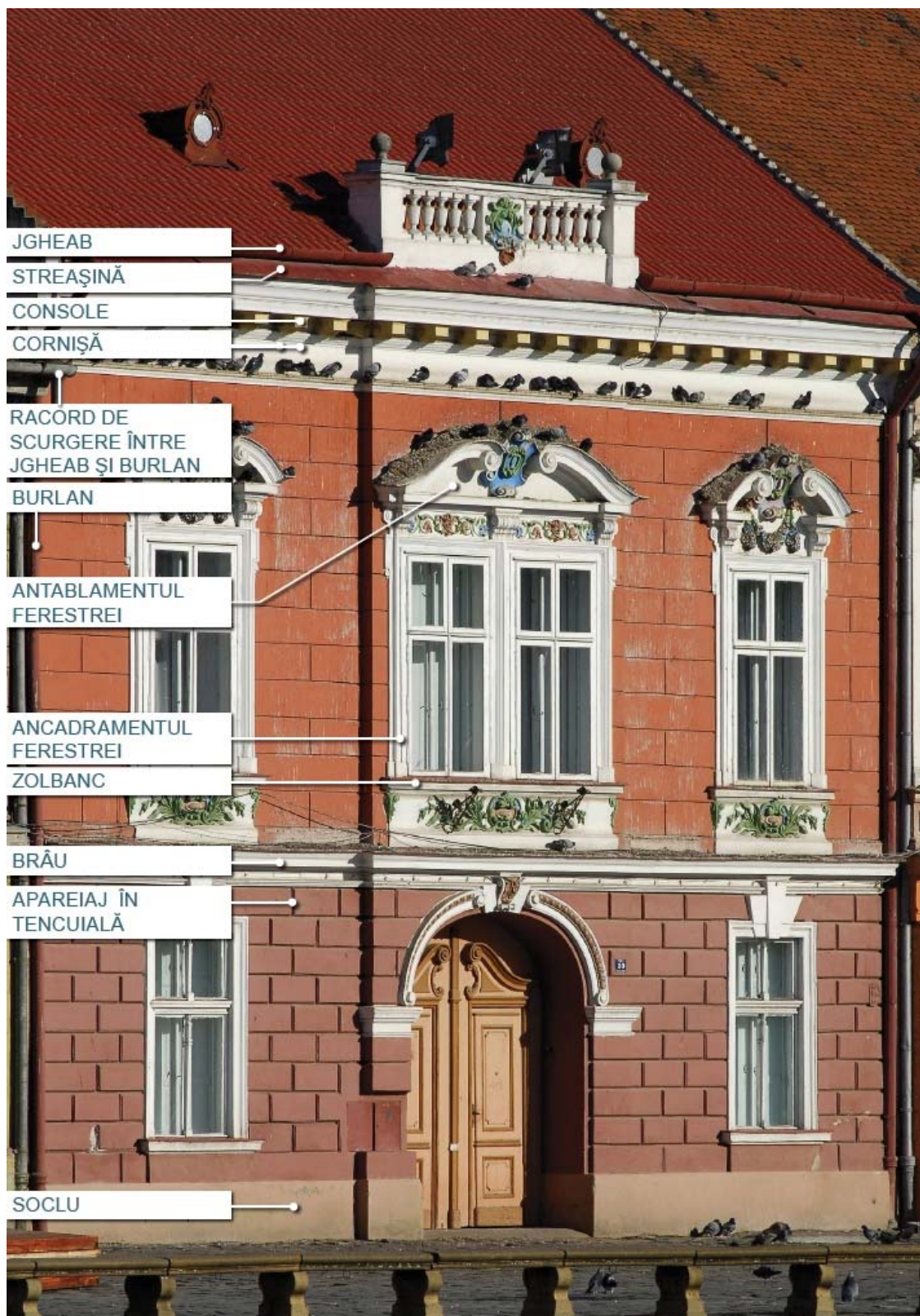
- Distribuitorii electrici și conductorii de legătură trebuie amplasați în casete închise, așezate în spații speciale, prestabilite. Nu este permisă montarea lor pe fațade.

- Conductele de gaz ar trebui să aibă exclusiv trasee subterane, care să conducă direct la locuințe. Totodată este necesar ca regulatoarele de presiune, contoarele și robinetii să se poziționeze pe coridoare sau în alte spații interioare.

10.4.3 Antenele

- Supraconstrucțiile tehnice montate pe acoperișuri nu trebuie să fie vizibile de la stradă. Cu ocazia reabilitării clădirilor compuse din mai multe apartamente este necesară și realizarea comasării antenelor pe laturile posterioare, spre curte, ale clădirilor și nu pe laturile orientate spre stradă.

***11.* Glosar de termeni**

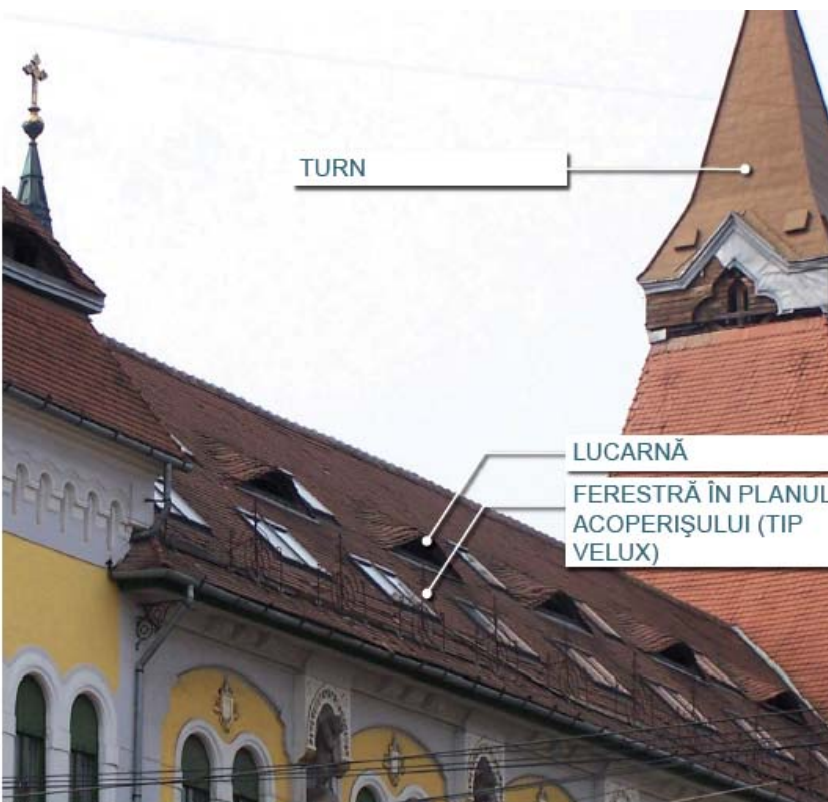

ȚIGLĂ SOLZ
(ROTUNDĂ)

ȚIGLĂ SOLZ
(DREAPTĂ)

TURN

LUCARNĂ

FERESTRĂ ÎN PLANUL
ACOPERIȘULUI (TIP
VELUX)

ANCADRAMENT

RAMĂ (TOC)

CANAT

PICURĂTOR

TRAVERSĂ

ȘIPCĂ BATANTĂ

